

Nytt om

27 APR. 1992

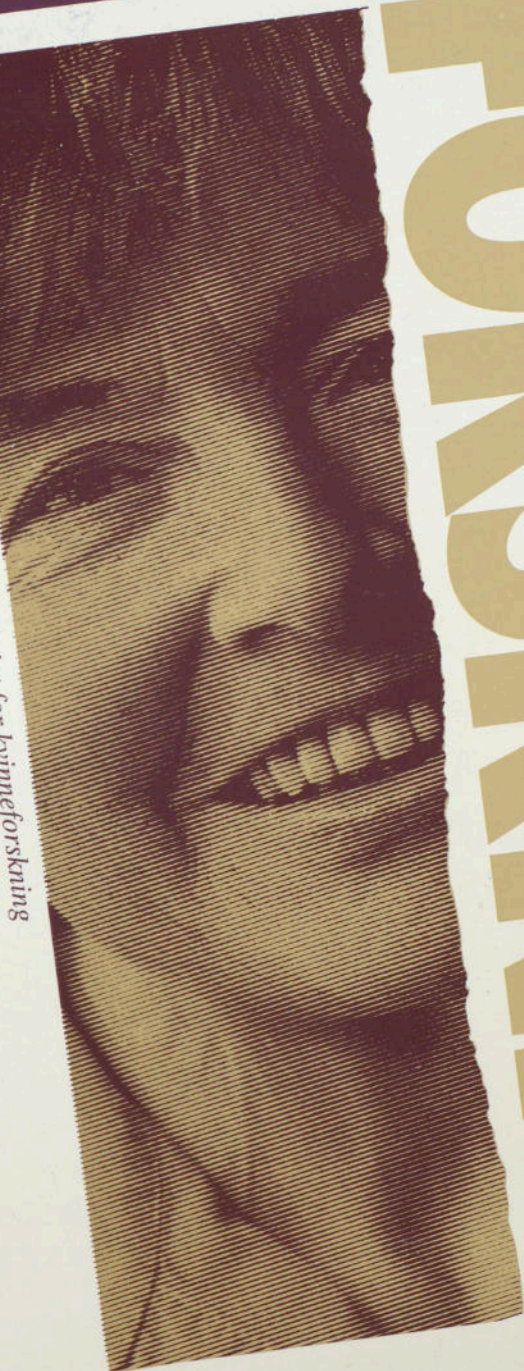
Kvinne

2/92

Harriet Holter 70 år
Hennes faglige bidrag

Nye perspektiver på hennes

FORSKNING

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVFs sekretariat for kvinneforskning

NYTT OM KVINNEFORSKNING

fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråds

Sekretariat for kvinneforskning

Årgang 16, 1992

Redaksjonen:

Sekretariatet for kvinneforskning

Ansvarlig redaktør: Tove Beate Pedersen

Omslag: Harald Gulli

Trykk: Lobo Grafisk as

ISSN: 033-0265

Utkommer med 5 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr. 40,-

Abonnement: kr. 160,-

Postgiro: 0809 5147160

Redaksjonens adresse:

NYTT OM KVINNEFORSKNING

Sandakerveien 99, 0483 Oslo

Tlf. (02) 15 70 12

I SEKRETARIATET:

Daglig leder Tove Beate Pedersen

Forskningsleder Torill Steinfeld

Fagkonsulent Inga Stener Olsen (permisjon)

Fagkonsulent Bente Lilja-Bye (vikar)

Koordinator Marit Lembach-Beylegaard (NTH)

Sekretær Evy Haneborg

Sekretær Toril Finsen Enger (1/2 stilling)

Sekretær Ann-Cathrin Moss (vikar 1/2 stilling)

SEKRETARIATETS STYRE:

Adm. direktør Liv Hatland, leder

Professor Gerd Bjørhovde, nestleder

(repr. for humaniora)

Professor Hildur Ve

(repr. for samfunnsvitenskap)

Professor Vidar Hansson

(repr. for medisin)

Førsteamanuensis Leif Erik Eriksen

(repr. for naturvitenskap)

Forsker Øystein Gullvåg Holter

(repr. for NORAS)

Likestillingsombud Inge Stabel

VARAMEDLEMMER:

Programsekretær Astri Brekken

Førsteamanuensis Tore Pryser

Professor Georges Midre

Førsteamanuensis Kirsti Ytrehus

Førsteamanuensis Finn Ingebretsen

Rådgiver Annemor Kalleberg

Daglig leder Kjellaug Pettersen

Kjære leser!

Enten du tror det eller ei – Harriet Holter fyller 70 år 11. april! Sekretariatet for kvinneforskning ønsket å markere Harriet Holters store dag, og vi fikk med oss Hanne Haavind som gjesteredaktør til dette spesialnummeret av *Nytt om kvinneforskning*. Hanne Haavind kjenner Harriet Holters faglige produksjon bedre enn de fleste og har samarbeidet med henne i mange år. Det er også hennes ide som ligger til grunn for at du nå kan lese om et bredt utvalg av Harriet Holters arbeider fra 50-tallet fram til i dag.

Vi valgte ut bøker og artikler som til sammen dekker hennes forskerliv i tid og faglig bredde – og som gir et mangefasettert bilde av hennes virke gjennom fire tiår. Deretter henvendte vi oss til gamle og nye kvinneforskere i Norge, Sverige og Danmark og ba dem anmelde på nytt disse artiklene og bøkene ut fra sitt faglige ståsted i dag.

Til tross for generelt travle arbeidsliv var responsen overveldende: Dette ville de!! De personlige reaksjonene vi mottok ga et sterkt bilde av Harriet Holters betydning for det norske og nordiske kvinneforskningssmiljøet – som forsker, lærer, veileder, og som rollemodell. Dette nummeret av *Nytt om kvinneforskning* gir samlet et bilde av hennes faglige historie og profil.

I vårt henvendelsesbrev understreket vi at det vi ville ha var en «faglig kommentar – ikke bursdagskort», så her kommer bursdagskortet:

Gratulerer hjerteligst med 70-årsdagen! I en fase av livet der de fleste forlengst har trukket seg tilbake fra vanskelige og konfliktfylte posisjoner, til enten å flyte på fordums storhet eller forsvare gamle standpunkter, står Harriet Holter midt i det levende og utfordrende forskerlivet: Hun bidrar til å kaste lys over vår kjønnskulturs skyggesider gjennom undersøkelse av seksuelle overgrep mot barn. Hun har provoserende utspill i den forskningspolitiske debatten. Hun stiller seg generøst til disposisjon i styrer og komiteer. Dette illustrerer godt det (minst) tosidige engasjement hun alltid har utvist, hun er fagperson og politiker. Som kvinneforsker kan det knapt være annerledes: Å arbeide for å fremme kvinners og kvinneperspektivers posisjon i forskningsverdenen, er å delta i første rekke i en kulturell maktkamp – en kamp om hva som er vitenskap og vitenskapslighet.

Harriet Holters behov for å stadig tenke nye tanker gjør at hun knapt kan vente seg å få fred om hun aldri så mye fyller 70 år. Selv om hun nå pensjoneres fra sin stilling som professor i sosialpsykologi ved Universitetet i Oslo, har det norske forskningsmiljøet ikke råd til å betrakte henne som pensjonist. Vi gratulerer henne og vi gratulerer de norske kvinneforskerne som stadig skal nyte godt av hennes inspirerende åpenhet og fleksibilitet!

Red.

Innhold

<i>Trygve Gulbrandsen: Harriet Holter som arbeidslivsforsker</i>	s. 3
<i>Bjørge Aase Sørensen: Når bi-produktet blir klassiker</i>	s. 8
<i>Ida Blom: Røtter og visjoner</i>	s. 12
<i>Rannveig Dahle: Å kunne litt-av-hvert</i>	s. 16
<i>Helga Hernes: Hvor mye opprør?</i>	s. 19
<i>Arnlaug Leira: Kjønnssroller – en norsk spesialitet</i>	s. 21
<i>Beatrice Halsaa: Skandinaviske utopier</i>	s. 25
<i>Birte F. Johannessen: Avvisning av selvinnsikt i organisasjoner</i>	s. 29
<i>Agnes Andenæs: Både hver for seg og sammen!</i>	s. 32
<i>Gerd Lindgren: Könnsdifferentieringens reproduktion</i>	s. 35
<i>Øystein Gullvåg Holter: Om «Sex Roles and Social Change»</i>	s. 39
<i>Berit Ås: Sosialpsykologi – slik som Holter ser den</i>	s. 44
<i>Hanne Haavind: Makt i personlige forhold mellom kvinner og menn</i>	s. 49
<i>Karin Widerberg: Familien i klassamhället</i>	s. 52
<i>Siri Gerrard: Kvinnene i fagbevegelsen og arbeiderkvinnene i kvinneforskningen</i>	s. 55
<i>Kari Wærness: Er det nok å skyld på mannsdominans?</i>	s. 59
<i>Hildur Ve: Ett av mannsmaktens forferdelige ansikter</i>	s. 63
<i>Tone Ødegård: Stadig nye utfordringer</i>	s. 66
<i>Drude Dahlerup: Kvinder i fællesskab – hvor fælles?</i>	s. 69
<i>Annick Prieur: Finnes det frigjørende metoder?</i>	s. 72
<i>Harriet Holter: Motstand og avverge i sosiale organisasjoner: Fremdeles et aktuelt tema?</i>	s. 74
<i>Bibliografi over Harriet Holters arbeider</i>	s. 88
 MØTER SOM KOMMER	s. 91
 PUBLIKASJONER	s. 93
 EGNE PUBLIKASJONER	s. 95

Harriet Holter som arbeidslivsforsker

Av Trygve Gulbrandsen

Harriet Holter begynte sin forskerkarriere med å studere forhold i arbeidslivet. Hennes aktivitet som arbeidslivsforsker varte i mange år. I disse årene gjennomførte hun flere ulike undersøkelser og skrev en rekke rapporter og artikler. Hun kartla blant annet ansattes holdninger til ledelse og til sitt arbeidsmiljø, hun studerte husmorrollen og yrkesrollen til sosialarbeidere, hun undersøkte ansattes ønsker om medbestemmelse og deres syn på bedriftens mål og midler. Hun var opptatt av kvinners plass i arbeidslivet. Og hun diskuterte hvordan overgangen fra skole til arbeidsliv forløp forskjellig for gutter og jenter. Jeg skal her presentere noen av hennes publikasjoner om arbeidslivet, og deretter kortfattet beskrive noen hovedtrekk ved hennes virke som arbeidslivsforsker.

Holdninger og arbeidsmiljø hos industriarbeidere

I en større undersøkelse på begynnelsen av 50-tallet kartla Harriet Holter (under navnet Harriet Gullvåg) holdningene til både jobb og arbeidsplass hos et utvalg arbeidere i en del Oslo-bedrifter (Gullvåg 1951, 1952, 1953). I en artikkel fra 1951 viste hun for eksempel at forholdet til andre mennesker i bedriften (arbeidskamerater, formenn, ledelse) hadde stor betydning for hvor tilfredse arbeiderne var med arbeidet og bedriften. Positive holdninger til overordnede fant hun oftest blant de arbeiderne som syntes deres arbeid ble anerkjent, som var tilfreds med den informasjon de fikk

om tilstanden i bedriften og som følte at de hadde en rimelig grad av medbestemmelse på egen arbeidsplass. Negative holdninger fant hun blant annet hos faglærte arbeidere og til dels hos tillitsvalgte og medlemmer av produksjonsutvalgene. Hun fant også slike holdninger hos de mest våkne og interesserte arbeiderne.

Men hvordan kunne det ha seg at faglærte og tillitsmenn var de mest negative? En skulle tro at de nettopp hadde best tilgang på informasjon om bedriften og størst mulighet til å være med å påvirke beslutningene innenfor bedriften. Hun fant imidlertid at disse arbeidstakerne samtidig stilte større krav til arbeidsplassen enn de mer vanlige arbeiderne. Hun betegnet dem

derfor som arbeidere med større behov. Harriet Gullvåg antydte selv at de innvendinger disse arbeiderne hadde mot overordnede var uttrykk for reelle svakheter ved lederskapet i bedriften: «Det faktum at den (kritikken) ser ut til å komme fra arbeidere som kanskje har krav på selvutfoldelse og har større forventninger på mange områder, henger ikke dette sammen med menneskelige egenskaper som blir anerkjent i vårt samfunn? Bør en ikke også anerkjenne dem hos industriarbeidere?» Hennes spørsmål representerte en moralsk oppfordring til lederne i næringslivet om å behandle sine ansatte på en skikkelig måte – i pakt med de verdier som forøvrig sto sterkt i norsk samfunnsliv. Det lå en klar normativ orientering i hennes forskning, et ønske om forbedre arbeidstakerses vilkår gjennom forskning og moralsk appell.

Denne grunntonen merker en også i en artikkel hun publiserte i 1952 om «De som skal øke produksjonen» (Gullvåg 1952). Hun peker her på at Regjeringens appell til arbeiderne om å øke arbeidsinnsatsen forutsetter en positiv interesse hos arbeiderne for arbeidet og produksjonen. I sin artikkel diskuterte hun betingelsene for at arbeiderne skulle kunne ha en slik interesse. Hun fant blant annet at arbeidere som følte at de hadde betydning innenfor bedriften, viste større interesse for å bidra til å øke produksjonen. Som konklusjon anbefalte Gullvåg at bedriftene satset på å øke den enkelte arbeiders deltakelse, selvstendighet og selvutfoldelse gjennom en radikal og vitenskapelig prøving av autoritetsfordelingen i og utenfor bedriften. Hun foregrep her tanker som flere år senere skulle få sentral betydning innenfor Samarbeidsforskene mellom LO og NAF.

Sosialarbeiderens yrkesrolle

Harriet Holter var også en pioner i studiet

av yrkesroller. På slutten av 1950-tallet gjennomførte hun en undersøkelse om sosialarbeidernes yrkesrolle (Holter 1960). I denne analysen behandlet hun temaer og diskuterte dilemmaer som også har stått sentralt i senere studier av sosialarbeid. Hun diskuterte for det første om sosialarbeiderne kunne ses som en profesjon. Hun viste at sosialarbeidet manglet mange av de elementer som teoretisk kunne sies å kjennetegne en profesjon. Det manglet for eksempel klare normer for rekruttering, trening, belønning, anseelse og standard arbeidsytelse. Og det manglet kontroll med indre yrkesanliggende, for eksempel med brudd på yrkesetikk. Det faglige samarbeidet innen yrket og forholdet til andre yrker var til dels løst og uklart. En fant dessuten relativt lite følelse av fellesskap blant sosialarbeidere. For det andre viste hun at sosialarbeiderne i sitt daglige arbeid måtte balansere mellom en rekke ulike hensyn, noe som kunne skape både uklarhet i yrkesrollen og stort press på den enkelte yrkesutøver. Hun pekte her på problemer som senere fikk større oppmerksomhet i studier av «utbrenthet» innenfor omsorgsprofesjonene.

Kvinnens forhold til arbeidslivet

Harriet Holter var også den som først tok opp systematiske studier av kvinner og arbeid. Et eksempel her er hennes studie av husmorrollen (Holter 1966a). Et annet eksempel er hennes diskusjon av den enslige kvinnes stilling i yrkeslivet (Holter 1962). I motsetning til mange gifte syntes de enslige yrkeskvinnene å være mer interessert i forfremmelser og i forholdene på arbeidsplassen. Det syntes også å være en tilbøyelighet til at de i større grad enn andre grupper av kvinner identifiserte seg sterkt med det firma de var ansatt i. Holter viste at

de enslige yrkeskvinnene på mange måter hadde holdninger som liknet de vanlige yrkesholdningene hos mange menn. Etter Holters vurdering syntes næringslivet å overse dette. Disse kvinnene ble behandlet ut fra de mannlige ledernes bilde av kvinnelige arbeidstakere generelt. For de mannlige lederne var kvinner ustabile arbeidstakere som sluttet straks de ble gift, som viste liten interesse for arbeidet og i liten grad satset på sin yrkeskarriere. En konsekvens av dette var at enslige yrkeskvinner i liten grad ble gitt opprykk og utviklingsmuligheter i arbeidet. Deres lønnsutvikling lå tydelig under mannlige arbeidstakere på samme nivå. Gjennomsnittsvurderingen av kvinnelige arbeidstakere førte dermed til at de enslige yrkeskvinner ikke fikk en rimelig del av arbeidets velsignelse. Holter drøfter her et fenomen som flere år senere fikk fornyet interesse gjennom teorier om arbeidsgiveres stereotypiske eller statistiske diskriminering av individuelle arbeidssøkere.

I et annet arbeid fra samme tid drøfter hun ulike oppfatninger om kjønnsforskjeller i yrkesatferd (Holter 1962). Hun var dels opptatt av å kartlegge hva slags oppfatninger en kunne finne hos ledere i arbeidslivet. Dels tok hun sikte på å vurdere holdbarheten av slike oppfatninger på bakgrunn av data om faktisk kjønnsatferd. Hun viste at flere av oppfatningene ikke er dekkende for de faktiske forhold. Men hun viser også at kvinner på flere punkter synes å oppføre seg annerledes som arbeidstakere enn menn. Dette så hun som en følge av kvinnes sosialisering. Ekteskap og familie blir presentert for kvinnene som de viktigste mål i livet. Ved å realisere dette målet ble deres muligheter for stabil deltakelse i yrkeslivet svekket. Hun pekte også på at kvinnene i sin yrkesatferd trekkes mot den interaksjonsform som preger familien og i det hele primær-gruppens holdninger og interaksjonsformer.

Hovedtrekk ved Harriet Holters forskning om arbeidslivet

I sine undersøkelser av arbeidslivet var Harriet Holter farget av et moralsk engasjement i å bedre de ansattes arbeidsvilkår. Særlig ble hun opptatt av at den rådende organisering og styring av arbeidet hindret mange arbeidstakere i å utnytte sine evner og muligheter.

Samtidig var hun nøye med å overholde vitenskapelige krav og standarder. I sine publikasjoner gjør hun for eksempel klart oppmerksom på begrensninger i sitt datamateriale, og hun legger vekt på å diskutere alternative fortolkninger av sine funn. Konklusjonene skulle tydeligvis bygge på en skikkelig analyse av datamaterialet. En fornemmer at det var viktig for henne å unngå at det personlige engasjementet skulle hindre henne i å bli tatt på alvor som forsker.

Som arbeidslivsforsker var Harriet Holter i all hovedsak empirisk orientert. Og i sin empiriske tilnærming ble hun tidlig opptatt av å bruke spørreskjemaer og benytte statistiske teknikker for å bearbeide resultatene fra disse spørreskjemaene. Hun deltok også i mer kvalitative studier, men hun rapporterte selv i liten grad resultater fra denne typen studier. En følge av hennes empiriske tilnærming var at oppmerksomheten i hovedsak ble rettet mot de enkelte arbeidstakerne og deres holdninger. Ved hjelp av dataene fra spørreskjemaene kartla hun variasjoner i de ansattes holdninger til bedrift, arbeid og overordnede. Som vist foran, benyttet hun imidlertid også intervjudata til å studere yrkesroller.

Hun var ofte flink til å utnytte datamaterialet til å komme på spor av interessante fenomener eller mønstre. En teknikk kunne være at hun «ringet» inn grupper av ansatte med bestemte holdninger eller behov. I en artikkel fra 1964 (Holter 1964) viste hun for

eksempel at de ansatte kunne deles inn i tre ulike grupper etter hvor interessert de var i henholdsvis økt medbestemmelse i bedriften og økt selvbestemmelse i jobben. Hun betegnet de tre gruppene som henholdsvis «innflytelses-interesserte», «autonomi-interesserte» og «uinteresserte».

Harriet Holter synes derimot å ha vært mindre opptatt av å studere gruppedannelse blant ansatte og betydningen av uformelle nettverk for de ansattes holdninger og atferd på arbeidsplassen. Dette var temaer som sto sterkt i datidens angloamerikanske arbeidssosiologi, og som Lysgaard ga en gjennomtrengende analyse av i *Arbeiderkollektivet*. Hun var riktignok inne på slike spørsmål i en artikkel om de ansattes forhold til bedriftens mål og midler (Holter 1966b). Her undersøkte hun blant annet arbeidstakernes holdninger til ansatte som avvek fra vanlig arbeidstempo. Hun fant her at det var et klart press i retning av et standardisert tempo, særlig blant arbeidere. I motsetning til tidligere antakelser, fant hun imidlertid også uformelle normer mot for høyt arbeidstempo blant funksjonærer. Dette emnet ble imidlertid ikke fulgt videre opp.

Hun var også forholdsvis lite opptatt av å studere hvordan holdninger og atferd innenfor bedriftene ble påvirket av variasjoner i teknologi, organisasjon, økonomi og ledelse i bedriftene. Det er mulig at hennes valg av spørreskjema som primær datakilde hindret henne i å gå nærmere inn på slike temaer.

Erik Allardt (1989) har hevdet at norsk sosiologi i pionerfasen var preget av en stor interesse for det latente. Han nevner selv Auberts bok om det skjulte samfunnet og Lysgaards analyse av arbeiderkollektivet. Etter mitt syn er imidlertid dette også en dekkende beskrivelse av deler av Harriet Holvers forskning om arbeidslivet. På sitt beste viser hun oss mønstre som ikke umiddelbart var synlige for omgivelsene og ofte

heller ikke for deltakerne selv. Hennes påvisning av at det var de mest ressurssterke arbeidstakerne som også var minst tilfredse med forholdet til overordnede, er et godt eksempel her.

Hun gjennomførte en rekke ulike undersøkelser om arbeidslivet, og det er overraskende at hun aldri samlet sine resultater og innsikter i en større samlende monografi, slik mange av hennes samtidige mannlige kolleger gjorde. Hun nøyde seg med å publisere i form av artikler og bokkapitler. Samtidig peker flere av hennes arbeid fra denne tiden fram mot hennes senere hovedverk om kjønnsroller.

Jeg har foran vist at Harriet Holter på enkelte områder var «tidlig ute» med de funn og innsikter hun la fram. Jeg er i tvil om ettertiden har vært tilstrekkelig oppmerksom på disse bidragene innenfor hennes forskning om arbeidslivet. En grunn til dette kan være at det format hun valgte å publisere i – artikler – ikke overlever like lett til neste generasjoner som bøker. En annen grunn kan være at hennes innsats som pioner innenfor kvinneforskningen har skygget for de bidrag hun ga som arbeidslivsforsker.

Trygve Gulbrandsen
forsker

Institutt for samfunnsforskning

Litteratur

- Allardt, Erik. *Recent developments in Scandinavian sociology*. Annual Review of Sociology. Årgang 15, s. 31–45. 1989.
- Gullvåg, Harriet. Industriarbeidernes innstilling til sitt arbeidsmiljø. I *Statsøkonomisk tidsskrift*. 1951, årgang 65, s. 258–276.
- Gullvåg, Harriet. De som skal øke produksjonen. I *Statsøkonomisk tidsskrift*. 1952, årgang 66, s. 268–285.
- Gullvåg, Harriet. Posisjon og innstillinger hos industriarbeidere. I *Nordisk psykologi*, monografserie nr. 6.

Holter, Harriet. Sosialarbeiderens yrkesrolle. I *Tidsskrift for samfunnsforskning*. 1960, nr. 1, s. 28-49.

Holter, Harriet. Enslige kvinner i yrkeslivet og Kjønnsskjeller i yrkesadferd. Disse essayene ble opprinnelig trykket i Dahlstrøm og medarbeidere. *Kvinner liv og arbeid*. Stockholm 1962. De ble senere trykket opp på nytt i Harriet Holters bok *Kvinner liv og arbeid*. Universitetsforlaget, Oslo 1974.

Holter, Harriet. Ønsker om medbestemmelse og

selvbestemmelse på en del norske arbeidsplasser. I *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1964, nr. 1, s. 3-29.

Holter, Harriet. Husmoren: En sosial rolle i omforming. I *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1966a, nr. 4, s. 241-268.

Holter, Harriet. De ansattes forhold til bedriftens mål og midler. I *Statsøkonomisk tidsskrift*. 1966b, nr. 4, s. 195-225.

Holter, Harriet. *Kvinner liv og arbeid*. Universitetsforlaget, Oslo 1974.

Når bi-produktet blir klassiker...

Av Bjørg Aase Sørensen

De fire artiklene *Industriarbeidernes innstilling til sitt arbeidsmiljø* (1951), *Posisjon og innstillinger* (1953), *Ønsker om medbestemmelse og selvbestemmelse på en del norske arbeidsplasser* (1964) og *Attitudes towards Employee Participation in Company Decision-making Processes* ble til i etterkrigsperioden frem til 1965. Disse artiklene er interessante fra flere synsvinkler, én av dem har i norsk og engelsk språkdrakt fått en slags klassikerposisjon: både for norsk og internasjonal forskning om industrielt demokrati er funnene fra 1962-undersøkelsen om ansattes holdninger til medbestemmelse og selvbestemmelse viktige referansegrunnlag.

De første etterkrigsårene er kalt «gjenreisningstiden», med bredt tverrpolitisk samarbeid uttrykt i en samlingsregjering. Det var et offentlig anliggende å få arbeidslivet i god gjenge. Samtidig var perioden en politisk brytningstid, de fagligpolitiske tradisjonene som var rotfestet i fagbevegelsen ble utfordret av amerikanske produktivitetsstrømninger. For den unge, empirisk orienterte norske samfunnsforskningen ble arbeidslivets sosiologi viktig. I etterkrigsårene var en på søking etter nye måter å fremme både produktivitet og demokrati på. Opprettelsen av produksjonsutvalg med partsrepresentasjon var uttrykk for dette.

De to artiklene som Harriet Holter skrev ut fra 1950-undersøkelsen – den ene basert på et foredrag i 1951, og monografien fra 1955 – gir et spennende innsyn i arbeidet med å bygge opp et forskningsmiljø, og

ikke minst de tekniske og praktiske sidene blir understreket. Særlig i den første artikkelen kommer det tydelig fram at forfatteren påtar seg oppgaven med å vise forskjellen mellom mer og mindre velbegrunnet gjetting og empirisk forskning.

Den første undersøkelsen baserer seg på et materiale som er statistisk representativt for 34 Oslo-bedrifter. Forskeren vil finne ut hvordan innstillinger¹ blir dannet og endres, og undersøkelsen som legges frem i artikkelen «representerer et forsøk på å finne fram til arbeidernes innstillinger til en rekke fenomener ved å spørre dem – dvs. ved hjelp av spørremetoden eller intervju-metoden som er utviklet og prøvd og bearbeidet ganske mye i andre land». Denne første undersøkelsen i sitt slag satte også et mønster på andre måter, idet en på forhånd hadde søkt kontakt med «partene» (LO og

NAF (nå NHO)) «for at det skulle bli lettere å få i stand et samarbeid med bedriften og den enkelte arbeider». Men den ansatte ble intervjuet hjemme hos seg selv. Erfaringene med undersøkelsesarbeidet er oppmuntrende: «samarbeidet med arbeiderne har vært så godt som en overhodet kunne tenke seg. Og det kommer nok bl.a. av at mange liker å få snakke med en nøytral tredjemann om disse tingene».

Undersøkelsen omfattet 575 arbeidere. Forskeren sier at dette materialet skal brukes for å belyse temaet «industrielt demokrati» – har arbeidernes representanter i produksjonsutvalgene de samme innstillinger som de arbeiderne de representerer? Mer enn å gi svar på denne problemstillingen gir data et godt bilde av underliggende dimensjoner i holdninger til ledelse – den som har et positivt syn på formannen har som regel også et positivt syn på ledelsen.

De som mener at deres arbeid blir anerkjent, satt pris på, lagt merke til har en tendens til å være mer positive overfor både formenn og ledelse, sammenliknet med dem som ikke synes deres arbeid blir anerkjent. Dessuten viser det seg at de som er mest tilfredse med det vi kan kalle «graden av deltakelse og bestemmelse i eget arbeid» er mer tilfreds med begge typer overordnede. Arbeidernes representanter – som altså kommer i et annet forhold til ledelsen – er delte i sine holdninger til ledelsen. Medlemmene i produksjonsutvalgene er mye mer negative til formennene enn andre arbeidere.

Interessant nok finner forskeren også at de mest «våkne og interesserte» arbeiderne er mest kritiske til ledelsen – klassebevissthet (som forskeren kaller et gammeldags ord) ser ut til å skille mellom typer av innstillinger eller holdninger. «Det viser seg at de som oppfatter arbeiderne og ledelsen som grupper med felles interesser er langt oftere positivt innstilt til begge disse gruppene, av overordnede, enn de som mener at

det stort sett hersker motstridende interesser».

Forskeren finner at noen arbeidstakere har «større behov» og er derfor mer kritiske til bedriftens ledelse, adgangen til informasjon m.v. Data gjør det mulig å analysere hvordan opplevelsene som medlem i produksjonsutvalg med varierende grad av vellykkethet spiller inn.

Analysen av disse data knytter forskeren til den samtidsaktuelle diskusjonen om rasjonalisering. Når det altså ser ut til at de mest våkne og kritiske arbeiderne samtidig er mindre negative til rasjonalisering og økt produksjon enn andre – tyder ikke dette på at de ansatte peker på reelle svakheter og problemer? «Det faktum at den (kritikken) ser ut til å komme fra arbeiderne som kanskje har krav på selvutfoldelse og har større forventninger på mange områder, henger ikke det sammen med menneskelige egenskaper som blir anerkjent i vårt samfunn? Bør en ikke også anerkjenne dem hos industriarbeidere?»

Flere år og omfattende bearbeidinger senere kommer monografien om «Posisjon og innstilling» der det samme materialet analyseres grundig. Selvom nyanseringene og poengene nå er svært utviklet kan referansene til internasjonal forskning og eksisterende kategoriseringer virke noe konstruert og er kanskje mer et uttrykk for tidsånden enn for forskerens interesser? Den adskillig enklere, men også i en viss forstand djervere og freidigere, anknytningen til norsk debatt fra 1951-artikkelen er nå temmet inn i en litt tung faglighet.

Dette arbeidet gir imidlertid et innblikk i resonnementer rundt de store spørsmålene omkring holdningsdannelse – hvordan virker informasjon, kontaktformer, gruppestrukturer m.m. inn på innstillings- eller holdningsdannelse? Drøftingene er spennende og gir innsyn i tema som senere kom til å bli sentrale i norsk samfunnsvitenskapelig forskning om organisasjoner og

menneskelig samspill i organisasjoner. Samtidig gir dette arbeidet et godt bilde av tillitsmannsinstitusjonene, produksjonsutvalgene og deres historiske kontekster.

Analysene av data viser at representanter for arbeiderne (tillitsmenn og representanter i produksjonsutvalgene) er mer verbaliserende, har mer «krystalliserte» og «differensierte» innstillinger, representantene har flere kontakter og mer kommunisering, men samtidig har representantene mindre korrekt oppfatning av hva andre arbeidere mener. Representanter for arbeiderne og vanlige arbeidere har svært forskjellig syn på regjeringens oppfordring om økt produksjon og rasjonalisering. Mens representantene stort sett er positive viser det seg at en stor del av de vanlige arbeiderne ikke hadde noe standpunkt til f.eks. ønskeligheten av teknisk rasjonalisering, og visste ofte ikke hva som mentes med ordet rasjonalisering. Representantene hadde mer følelsen av trygghet overfor arbeidsløshet og hadde mer kollektive drømmer om fremtiden enn de ansatte.

Forskeren gjennomfører en spennende og mangesidig diskusjon om hvordan forskjellene i meninger oppstår mellom representanter og elektorat – med data som grunnlag gir hun et eksposé av samtidig sosialpsykologisk og politisk sosiologisk forskning.

Rundt 10 år senere kommer et nytt bidrag til arbeidslivsforskningen gjennom publiseringen av et «bi-produkt» av en undersøkelse med andre formål enn studiet av industrielt demokrati. Denne gang er det materiale fra en undersøkelse som ble gjennomført i 1962 som legges fram. Her deltok 1128 arbeidere og underordnede kontorfunksjonærer i 18 Oslo-foretak. Disse arbeidstakerne har svart på 82 spørsmål og analysen av svarene ga oppsiktsvekkende resultater: de ansatte – som gruppe – ønsket å være mer med på – og mer informert om – det som besluttes og utføres i bedriften.

Noen av de ansatte ønsket mer mulighet for å delta i avgjørelser som gjaldt driften og virksomheten totalt. Men et utbredt ønske var å få større selvbestemmelse i jobben, og «et meget stort antall ansatte gir uttrykk for et behov for mer deltakelse i avgjørelser som gjelder eget arbeid og egne arbeidsforhold». Harriet Holter klassifiserer de intervjuede i de tre gruppene «uinteresserte», «autonomi-interesserte» og «innflytelsesinteresserte».

Denne undersøkelsen avdekker altså at det blant norske arbeidstakere finnes en rekke som bærer et ønske om mer meningsfylt arbeid, om å kunne utvikle seg i jobben. Både de «autonomi-interesserte» og de «innflytelsesinteresserte» forstår at verken representasjon i bedriftens styrende organer eller muligheter for individuelt avansement er svaret. «Nei», sier Holter, «det må nok andre organisatoriske løsninger til».

Harriet Holter gjør samvittighetsfulle analyser av unge og eldre, menn og kvinner, faglærte og ufaglærte og finner at interessen for medbestemmelse eksisterer hos dem alle. Men dette ønsket om mer medbestemmelse er også knyttet til synspunktet på behov for endringer i arbeidsforholdene.

Enda mer interessante blir funnene når de viser at behovet for utvidet selvbestemmelse «synes å henge sammen med den enkelte ansattes følelse av unyttet kapasitet og muligheter». Blant ansatte med fartstid over en viss alder og med visse kvalifikasjoner finner Holter at det ikke er særlige forskjeller mellom folk med hensyn til utvidet deltakelse i driftsavgjørelser.

Holter slår fast at «det store flertallet jobber i industri og på kontorer er ikke lagt opp slik at de ansattes kapasitet blir utnyttet». Og hun legger til: «Om det er mulig å endre oppgavene slik at dette blir annerledes, er en sak vi ikke skal ta opp her» (s. 21, Holter 1965).

Som den sannhetssøkende forsker hun

har overbevist oss om at hun er i de foregående artiklene, lar hun ikke materialets paradokser bli stående ukommenterte. Økt selvbestemmelse må vel innebære at arbeidsgruppene tar flere avgjørelser, og det er vel ikke gitt at denne desentraliseringen eller delegeringen er enkel å gjennomføre? Langt de fleste arbeiderne (ca. 66%) og flertallet av funksjonærene (51%) mente f.eks. «en overordnet» burde fordele ubehagelige jobber mellom de ansatte.

Holter lanserer tanken om at gruppesamhold blant arbeiderne tradisjonelt har vært brukt som beskyttelse mot et sosialt system og ikke i samarbeid med systemet. Undersøkelsen identifiserer et utbredt ønske om økt medbestemmelse for de ansatte. Men Harriet Holter er nøye med å fortelle at hun har personlige synspunkter på paradokset om at de ansatte ønsker innflytelse og selvbestemmelse, men knapt kan an vise konkrete former for realisering av slike verdier:

«Hvis det er slik at de underordnede arbeidstakere ikke har konkrete og/eller praktiske brukbare forestillinger om hvordan økt medbestemmelse skal kunne gjennomføres i praksis, er dette fordi stillingene og arbeidsoppgavene på «bunnen» av foretakshierarkiet ikke gir – og i sin nåværende utforming ikke kan gi – den enkelte ansatte stoff til å forme slike forestillinger. Det *korte tidsperspektiv* og den *begrensede funksjonelle* ramme som de underordnede nå opererer med, er uforenelig med et helhetssyn og en utvikling av administrativ fantasi. Ja, slike perspektiver ville antakelig direkte hindre en tilpasning til det daglige arbeid for en underordnet arbeidstaker».

I 1951-foredraget hadde Holter fortalt at de ansatte rangerte forholdet til andre mennesker i bedriften som nr. 1, arbeidsforhold

som nr. 2 og tilrettelegging av arbeidet som nr. 3 på rangeringslisten over «grunner for tilfredshet/utilfredshet med bedriften og arbeidet i sin alminnelighet». Lønnsforhold derimot var henvist til plass-siffer 5. I 1964 og 1965 forkynnte hun på norsk og på engelsk at ansatte ville ha økt medbestemmelse i sitt daglige arbeid.

I de tidlige årene etter nyetableringen av sosiologien i Norge ble det gjort grundige og perspektivrike surveyundersøkelser. Senere kom arbeidssosiologenes faglige utvikling til å føre dem frem til andre metodiske satsninger. Først på 1980-tallet kom mer bred innsats på survey-siden opp igjen.

Det går en linje fra Holters pionerundersøkelse i 1951 til «bi-produktet» i 1964 og 1965 (Human Relations). Den linjen er trukket som en konturstrek rundt det aktive mennesket som søker, som bearbeider sine inntrykk og erfaringer og som ser egne muligheter – såfremt bedriften åpner for dette. Det «utopiske presens» som lå i disse dataene om ansattes ønsker og opplevelse av egen kapasitet ble viktig for den internasjonale, forskningsbaserte utprøvingen av nye arbeidsorganisatoriske former. Sånn sett er det få forskere forunt å få sine hypoteser «testet» på en måte som nettopp Harriet Holter har gjort når det gjelder ansattes ønsker om medbestemmelse og selvbestemmelse.

Björg Aase Sørensen
 forskningsleder
 Arbeidsforskningsinstituttet
 Oslo

Note

1. Et slående trekk ved arbeidene er nye døpenavn på samfunnsfaglige uttrykk. Det kan virke som om forskeren ikke nøyde seg med å oversette direkte, men var påpasselig med å finne norske ord.

Røtter og visjoner

Av *Ida Blom*

Harriet Holters dobbeltkronikk «Kvinnedyrkelse og kvinneforakt i vår tid» ble trykket i Dagbladet 3. og 4. desember 1956. De bygget på et foredrag hun hadde holdt i Studentersamfunnet, et foredrag som ifølge pressen førte til frisk debatt. Sett ut fra dagens perspektiv anno 1992 peker noen trekk ved foredraget klart fremover, andre bærer preg av den tid foredraget ble til i, og atter andre griper tilbake til tanke-gods fra den første kvinnebevegelsens glanstid de siste tiårene av 1800-tallet.

1950-årene – en karakteristikk

For en historiker er det en selvfølge at man oppnår den mest verdifulle forståelse av det et menneske sier og skriver, når man kjenner den tid meningsytningen blir til i. Å vurdere et fenomen med ettertidens etterpåklokskap forteller mer om den som vurderer, enn om det som blir vurdert.

1950-årene var en tid hvor man gjerne oppfattet forholdet mellom kjønnene som harmonisk: hun passet hjem og barn, han forsørget familien. Slik var det, slik skulle det være. Det stred ikke mot tanken om likestilling, for kvinner hadde jo allerede lenge hatt rett til å gjøre stort sett det samme som menn. Alle former for utdanning stod formelt åpne for dem, og stemmerett og valgbarhet sikret at de som ville, kunne delta i politisk arbeid. Om kvinner brukte sine rettigheter, det var et spørsmål som hver enkelt av dem selv fikk avgjøre. De fleste mente nok at kvinner var skapt for en innsats i hjemmet, og at kun unntakskvinner hadde ønsker og motivering for et virke

i det offentlige, i samfunnet utenfor hjemmet.

Men under denne harmoniske overflate var likevel nye ting i gjære, eller kanskje skal det snarere sies at gamle aktiviteter aldri riktig hadde dødd ut. Norsk Kvinnesaksforening, stiftet i 1884, Norske Kvinners Sanitetsforening fra 1896, og Norske Kvinners Nasjonalråd fra 1904 – for bare å nevne noen av de eldste borgerlige kvinneorganisasjoner – var i full sving, særlig de to siste. Det samme gjaldt Arbeiderpartiets Kvinnesekretariat som i 1923 hadde avløst Kvindeforbundet som var stiftet i 1901. Et fellesforum for sosialistiske og borgerlige kvinner, Norske Kvinners Samarbeidsnemnd, fungerte i de første fem år etter freden i 1945. Det varslet både kommende forsøk på samarbeid mellom kvinner på tvers av sosiale og politiske skiller og de problemer dette samarbeid kunne føre med seg. Når Norske Kvinners Samarbeidsnemnd gikk i oppløsning i 1950, var holdningen til abortspørsmålet den utløsende saken. Forsøket på å føre videre kampen for å endre

Ca. 1924: På motorsykel med far

abortloven av 1902 skulle ikke få resultater før i 1964, og ble en av de store sakene for den nye kvinnebevegelsen i 1970-årene.

Andre «klassiske» problemer som f.eks. spørsmål om likelønn og om felles skoleundervisning og felles pensum for gutter og

jenter, ble debattert i 1950-årene og noen resultater ble nådd. I 1953 slo Åse Gruda Skard til lyd for det hun kalte «kvinnesakens tredje akt» – en revisjon av arbeidsdelingen i hjemmene som dro fedre og ekte menn inn i det daglige arbeid der (1977). Hun pekte på oppdragelsens betydning for kvinners og menns ulike psykologiske reaksjoner, og varslet en endring ikke bare i kvinners, men også i menns holdninger og handlinger. Som Harriet Holter senere har vist, var slike tanker et ledd i det hun har kalt «kvinneforskningens annen fase» – den positivistisk-empirisk fasen i 1950- og 60-årene, hvor kjønnsrollebegrepet stod sentralt (1977).

Et tvetydig kvinnesyn

Det er i denne sammenheng Harriet Holters to kronikker om kvinneyrkelse og kvinneforakt fra desember 1956 må sees. Det er ved hjelp av kjønnsrollebegrepet – et begrep som i dag stort sett er forlatt – hun avslører stereotype forestillinger om hvordan kvinner og menn burde være. Hun pekte på det forvrengende i å polarisere femininitet og maskulinitet, og på faren som lå i det tvetydige syn på kvinner som hun sammenfattet i begrepene «kvinneyrkelse» og «kvinneforakt». Hun slo til lyd for at man ved å forstå hvordan individer blir formet, også kunne endre på utformingen, skape nye individer. Når hun gikk til felts mot det hun kalte den «overbeskyttende oppdragelse» av jenter, og de konsekvenser den fikk i form av nedvurdering av dem selv, frustrasjon og skyldfølelse hos kvinner, lå det også i dette en implisitt antakelse om at en annen oppdragelse kunne endre på den kvinnelige – og for den saks skyld også på den mannlige – natur, og dermed på forholdet mellom kjønnene.

Tankegangen er preget av sin tid i den forstand at det ikke eksplisitt pekes på hva

strukturelle samfunnsforhold hadde å si for den måte kvinner og menn forholdt seg til hverandre på. Utover relativt vage tanker om å forandre på oppdragelsens innhold, brakte kronikkene ingen strategi som kunne dreie utviklingen i en ny retning. Det framtidsrettede lå i en klar analyse av misforholdet mellom oppdragelse – vi ville nok i dag snakke om sosialisering i en langt videre betydning – og de realiteter kvinner møtte når de levde sine voksne liv.

Tre kvinnetyper

Harriet Holter inndelte 1950-årenes voksne kvinner i tre meget ulike grupper. «The glamour girl» så hun som «en eksponent for den nærsagt eksibisjonistiske underkastelse og passivitet». Hun forklarte eksistensen av denne kvinnetype med den overbeskyttende oppdragelse pikene fikk og som kunne resultere i overdreven forsiktighet, passivitet og aggresjonshemming. Men også «den misfornøyde husmor» var et offer for pikenes tidlige oppdragelse. På den ene siden ble de ofte oppmuntret til å være flinke på skolen, skaffe seg i hvert fall noe utdanning, men så snart de ble gamle nok til å få kavalerer, ble det understreket at den eneste kamp som egentlig passet seg for en ung pike, var kampen for å få en ektemann. I et ekteskap hvor mannen var forsørger og kvinnen tok seg av hjem og barn, ble nok hun den dominerende skikkelse i familielivet, men samtidig ble hun fullstendig økonomisk avhengig av ektemannen. Frustrerte gifte kvinner utviklet martyrollen som et våpen, og brukte «det indirekte tyranni» for å sette igjennom sine ønsker. Den tredje gruppen kalte Harriet Holter for «yrkeskvinne-husmoren». (I parentes bemerktet utgjorde den i 1950-årene kun mellom 5 og 10% av alle gifte kvinner.) Også «yrkeskvinne-husmoren» led under dobbeltbudskapet i sosialiseringen og hadde

bestandig dårlig samvittighet for å forsømme enten hjemmet eller yrket. Hennes skjebne var at suksess i den ene rollen hindret suksess i den andre.

Klart og tydelig satte Harriet Holter fingeren på mange av de ømme punkter som Betty Friedan først i 1963 tok opp i sin epokegjørende bok, «The Feminine Mystique». Kronikken faller godt inn i det innhold Harriet senere selv har lagt i «kvinneforskningens andre fase»: «kvinner er også mennesker, definert av menn».

Det som ulmet under 1950-årenes tilsynelatende harmoniske overflate brøt ut i 1960-årene, da endret arbeidsmarked og endret levestandard førte mange gifte kvinner, også de med små barn, ut i yrkeslivet. Konfrontasjonen mellom oppdragelse og voksenliv ble en erfaring som store grupper av kvinner delte, og var dermed en del av bakgrunnen for den nye kvinnebevegelsen fra 1970-årene.

Kjønnsrollestereotypi og maskulinitet

Kronikkene tok også opp den forkrøplende virkning kjønnsrollestereotyper hadde på maskuliniteten. Harriet Holter hevdet at mange menn hadde et tvisyn på kvinner. De så på en kvinne som enten helgen eller hore. I USA hadde psykologiske og sosiologiske studier funnet et samsvar mellom denne polariserte oppfatningen av kvinner og forakt for mennesker av annen rase. Slike holdninger kunne tolkes som menns angst for sin egen svakhet. Ved å nedvurdere andre svake grupper (svarte og kvinner) kunne menn som fryktet sin egen svakhet, best beholde sin selvrespekt. Her kom Harriet Holter med tanker som senere er tatt opp i forsøk på å trenge inn i det psykologiske univers, den mentalitet, som hadde preget den tyske nazismen.

Senere kvinneforskning skulle også i

mange sammenhenger komme inn på hvordan ulike former for undertrykking kunne karakteriseres og forklares med samme eller parallelle begreper. Også i denne senere utviklingen har Harriet spilt en sentral rolle, bl.a. med sine tanker om hersketeknikker.

Forventninger til menn om å være sterke, harde, aktive og pågående førte til at gutter ikke fikk lov å vise varme, følelser, sorg og smerte. Det skapte et mannsideal som var like nevrotiserende som det eksisterende kvinneideal. Derfor hevdet Harriet at både kvinner og menn ville tjene på at man fjernet de polariserte kjønnsrollebegrepene, og ga alle lov til å være mennesker, med varierende behov for og evne til å uttrykke styrke og svakhet, pågåenhet og passivitet, glede og sorg.

Røtter og visjoner

Interessant nok synes Harriet Holter med det å falle tilbake til den karakteristikk hun selv senere har gitt av kvinneforskningens første fase, 1800-tallets sosial-filosofiske fase, som hun har sammenfattet under stikkordet «Kvinner er også mennesker». Hennes budskap, om det kan karakteriseres slik, var at kvinner og menn egentlig har mer til felles enn det som skiller dem, og at det var selve sosialiseringen som skapte problemene.

Fra dette ståstedet går det et langt sprang til «kvinneforskningens tredje fase» i 1970-årene, som Harriet Holter har karakterisert som en kritisk, feministisk, marxistisk fase, under slagordet «Kvinner er bra. Kvinneerfaringer er viktige – og de er våre». I denne fasen ble selve kvinneligheten og maktforhold mellom kjønnene de sentrale temaene, og strategier for kvinneundertrykking og for kvinnefrigjøring ledetråder. Harriet Holter ble selv en av dem som bar fram den nye tankegangen.

Hennes tanker fra 1950-årene peker således både bakover og framover. Kanskje kan de også et stykke på vei betraktes som tidlige visjoner av en fjerde fase i kvinneforskningen, dagens fase, hvor studiet av kjønn er solid forankret i analyser av samspillet mellom endringer i grunnleggende samfunnsstrukturer og endringer i kjønnsrelasjoner. Hvor Harriet Holter i 1956 pekte på at det trengtes forandring i kjønnsroller for både kvinner og menn, legges det i dag vekt på at endringer i normer, forventninger og realiteter for det ene kjønn har konsekvenser og dyptgripende virkninger for det andre kjønn. Det dialektiske forholdet mellom femininitet og maskulinitet har vist seg å være mer komplisert og trenge dyperegripende analyser enn de som lå i de tidlige patriarkatteorier. Det betyr ikke at maktproblemet blir forlatt, men at forskerne nærmer seg det ad nye veier, med den bagasje de tidligere fasene i kvinneforskningen har gitt. Dagens kjønnsforskning er vesensforskjellig fra kjønnsrolleforskningens glansperiode i 1950-årene. Men Harriet Holter har vært med hele veien.

Ida Blom
professor

Historisk institutt
Universitetet i Bergen

Litteratur

- Berg, Anne Marie m. fl. *Ikkinners bilde. Bidrag til en kvinnesosiologi*. Pax, Oslo 1977.
- Holter, Harriet. *Kvinneforskning: Historisk utvikling og aktuelle motsetninger*. I A.M. Berg, Å. Berge, A. Kalleberg og A. Leira (red.) *Ikkinners bilde*. Pax, Oslo, 1976.
- Holter, Harriet. *Om kvinneundertrykkelse, mannundertrykkelse og hersketeknikker*. I T. Støren og T. Schou Wetlesen (red.). *Kvinnekunnskap*. Gyldendal, Oslo 1976.
- Ofstad, Harald. *Vår forakt for svakhet. En analyse av nazismens normer og vurderinger*. Oslo 1972.
- Skjøsberg, Kari (red.). *Mannssamfunnet midt imot. Norsk kvinnesaksdebatt gjennom tre mannsaldre. En antologi*. Oslo 1977.

Å kunne litt-av-hvert

Av Rannveig Dahle

Artikkelen om sosialarbeidernes yrkesrolle skrev Harriet i 1960.¹ Hovedspørsmålet hun stilte var om yrket sosialt arbeid kunne bli en profesjon. Gjennom å intervjuer sosialarbeidere om mange sider ved deres arbeidssituasjon og deres forhold til klienter, utforsket hun faget sosialt arbeids karakter, fagets normer, verdikonflikter og utformingen av sosionomenes yrkesrolle.

Når det gjaldt fagets kunnskapsgrunnlag, peker hun på en tydelig forskjell mellom f.eks. leger og jurister på den ene siden og sosialarbeidere på den andre. Sosialt arbeid karakteriserer hun som et såkalt «litt-av-hvert-fag», eller også et «lånefag». Faget var satt sammen av mange komponenter: litt juss, litt økonomi, litt psykologi osv. I 60-årene gjenspeilte dette seg bl.a. i at lærerkreftene ved de norske skolene var jurister, psykologer, statsvitere og andre som selv ikke var utdannet til eller hadde erfaring fra sosialt arbeid. Nøyaktig det motsatte var (og er) situasjonen i legeprofesjonen – der stod legene selv for tyngden av undervisningen – og det samme i juss. Det var en pris å betale for faget sosialt arbeids mangfold, idet det faglige grunnlaget framstod som uklart og lite avgrenset. En konklusjon på spørsmålet om sosialarbeidere kunne bli en profesjon, lot hun imidlertid stå åpen.

Artikkelens teoretiske ramme er 60-årenes interesse for å *definere* profesjoner gjennom mer eller mindre presise kjennetegnbeskrivelser. Dette for å kunne skille de «ekte» profesjonene fra yrkesgrup-

per som ikke «fortjente» en slik betegnelse og dermed den sosiale anerkjennelsen en slik status ga. I 70-årene dreide den teoretiske interessen seg mer mot å forstå profesjonaliseringsprosesser og yrkesgruppens relasjoner til samfunnsmessige strukturer i vid forstand. Viktige spørsmål ble: Under hvilke betingelser forsøker utøverne av bestemte yrker å gjøre seg selv til profesjonelle? Hvilken kunnskap bygger de på og hva ønsker de å oppnå? Hva er de indre og ytre kreftene som driver utviklingen fram? Hvordan skaper utøverne sitt selvbylde og hvilke maktkilder i samfunnet kan de alliere seg med for å nå fram med sine krav?

Har så Harriets artikkel noe å si oss i dag? Mitt svar er et ubetinget ja. Særlig synes jeg hennes drøfting av kunnskapsgrunnlaget er interessant. Kunnskap og kunnskapsproduksjon har blitt et springende punkt i forståelsen av alle former for profesjonalisering. Yrkesgrupper med ambisjoner om å øke sin status og samfunnsmessige anerkjennelse må kunne vise til at de har et særegent kunnskapsgrunnlag som de – og bare de – forvalter. Slik trekkes grensene mot andre faggrupper. Et viktig spørsmål

blir da hva som blir anerkjent som gyldig – og særegen – kunnskap. I denne forbindelsen drøfter Harriet hva det betyr å være et «lånefag». Når en har lånt fra andre, blir ikke bare kunnskapsgrunnlaget uklart, men det blir også uklart hvordan grensedragningen mot andre grupper skal skje. Nå skal en, ifølge Harriet, ikke la seg blende av monolitisk kunnskap. Går en f.eks. Legeprofesjonen nøye etter i sømmene, er også det et typisk lånefag som spenner fra kjemi til psykologi. Det dreier seg snarere om at juss og medisin har lyktes i å *framstille* sitt kunnskapsgrunnlag som enhetlig og at de har klart å overbevise andre om at det faktisk forholder seg slik. Harriet understreker at det å anvende litt-av-hvert-kunnskaper i en sammenheng kan gi minst like stort *ansvar* for andre mennesker som utøverne av de «egentlige» fagene har. Et annet viktig poeng er nok at sosialt arbeid er en virksomhet som nokså ensidig er rettet mot svakstilte grupper, mens «alle» har bruk for legenes og juristenes tjenester. Her vil jeg legge til: med det kan ressurssterke grupper bekrefte både kunnskapens status og dens nødvendighet.

Sosialt arbeid representerer også en type kunnskap som kan være langt vanskeligere å profesjonalisere, noe som igjen får konsekvenser for yrkets status og prestisje.

Harriet har beskrevet et kvinne-dominert yrke. Men i 1960 la hun ikke en kjønnsforståelse til grunn for sin analyse. Vi får for eksempel ikke vite om de sosialarbeiderne hun har intervjuet er kvinner eller menn. Bare mot slutten av artikkelen sniker det seg inn et lite avsnitt der hun nesten uforvarende kommer til å nevne kjønn. Hun sier at:

«Sosialarbeideren overtar funksjoner fra familien, leger og sykepleiersker. Ikke minst overtar sosialarbeideren etter *den velgjørende sosietetsdamen* (min uthevn.) – og nettopp denne rollen har man gjort store anstrengelser for *ikke* å bli identifisert med. Hvis denne velgjørende sosietetsdamen er for-

løperen for sosialarbeideren, må man i sannhet si at sosialarbeideryrket ikke har fred med sine forfedre slik som andre yrker har det» (s. 47).

Slik jeg leser dette avsnittet, setter Harriet her indirekte ord på at heller ikke sosialarbeidere kan løfte seg ut av kjønnsforholdet. Denne innsikten la hun imidlertid liten vekt på den gangen, for hun mente at yrkets historiske tradisjoner ikke hadde særlig stor betydning. Ville hun vurdert forholdet mellom yrkets historiske røtter, sosietetsdamer og profesjonalitet på samme måten i dag? Selvfølgelig ikke. Jeg er overbevist om at i dag ville Harriet tatt en annen teoretisk posisjon. Hun ville inkludert i sin forståelse at yrkesutvikling finner sted i en verden som *er* kjønnnet, og der anerkjennelsen så alt for ofte uteblir, at dette preger hva sosialarbeidere har kjempet for å få til, hva de tror de kan oppnå. For om yrkesgruppen ikke selv gjør kjønn relevant, kan de ikke hindre at andre i omgivelsene gjøre det.

En sak er at den velgjørende sosietetsdamen stod så langt fra en profesjonell yrkesrolle som vel mulig; hun står nesten for det motsatte. Viktig i dag er at sosialarbeidere fortsatt velger å tone ned alt som gir assosiasjoner til «damekjønn». Som motstykke til veldedighet og for å vinne større samfunnsmessig anerkjennelse, har yrkesgruppen valgt å satse mest på likestilling på menns premisser. Mange andre kvinne-dominerte yrker velger nøyaktig samme strategi. De vet, selv om det sjelden blir uttrykt direkte, at de har mest å vinne på å framstille seg som *kjønnsnøytrale*. Det blir ofte argumentert for at sosialt arbeid ikke representerer et eget kunnskapsgrunnlag. I vide kretser er det en rotfestet forestilling at godt sosialt arbeid kan da hvem som helst utføre, bare de har et varmt hjerte, sunn fornuft og rimelig godt skjønn. Mange synes nok at det lett blir noe oppblåst over sosialarbeidere som gir seg ut for å være eksperter på hverdagslivet. Framfor alt når det de

egentlig skal gjøre er å ivareta lite glamorøse oppgaver overfor de gruppene som sosialklienter ofte representerer. Forbindelseslinjene til kvinners ulønnede omsorgs- og veldedighetsarbeid er ikke brutt, tross iherdig innsats for å overbevise andre om akkurat det.

Omtrent 10 år etter at Harriet skrev sin artikkel, kom boka *The Semi-professions and their Organizations* (Etzioni 1969). Begrepet *semi-profesjoner* fikk stor gjennomslagskraft i en periode. Det omfattet yrkesgrupper som er karakterisert ved at de har et snevrere kunnskapsgrunnlag, kortere utdanning, utdanningsinstitusjonene var skoler utenfor universitetene, de var ikke forskningsrettet, osv. Ifølge definisjonen kan en si at semi-profesjonene er mindre vellykket enn de «ekte» profesjonene, og blir gjerne låst fast i en posisjon som hjelpe-disiplin der andre har stor kontroll over virksomheten. I dag blir knapt noen overrasket over at begrepet i virkeligheten ble en samlebetegnelse på alle mulige kvinne-dominerte yrker. Dette var en erkjennelse som vokste fram i lys av kvinneforskningens fagkritikk og nye innsikter i 70-årene. Selv om kjønn er et prinsipp for rangering, ble forholdet profesjon/semi-profesjon selvfølgelig ikke forklart på den måten i konvensjonelle teorier. Snarere framstod det som en slags tilfeldighet hvilke yrker som oppnådde en så mistrøstlig status. Det er bl.a. inspirasjon og kunnskap fra Harriet som har gitt meg analytiske redskaper til å sette hennes artikkel inn i en ny teoretisk sammenheng. Når yrkesutvikling var hevet over kjønnsmotsetninger, et premiss hun tok for gitt, var det rimelig å sammenligne yrkesgrupper som leger, jurister, sykepleiere og sosialarbeidere – på tvers av kjønns sammensetningen i de enkelte gruppene. At mange sikkert mener det samme i dag, får så være. Kvinneforskningens bidrag til teorifornyelse på dette området har vært å sette profesjonalisering og kjønn

på dagsordenen. Ved å gå bak den erklærte kjønnsnøytraliteten, stille andre spørsmål og reflektere inn en forståelse av kjønn og kjønnsrelasjoner, kan vi vise empirisk og fortolke hvordan yrkesutvikling har en kjønnsdimensjon. Kritikken av selve begrepet semi-profesjon måtte bli sterk, fordi begrepet tilsloerte og mystifiserte maktforholdet mellom kvinner og menn. Jeg mener at kvinneforskningen på en overbevisende måte har vist hvordan kvinners kunnskap, arbeid og ansvar blir nedvurdert eller også gjort usynlig. Kvinner gjør ofte litt-av-hvert, mens det framstår som lite verdt.

Jeg sa innledningsvis at Harriet stilte spørsmålet om sosialarbeidere kunne bli en profesjon, uten å trekke bastante konklusjoner. Veien mot profesjonell status for sosialarbeiderne mente hun var åpen, men sannelig også både lang og tornefull. Viktigere var det at sosialarbeiderne, sammen med publikum og institusjoner, måtte diskutere hvilke trekk ved yrket som kunne og burde utvikles. I dag er selve spørsmålet om å bli en profesjon eller ikke, mindre aktuelt.

Helt til slutt vil jeg kort nevne en annen ting. Harriet satte forskerblick på en kvinne-dominert yrkesgruppe, men gjorde sin undersøkelse forut for den moderne kvinneforskningen. Andre ville på det tidspunktet kanskje ikke sett denne yrkesgruppen. Hennes interesse for kvinner gikk foran den teoretiske forståelsen. Slik kan vi lese Harriets artikkel som en illustrasjon på hvordan perspektiver og forståelser er blitt forandret.

Rannveig Dahle
førsteamanuensis
Institutt for sosialt arbeid
Universitetet i Trondheim

Note

1. Sosialarbeiderens yrkesrolle. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, I. nr. 1, 28–49.

Hvor mye opprør?

Av Helga Hernes

Harriet Holters artikkel «Rebellion against the Family» (1962) er en idéhistorisk diskusjon av debatten om ekteskapet i skandinavisk litteratur og åndsliv.¹

De viktigste kildene til denne artikkelen er Ibsens Nora, Krogs Cecilie, Alva og Gunnar Myrdal, og Mot Dags Karl Evang. Artikkelen viser indirekte at de viktigste kildene til norsk familiepolitikk er, og har vært, de Castbergske barnelover og senere Alva og Gunnar Myrdals krav om at familien er en institusjon som skal beskyttes og bevares gjennom en bevisst offentlig befolkningspolitikk. Det siste var viktig, gitt marxistisk orienterte sosialdemokraters manglende interesse for familien, slik også Harriet Holter påpeker.

Jeg tror egentlig ikke at den ideologiske diskusjonen om det borgerlige ekteskapet slik vi finner den hos Ibsen og Krog, hadde mye innflytelse på politiske beslutninger eller folkelig moral. Idéen bak Nora var neppe interesse for sosiale omveltninger. Ibsen var en puritaner som mente at sannhet og kjærlighet var det avgjørende grunnlag for et vellykket ekteskap. Han var mer interessert i individets frihet og individuell moral og engasjerte seg ikke i samfunnsdebatt. Tyve- og tredveårene, derimot, var et tidsrom da forfattere som Helge Krog deltok aktivt i samfunnsdebatten og det er Cecilie i *Underveis* som også interesserer Harriet Holter mest. Hun gir oss en god beskrivelse av noen av de strømninger som inspirerte den intellektuelle debatten på

30-tallet. Krogs roman er utgangspunkt for en viss forherligelse av den frie, sterke kvinnen som føder sitt barn utenfor ekteskapet.

Dagens Harriet Holter ville nok ha påpekt at dette var den borgerlige kvinnens privilegium. Cecilie er lege og har sikkert råd til å ansette en barnepike og hushjelp som kommer fra de bydelene i Oslo hvor hun utøver sitt yrke. Det var først på 70-tallet at samfunnsvitene begynte å se husarbeid og kjærlighet i sammenheng. Sosiologen Ann Oakleys arbeider fornyet familieforskningen ved å se på de materielle sidene av ekteskapet og familien. Ibsens Nora overlater sine barn til sin amme. Helge Krog er åpenbart ikke særlig interessert i barn, men skriver om fri kjærlighet på den måten vi er vant til fra borgerskapets menn som lever i trygge ekteskap. Heller ikke Karl Evangs arbeid mot seksuell undertrykkelse hadde særlig stor virkning på seksualmoralen i de brede lag av den norske befolkningen. Han var by-radikal og påvirket visse intellektuelle kretser. Erik Grønseths forsøk på å innføre seksualundervisning i skolen ble fulgt av ramaskrik så sent som på 50-tallet. For 30 år siden, da Harriet Holters artikkel ble publisert, var Norge ikke et særlig liberalt samfunn når det gjaldt seksualmoral. Den

slags ble, som hun også nevner, overlatt til svenskene.

Så til tross for at Harriet Holter kritiserer Sigrid Undsets konservative holdninger, burde en kanskje påpeke at det er Undsets oppfatning av plikt og moral og morsplikten som samsvarer best med norsk samfunnsmoral og familielovgivning. Mor og barn har, som Tove Stang Dahl også påviser, alltid hatt en særlig sterk stilling i norsk lovgivning sammenlignet med andre nordiske land.

På mange måter er artikkelen i seg selv et idéhistorisk dokument. Tredve år er gått. Samfunnsvitere i dag skiller mer mellom ekteskap og familie som institusjoner. Dagens Harriet Holter ville sikkert ha

fremstilt Helge Krog med mer ironi enn hun gjorde i 1962. Norsk familiepolitikk har beholdt sine hovedtrekk med ett mulig unntak: farens stilling er blitt styrket i forhold til barnet. De økende skilsmissetallene og antall par som lever som samboere, viser at vi i dag opplever mer av en «rebellion» mot ekteskapet enn i 1962.

Helga Hernes
statssekretær

Utenriksdepartementet

Note

1. Med undertittel: A discussion of some trends in Scandinavian left wing ideologies, *Acta Sociologica*, 6, nr. 3.

Kjønnsroller – en norsk spesialitet

Av Arnlaug Leira

Samleverket *Kvinnens liv og arbeid*¹ er et pionerverk i skandinavisk samfunnsvitenskapelig litteratur. I Skandinavia er denne boka den første omfattende presentasjonen av analyser som plasserer kjønnsroller og sosial struktur i samspill og sammenheng. Også i forhold til 1950- og 1960-tallets internasjonale forskning om emnet representerer den en banebrytende innsats.

Sammenliknet for eksempel med anglo-amerikansk kjønnsrolleforskning gir *Kvinnens liv og arbeid* en rekke særpregete analyser. Med atskillig rett ble den skandinaviske kjønnsrolleforskningen forstått som radikal, også i samtida. I disse artiklene fra de tidlige 1960-åra foregriper de norske og svenske forskerne mange av de faglige og politiske debattene som blir tatt opp i større bredde internasjonalt først med framveksten av den nye kvinneforskningen på 1970-tallet: spørsmål om kjønnsrelasjonenes karakter, om forholdet mellom samfunnsform og kjønnsmessig arbeidsdeling, om kjønn som organiserende prinsipp i sosialt liv, om forholdet mellom produksjon og sosial reproduksjon.

Boka vokste ut av et norsk-svensk samarbeid. Tematisk spiller den en bred og mangefasettert interesse for spørsmål som gjelder kjønn og samfunn: sosialisering til kjønnsroller, forholdet mellom foreldre og barn, mellom familie og arbeidsliv, kjønnsforskjeller i yrkesatferd. Den inneholder også en innsiktsfull analyse av den offent-

lige debatten om kjønnsrollenes betydning og innhold.

En norsk spesialitet

«Forskning rörande könsroller kan sägas ha blivit något av en norsk specialitet», skriver Edmund Dahlström i innledningen til førsteutgaven fra 1962. I denne norske kjønnsrolleforskningen var Harriet Holter en helt sentral person, slik hun også stadig er i norsk samfunnsforskning, og ikke minst i den samfunnsvitenskapelige kvinneforskningen.

Harriet Holvers bidrag til *Kvinnens liv og arbeid* utgjør fire av i alt ti kapitler. Gjennom disse kapitlene, som kan leses hver for seg eller samlet, framstår samfunnsforskeren som generalist, i positiv forstand. Hun trekker på et omfattende kunnskapsgrunnlag fra blant annet sosiologi, psykologi og økonomi. Bidragene kombinerer en dyptpløyende teoretisk interesse med stor respekt for den empiriske verdens mangfold. Nå i ettertid fornemmer vi, og kanskje

klarere enn da boka kom ut, at forskerens rike empiriske materiale og hennes innsiktsfulle drøftinger gir grunnlag også for teoretiske refleksjoner som utfordrer de rammene som 1950-tallets strukturfunksjonalisme satte. Innflytelsen fra den toneangivende nordamerikanske kjønnsrolleforskningen, representert ved navn som Parsons, Bales, Zelditch, er klart til stede. Holters arbeider har likevel en egen teoretisk og faghistorisk interesse idet forfatteren samtidig legger en distanse til denne forskningen, blant annet med utgangspunkt i en mer markert samfunnskritisk posisjon.

Blant Harriet Holters bidrag vil jeg særlig framheve artikkelen «Kjønnsroller og sosial struktur». Den er det sentrale teoretiske arbeid i boka. Tittelen angir dessuten en felles 'overskrift' for en betydelig del av Holters eget forfatterskap fra 1950- og -60-tallet. Hun presenterer her en tidlig utforming av den teoretiske posisjonen som utarbeides videre i doktoravhandlingen med samme tittel, *Sex Roles and Social Structure*. Men allerede dette kapitlet fra 1962 viser Harriet Holters selvstendige orientering i forhold til samtidig internasjonal kjønnsrolleforskning

Kjønn er et sosialt kjennetegn

«Kjønn er et sosialt kjennetegn ...» Slik åpner artikkelen, og det er den sosiale utformingen av det biologiske «råmateriale» forfatteren tar som utgangspunkt. Kjennetegnene «kvinne» og «mann» gir samfunnet (det sosiale systemet) et prinsipp for fordeling av plikter og rettigheter. Hvilke funksjoner og dysfunksjoner har kjønnsrollemønstret for samfunnssystemet? og hva innebærer kjønnsrollene for enkeltindividene på godt og ondt? Disse spørsmålene er forfatterens sentrale anliggende.

Artikkelen er organisert rundt følgende tema:

- kjønnsrollene og samfunnet
- kjønnsrollene og det enkelte individ
- kvinne- og mannsroller i forskjellige kulturer
- kvinne- og mannsroller før og nå
- følger man kjønnsrolleforskningene?
- kjønnsrollenes sosiale virkninger
- utjevning av kjønnsrollene?

I de innledende avsnittene reises spørsmål om hvordan et samfunn fordeler rettigheter og plikter. Hva betyr det for et samfunn, og hva forteller det om et samfunn, om fordelingen skjer etter ytelseskriterier eller etter ytre kjennetegn, som f.eks. rase eller hårfarge. Forfatteren spør videre hvorfor og hvordan og hva det får for betydning å bruke kjønn som fordelingsprinsipp. Hva innebærer kjønnsrollemønstret for det sosiale systemet og for individene? Videre reises spørsmål om hvordan fordelingen etter sosialt kjønn blir opprettholdt; hvilke kontrollmekanismer nyttes i de ulike sosiale systemene. I framstillingen presenteres vi for varierte tolkninger, forfatteren stiller spørsmål til tolkningene og lanserer nye hypoteser. Heller enn et ferdig tømret rammeverk gir artikkelen et vell av undring og et sant arsenal av oppslag for videre forskning.

Artikkelen utvikles innenfor rammen av en struktur-funksjonalistisk tenkning om kjønnsrolle og samfunn (sosialt system). Forfatteren er opptatt av enkeltelementers funksjon (positive og negative, tilsiktede og ikke tilsiktede) for et sosialt system, og vice versa. På mange måter viser resonnementene likevel utover den kjønnsrolle- og familiesosiologi som ble formulert av ledende amerikanske funksjonalister, f.eks. i boka *Family, Socialization and Interaction Process* (T. Parsons and R.F. Bales 1955). I Parsons analyse framstår

«familien» og «yrkeslivet» som sosiale systemer i gjensidig avhengighet. Ifølge Parsons var den kjønnsmessige arbeidsdeling mellom ektefellene – eller mellom mor og far – nødvendig for å imøtekomme både familiens og yrkeslivets behov. Parsons antok også at en bestemt type kjønnsrolledifferensiering, det vil si en spesialisering med hensyn til økonomisk forsørgelse og omsorgsoppgaver, kunne avledes av de biologiske forskjeller i forplantningen. Holter finner grunn til å stille spørsmål ved en slik betraktning. Hun aksepterer heller ikke i samme utstrekning som Parsons at familien kan forstås som en «enhet», med sammenfallende interesser. Hun har dessuten et skarpere blikk for kjønnsrollemønstrenes mindre heldige sider. «Det er f.eks. ikke klart nødvendig for familiens beståen at menn vurderes høyere enn kvinner, eller at kvinner skal forventes å være mer passive og hjelpeløse enn menn. Det er *kanskje* nødvendig for å opprettholde et yrkesliv der konkurranse, mobilitet og en viss aggressivitet er ønskede egenskaper *pluss* (begge uthevninger er Holters) en familietype som stort sett underordner seg yrkeslivets krav (Holter 1974, s. 37).

Den radikale skandinaviske kjønnsrolleforskningen

Om en legger Parsons fra 1955 og Holter fra 1962 side om side, skjønner også dagens leser at Harriet Holters arbeid ble forstått som radikalt, faglig og politisk, i samtida. Holters kritikk av Parsons og andre er heller ikke i dag foreldet. Innslag fra strukturfunksjonalismens familie- og kjønnsrollesosiologi preger fortsatt tenkemåten om familiers liv og levnet. De lesere som går tilbake til Holters tidlige arbeider, og det kan trygt anbefales, får dessuten et innblikk

i den samfunnsmessige treghet eller resistens mot endring som studier av kjønnsroller og -relasjoner også viser. I en annen studie fra de tidlige 1960-åra kommenterte Holter andre spørsmål som fortsatt opptar oss i dag, spørsmål om moderne parforholds karakter. Holter påpekte at motstridende tendenser var til stede samtidig: eksempler som viste forhold basert på kameratskap og likeverd, og eksempler som tydet på en vedvarende mannsdominans og patriarkalske trekk (Harriet Holter: *Women in Scandinavia*, stensil, Institutt for samfunnsforskning 1962).

I «Kjønnsroller og sosial struktur» reflekterer Harriet Holter over resultater fra en rekke empiriske studier, egne og andres. Gjennom nyanserte til dels utprøvende tolkninger distanserer hun seg forsiktig, men elegant, fra en del av de ledende amerikanske femtitalfs-funksjonalistene. Artikkelen er imidlertid ikke formulert som en kritisk drøfting av toneangivende strukturfunksjonalisters kjønnsrollesosiologi. Kritikken er snarere implisitt. I noen grad synes jeg at forfatteren dermed kommer til å underspile styrken og originaliteten i sitt eget arbeid. Analysen av kjønnsroller og sosialt system har et sett av observasjoner, refleksjoner og hypoteser som peker utover artikkelens ramme, mot temaer og teoritradisjoner som blir framtrepende i hennes seinere forskning, spørsmål om hersketeknikker, makt og underordning, om patriarkatets moderne former, om menns makt og kvinners avmakt.

Den norsk-svenske utgaven av *Kvinnens liv og arbeid* var planlagt som et bidrag til den offentlige debatt. Artikkelsamlingen fikk stor betydning i det offentlige ordskifte. Boka kan fortsatt leses med rikt utbytte også om leseren ikke har en samfunnsvitenskapelig bakgrunn. Den artikkelen jeg har holdt opp til gjennomlysning står seg godt, ikke bare ved den

faghistoriske interessen den har, men også på grunn av den innsikt den fortsatt gir i det kompliserte samspillet mellom samfunns-system og kjønnsrelasjoner.

Enkelte ganger i seinere arbeider har Harriet Holter gitt noen kritiske sideblikk på sin egen tidlige forskning, sortert, veid og reflektert over hvordan hun nå forholder seg til tidligere standpunkt. Må det være lov til å komme med et ønske om at hun tar fatt på og gir oss del i sin egen gjenlesning av

denne vesentlige artikkelen. Det hadde vært kjempestilig!

Arnlaug Leira
forskningsleder

Institutt for samfunnsforskning

Note

1. Harriet Holter var medredaktør sammen med E. Dahlstrøm, Sverre Brun-Gulbrandsen, Per Olav Tieler, Gösta Dahlstrøm og Stina T. Nyberg (Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle 1962). Harriet Holters egne bidrag ble utgitt på Universitetsforlaget i 1974.

Skandinaviske utopier

Av Beatrice Halsaa

Da studentene fra 1940 markerte sitt 25-årsjubileum i 1965, hadde Harriet Holter en spesialartikkel i jubileumsboka om kvinner og menn i en ny verden.¹ Her kaster hun et friskt blikk på kjønnsrollene i fortid og framtid, og nordisk kvinnesaksbevegelse blir utropt til samtidas eneste radikale og utopiske bevegelse.

Harriet Holter starter med et kort tilbakeblikk på sin ungdoms framtidsromaner, det vil si Huxley, Orwell og Boye. Selv om de tenkte mye nytt og spennende, så de fortsatt på kvinner bare som underordnet arbeidskraft og seksualpartnere i framtida. Med vekt på teknisk og vitenskapelig utvikling, skildret de en framtid basert på typisk maskuline verdier.

Fra barndommens framtidsromaner går Holter til samtidas vyer. I USA er det ikke lenger nasjonalsosialismens ensretting som er referanseramme. Oppmerksomheten rettes mot nye trekk som konkurranse-samfunn, organisasjonsamfunn og ikke minst en merkantil utnyttning av kjønnsrollene. De ny-tradisjonelle rollene bygger på salg «av skjønnhet og kvinnelighet, av dyktighet, fremgang og maskulinitet». Det er fortsatt to kvinne-stereotypier som avtegner seg, men ikke «den rene» og «den falne» kvinnen. De er skiftet ut med den «glamorøse ungpike» som blir yngre og yngre for hvert år, og «den veldresserte hustru» som lever i sovebyene og har kultivert være-glad-leken til bristepunktet. Verdens mest industrialiserte land gir ingen nye framtidsbilder med hensyn til menns og kvinners roller.

Lett oppgitt vender Holter blikket mot Skandinavia, og der, i kvinnesaksbevegelsen, finner hun tidas mest radikale tanker om kvinner og menn: «Virkelige kvinnesakstilhengere er – nå som før – ekte utopister, med sans for storslagne fremtidsvyer». Men utopiene varierer, og begrunnelsene er ulike. «Kvinnelighetsdyrkerne» legger vekt på hvordan samfunnet i sin alminnelighet vil bli forandret og forbedret. De ser for seg et samfunn preget av alle de medfødte gode kvinneegenskapene, særlig de freds- og livsbevarende holdningene, men også mystikken knyttet til moderskapet. Utvilsomt radikalt, men med sikker teft for det kritiske element, problematiserer Harriet Holter disse tankene. Hun påpeker at psykologiske kjønnsforskjeller *også* innebærer kvinnelige trekk som passivitet, detaljopptatthet, snevre interessefelt, indirekte former for aggresjon og tendenser til masochisme. Hvorfor skulle ikke disse prege samfunnet i framtida i vel så sterk grad som de positive trekkene? I så fall kan vi få «en temmelig tåpelig, smålig og hemmende tilværelse i en andedam»!

Andre kvinnesakskvinner er mer opptatt av frigjørings konsekvenser for kvinnene

selv. Norsk Kvinnesaksforening for eksempel, fokuserer «selve kvinnes likestilling», kvinnes fulle deltakelse i samfunns- og arbeidsliv. Jordnært, men likevel radikalt og utopisk ifølge Holter. Hun viser til foreningens prinsipperklaring i 1964 der visjonen var at begge foreldre skulle dele barnestell, barneoppdragelse og husarbeid, at barnetilskuddet skulle være stort nok til at den av foreldrene som egnet seg best for det, kunne være hjemme mens barna var små, og at adgangen til deltidsarbeid måtte være smidig for menn og kvinner.

Likestillingstanken forutsetter, i motsetning til kvinnelighetstanken, at det er miljø og ikke arv som leder til ulike karaktertrekk hos kvinner og menn. Gitt endringer i miljøet, kan det tenkes at menn vil ha like mye lyst og anlegg for barn og hjem som kvinner – og at kvinner kan ha like sterke ambisjoner og evner for en yrkeskarriere som menn. Hva slags fordeling av karaktertrekk som vil komme dersom presset fra de rådende kjønnsnormene forsvinner sies det lite om. Men optimismen er umiskjennelig. Hvis normpresset og den kjønnsdifferensierte personlighetsutvikling og sosiale plassering faller bort, kan vi få rikere variasjon i karaktertrekk, samtidig som ubevisste nevrotiserende konflikter kan forsvinne. Men hva så?

Dersom kjønnsrollene forsvinner bør kanskje de biologiske forskjellene understrekes klarere for å gi kjønnsidentiteten et fast grunnlag, mener Holter. Barn vil oppleve nye identifiseringsprosesser når far er mer hjemme og mor er mer ute. Det kan tenkes at aldersforskjellen vil få en ny mening, fordi mannsdominansen ikke lenger må bli befestet. Kanskje ung manneldre kvinne kan komme til verdighet? Kimer til nye konflikter mellom ektefeller blir varslet, for hva skjer dersom ingen eller begge vil være hjemme med barna?

Arbeidstida forutsettes å være atskillig kortere i framtida, slik at mye ligger til rette for «en knirkefri deling av husarbeid og barnestell». Der hvor arbeidslivet fortsetter å sluke sin mann og sin kvinne fullt ut, vil det derimot bli problemer. I et likestilt samfunn antar Holter at menn blir husfedre og får «avledet» sosial status i de familier der moren har en ledende stilling. Enten det, eller en form for kollektiv husholds- og oppdragelsesordning – i begge tilfelle med «visse interessante forskjeller mellom ulike sosialgrupper som resultat». Hvilket alternativ Harriet Holter foretrekker, røper hun ikke.

Lest med 1992-øyne er det godt å konstatere at det er blitt en langt større bredde i utopiene. Feminister har bidratt med alt fra bitende satirer til varme, kjærlighetstunge skildringer av en annerledes framtid. Ellers merker jeg meg at Harriet Holvers ungdomslitteratur verken omfattet Charlotte Perkins Gilman eller Olive Schreiner. Når det gjelder den glamorøse ungpiken fra 1960-åra, er kravene ikke blitt dempet med tida, dessverre. Problemene med f.eks. bulimi og anorexia vitner om en enorm gjennomslagskraft.

I 1965 mente Harriet Holter at fysiske og biologiske kjønnsforskjeller kanskje bør få en sterkere plass når de sosiale forskjellene forsvinner, for å gi et fast forankringspunkt for den enkeltes kjønnsidentitet. Mon tro om hun er mer radikal i dag og fantaserer om et samfunn der kjønnsidentiteten er borte og bi-seksualiteten er utbredt – slik som i mange feministiske utopier?

Skillet mellom likestilling og kvinnelighet som idealer er ikke blitt mindre relevant. Kvinnelighetstenkningen er ikke døende, skrev Harriet Holter, og det har hun fått rett i. Den har tvert imot blomstret opp i form av både gudinnedyrking, rene kvinnesamfunn og såkalte svarte allianser mellom radikal-feminister og likeverdsforkjempere. Holter var kritisk i sine

kommentarer til denne retningen, og kritikken har fortsatt gyldighet. Hun var imidlertid ikke like problematiserende til likestillingstenkningen. Artikkelen antyder ingen frykt for det som sto sentralt på 1970-tallet: likestilling – på hvem sine premisser? Det vil si frykten for at bare kvinners miljø skulle bli endret, slik at kvinner blir maskulinisert uten at det skjer en tilsvarende feminisering av menn. Med omsorg som tapende verdi. Holter skrev at tida nettopp var inne for norsk kvinnesaksbevegelse, som «til og med har fått den ære å være i «takt» med utviklingen, velferdsøkningen, kort sagt: Kvinnene trengs i arbeidslivet». Var det 60-talls-optimismen som gjorde at hun ikke nevnte fallgrubene i likestillings-tenkningen?

Samfunnet vårt er utvilsomt blitt mer likestilt – ikke minst på et felt som artikkelen utelater, politikken. Menn har også så smått begynt å ta litt mer del i hus- og barnestell – men på langt nær nok til å kom-

pensere for kvinners deltakelse i yrkeslivet. Deltidsarbeid er på retur også blant småbarnsmødre, nytradisjonelle hushjelpere skimtes i stressete to-karriere-familier – og kollektiviseringen av barneoppdragelsen har fått et nytt gjennombrudd i og med heldagsskolen. Hvorvidt dette er likestilling som tilfredsstiller kvinners frigjøringskrav er diskutabelt, men Norsk Kvinnesaksforening er i hvert fall fortsatt misfornøyd med tingenes tilstand. Kvinnelighetstilhengernes understreking av behovet for samfunnsmessige forandringer i retning fred og omsorg er ikke blitt mindre viktige med tida.

*Beatrice Halsaa
førsteamanuensis
Oppland distriktshøgskole*

Note

1. Kvinner og menn i en ny verden. I Trygve Juul Møller (red.), *Studentene fra 1940*. Oslo 1965.

Avvisning av selvinnsikt i organisasjoner

Av Birte F. Johannessen

Harriet Holters artikkel «Motstands- og avvergeteknikker i sosiale organisasjoner» gjengir hennes prøveforelesning for den filosofiske doktorgrad ved Universitetet i Oslo, 1970.¹

Artikkelen tar for seg organisasjoners tendens til å avvise en bestemt type informasjon, nemlig kunnskap om hvordan den selv fungerer.

Familien som metafor

Når Holter snakker om motstand mot selvinnsikt i organisasjoner, refererer hun til «en mobilisering av teknikker overfor uten forstående som hindrer at informasjon fra disse, om organisasjonen, blir oppfattet og brukt av organisasjonen». Hun kommer flere ganger inn på grenseoppganger mellom institusjonelle trekk ved organisasjoner, mer permanente avverger og det som kan karakteriseres som «reaktive» motstandsfenomen, uten at dette gjøres til noe hovedtema i artikkelen. Det er de institusjonsbeskyttende mekanismer som *aktiveres* i interaksjon mellom en sosial enhet (familie eller organisasjon) og en utenforstående (terapeut eller forsker), som står i fokus.

Før hun gir eksempler på fellestrekk mellom motstandsfenomen i familier og arbeidslivsorganisasjoner, diskuterer Holter fordeler og ulemper ved å bruke psykoanalytisk teori i forståelsen av organisasjoner. Selv forsøker hun å anvende en psykoanalytisk tankegang i kombinasjon med

sosialpsykologiske og sosiologiske synspunkt. Ved hjelp av *familien som metafor* kobler Holter disse forskjellige tenkemåtene sammen i forståelsen av de problemene forskere har støtt på, når de prøver å fortelle organisasjoner hvem de er og hvilke problemer de har.

Forskjellige motstandsteknikker

Hvilken type motstand er det så forskernes beskrivelser kan lede til? Holter trekker hele tiden paralleller til terapeuter i interaksjon med familier, mens jeg her vil nøye meg med å gi en skisse av de motstandsfenomen hun beskriver.

Taushet er den mest brukte og gjennom-siktige motstandsform. Forskernes informasjon kommenteres ikke. Man kunne, som Holter sier, lett tro den ikke eksisterte. *Dobbelt-kommunisering* dreier seg om at en organisasjon og dens medlemmer sier en ting, og gjør noe annet. Stilles en organisasjon overfor ubehagelig informasjon fra

forskerne, kan man f.eks. si at dette er umåtelig viktig og må taes opp til diskusjon, samtidig som man unngår å finne tid til møter eller drøftelser om denne «viktige» informasjonen. Man kan, som Holter også peker på, dobbeltkommunisere på mer subtile måter enn dette. *Problemforskyvning og rasjonalisering* er en annen hyppig forekommende motstandsform i organisasjoner. For å unngå å forholde seg til den informasjonen forskerne kommer med om organisasjoners problemer, tyr organisasjoner da til andre problemkilder. Utenforliggende forhold som man vanskelig kan gjøre noe med, er her en meget «nyttig» problemkilde. Det samme gjelder bestemte grupper eller personer innenfor systemet, (altså «syndebukkene» eller «problembærerne») som også kan brukes til å skjerme organisasjonen mot ubehagelig informasjon. *Kollektiv intellektualisering* er en motstandsform som bl.a. kommer til uttrykk i utsagn som «dette vet vi jo fra før», «dette har vi diskutert mange ganger». Ved kollektiv intellektualisering diskuteres informasjonen på et intellektuelt plan, uten innslag av personlig opplevelse. Ja, som om organisasjonens medlemmer skulle være utenforstående iakttakere i stedet for dypt involverte deltakere. Når det gjelder *rolleforskyvning og spesialallianser* har vi å gjøre med bestemte allianser mellom forskeren og enkelte medlemmer og grupper i organisasjonen som kan forhindre at forskerens informasjon formidles videre. F.eks. kan forskeren få en rådgivende oppgave i forhold til ledelsen som i praksis fungerer som beskyttelse mot en mer gjennomgripende drøfting av den nye informasjonen. Til sist nevner Holter *myter og mytedannelse* som motstandsfenomen i organisasjoner. Det dreier seg her om en slags ideologisering, som på forhånd definerer hva slags informasjon medlemmene av en sosial enhet ønsker og er mottakelig for. Forskning kan som Holter peker på

mytologiseres, og bli en del av organisasjoners selvforståelsesmyter.

Spesielle trekk ved organisasjoner

Holter kommer kort inn på forholdet mellom motstand, avverge og organisasjonstype. F.eks. peker hun på at dobbeltkommunisering antakelig er mest utbredt i kvasidemokratiske organisasjoner, mens taushetsteknikker sannsynligvis trives best i klart autoritære system og i uoversiktlige byråkratier. Hun peker på at forhold som *ikke* ønskes erkjent i organisasjoner, både kan dreie seg om spesielle økonomiske interesser og maktkamper, og om mer eller mindre illegitime innslag av følelser.

Analogien mellom motstandsfenomen i organisasjoner og i familien, har som Holter peker på flere begrensninger. Informasjon og innsikt i arbeidslivsorganisasjoner kan f.eks. i langt videre forstand enn i familier omsettes i materielle ressurser, i teknologi, i makt og i utvikling av interessegrupper. Dette representerer da også en risiko for forskerne. Spørsmålet om hvem som kan og vil bruke ny viten til hva, blir ifølge Holter et politisk spørsmål som organisasjonsforskere må forholde seg til. I den forbindelse nevner hun at forskning som «går ut på å gi ledelsen innsikt i arbeidstakeres motstand mot forandring», snarere er et redskap til manipulasjon enn et redskap til innsikt.

Forskernes utfordring

Mot slutten av artikkelen utfordrer hun så sine akademiske kolleger med følgende ord: «I noen sammenhenger vil forskningsresultater ikke bli til innsikt, verken for institusjoner, samfunn eller forskere, uten at forskerne har en spesiell fortolkningsevne og lærer noen element av den

terapeutiske praksis – som for eksempel det å arbeide med motstand». Familieterapi-metaforen understreker et budskap om at forskere i større utstrekning må bestrebe seg på å inkludere i sin forståelse hva *deres* forståelse kan bety for andre. Som ledd i dette kan forskeren, i likhet med terapeuten, bli redskap til erkjennende utvikling i organisasjoner, der implikasjonene av forskernes forståelse kan diskuteres med systemets medlemmer.

Men det er, som Holter peker på, mange problemer som skal håndteres for at forskning kan fungere slik i organisasjoner. Ikke minst legger organisasjoners selvforståelsesmyter sterke begrensninger på de muligheter forskere har for å nå fram med alternative forståelsesmodeller som kan bidra til ny innsikt. Forholdet mellom det å *forstå* og det å *intervenere* i organisasjoner er altså meget komplisert. Det er i den sammenheng grunn til å nevne at tendensen til *oppdeling* av de miljøer som driver med praktisk organisasjonsutvikling (OU) og rene organisasjonsteoretiske forskningsmiljøer, er blitt sterkere og ikke svakere

med årene (Rørvik 1988). I den grad forskning i organisasjoner har en tendens til å bli fanget inn i organisasjoners selvforståelsesmyter (slik f.eks. ledelsesforskningen har hatt en tendens til å bli) så kan denne oppdelingen kanskje sies å være hensiktsmessig. I lys av det forskningsideal Holter holder fram, er denne utviklingen imidlertid lite gunstig. Den blir nærmest å betrakte som en «problemløsning» som beskytter både forskere, OU-konsulenter og organisasjoner mot økt selvinnsikt. Aksjonsforskning representerer et klart alternativ til en slik oppdeling, med de utfordringer dette innebærer.

Birte F. Johannessen
forsker
LOS-senteret
Bergen

Note

1. Trykt i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, II, nr. 3 s. 173–194. Senere gjengitt i Lars Hem & Harriet Holter (red.) *Sosialpsykologi*, Universitetsforlaget, Oslo 1973 og vol. 2, 1978.

Både hver for seg og sammen!

Av Agnes Andenæs

Det er ikke vanskelig å være enig i Harriet Holters beskrivelse av sosiologiens og psykologiens tilkortkommen; at sosiologien ikke griper individets betydning, og at psykologien i for stor grad ser mennesket isolert fra sine samfunnsmessige betingelser. Hjertesukket kommer i en artikkel fra 1970 om «Integrasjon av psykologi og sosiologi», som er bygget på hennes prøveforelesning for doktorgraden, oppgitt emne.¹

Psykologi blir i artikkelen presentert som en vitenskap som søker å forstå det *unike individ*, mens sosiologi defineres som et fag som er opptatt av *sosial struktur* og kultur, der den enkelte i prinsippet er substituerbar. Gitt disse strenge definisjonene blir det et kvalitativt sprang fra det ene fag til det andre. Ikke ut fra variabler eller begreper som brukes, men ut fra hva det er man prøver å forstå eller forklare, sier Holter.

Spørsmålet hun forfølger, er hvordan de to vitenskapelige disipliner likevel kan koordineres. Integrasjon blir det når et menneskelig fenomen blir sett i lys av både en sosiologisk og en psykologisk synsvinkel. Gjennom *teoretisk* integrasjon overskrides de eksisterende psykologiske eller sosiologiske teoretiske rammer, slik at en ny teoretisk ramme skapes. *Empirisk* integrasjon innebærer at man forstår det konkrete problem bedre.

I sin gjennomgang av forsøkene på teoretisk integrasjon tar hun blant annet for seg

Parsons store arbeid «Toward a General Theory of Action», der han binder sammen det sosiale system og personligheten, forstått gjennom Freuds personlighetsteori. Holter omtaler det som en sosiologisering av psykologien, men vurderer likevel integreringsbestrebelsene som teoretisk givende – for begge fag.

Som eksempel på den tilnærmete integrasjon som ligger i at begreper og tankeganger fra det ene faget brukes i det andre faget, trekker hun fram egne arbeider, blant annet sin anvendelse av det psykologiske begrepet avvergemekanismer i organisasjonssosiologien, for å skjønne mer av de problemene man støter på i arbeid med å forandre organisasjoner.

Størst oppmerksomhet vier hun det empiriske samspill mellom psykologi og sosiologi, og bruker eksempler fra familiefeltet. Farsfravær henger sammen med strukturelle forhold. Men hvilken betydning har fenomenet for barns personlighetsutvikling? og hvilke konsekvenser får

foreldrenes arbeidssituasjon for barneoppdragelse, og igjen på barnas personlighetsutvikling? Med slike spørsmål viker de teoretiske integrasjonsbestrebelsene plassen for selve problemet om hvordan vi skal forstå forholdet mellom individuelle og samfunnsmessige prosesser, sier Holter. Løsningen som hun antyder, er å kombinere sosiologiens forståelse av for eksempel farsfravær med psykoanalytisk inspirert tankegang.

Individ-samfunn

Den positivistiske tradisjon er ikke til særlig hjelp med sine krav om avgrensning og logisk uavhengighet mellom begrepene, målbarhet og årsak-virkning-bestemmelse, hevder Holter. Et hypotetisk-deduktivt system der både individvariabler og systemvariabler inngår i grunnbegrepene, garanterer ingen reell integrasjon. Man fanger ikke opp spenningen mellom individ og samfunn, spenningen mellom to tankeformer, og det kan tvert imot føre til stadig skarpere avgrensninger mellom individ og samfunn. Men i marxistisk tradisjon og den tyske kritiske teori finner hun en logikk som grunner seg på fenomenenes avhengighet av hverandre, i motsetning til deres avgrensbarhet, og at begivenheter har et innvendig forhold til hverandre. Dette peker framover, kan vi si nå.

Problemet, sier Holter, er å lokalisere og studere formidlende og transformerende instanser, i en kontekst som viser både til det individuelle og til makrostrukturer; studier av den enkeltes skjebne i lys av stor-samfunnet, og samfunnet i lys av enkeltindivids valg og handlinger. Farsfraværet kan betraktes som et sosiologisk fenomen, som har med produksjon og arbeidsliv å gjøre. Det virker via en annen sosiologisk struktur, familien, på det individuelle sinn, som igjen reagerer på en slik måte at pro-

duksjonslivets utforming understøttes. Dermed blir det de *formidlende instanser* som fanger hennes interesse; familie, skolesystemet, naboskap, sosiale nettverk. Behovet for integrasjon er åpenbart. Både sosiologer og psykologer arbeider for eksempel med familieforskning, men på høyst ulike måter, og uten å kjenne til hverandres arbeid.

Som vi vet, forble ikke engasjementet i familieforskning bare ønsker og programerklæringer. Fem år etter prøveforelesningen ble «Familien i klassesamfunnet» publisert, en undersøkelse som nettopp behandlet hvordan familien er forankret i en videre kontekst, klassesamfunnet, og som viser hvordan dette også er relevant for psykologiske problemstillinger.

Klangbunn for min lesing av artikkelen om integrasjon av psykologi og sosiologi har vært det jeg selv arbeider med om endringer i familielivet knyttet til endringer i forholdet mellom kvinner og menn, kvinners yrkesaktivitet, og offentlige tilsynsordninger for småbarn. Problemstillinger som nettopp handler om samfunnsmessige endringer som sosiologer har beskrevet, og der jeg som psykolog har valgt å fokusere på hvilken betydning disse endringene har for individuell utvikling, både hos store og små, og hvordan familiemedlemmene selv skaper endring.

Møtet med resonnementene og eksemplene fra 1970 blir en påminnelse om at mye har skjedd de siste 20 årene, som gir et annet utgangspunkt for utforskning av slike spørsmål nå enn da. Det er ikke snakk om en entydig bevegelse der fagene har nærmet seg hverandre. Men kanskje er det blitt klarere at integrasjonsspørsmålet også handler om *formen* for sosiologi og psykologi? En sosiologisk forståelse der individer opptrer som uavhengige enheter, som i sosialstatistikk, har en individforståelse som ikke «trenger» psykologien. Men det finnes også mer individsensitive sosiologiske

retninger. Noe liknende finner vi i psykologien. Fagets «platonske» tankegang etter-spør ikke sosiologisk kunnskap om de menneskeskapte omgivelser. Der blir de indre mekanismer opphøyet til psykologiens gjenstandsområde, og dermed blir alt det konkrete og variable – livet selv – bare noe som denne indre mekanismen virker på, uten å ha krav på egen interesse. Men det finnes også mer kultur- og samfunnssensitiv psykologisk forståelse.

Norsk samfunnsvitenskapelig kvinneforskning har representert en bevegelse vekk fra reduksjonistisk psykologi og sosiologi, og har gitt rom for utprøving av forskjellige måter å organisere tverrfaglig arbeid på. Ingen står mer sentralt i dette enn Harriet Holter. For en psykolog er det verdifull ballast å ha lest om familien i klasse-samfunnet og om kvinneundertrykkingens nye former. Ikke fordi vi har fått alle svarene, men fordi det har gitt perspektiver som oppfordrer oss til å videreutvikle psykologien, i utveksling med kunnskap om den samfunnsskapte virkelighet. Det vil gjøre samtalene med kolleger i andre sam-

funnsfag mer fruktbare, premissene vi leverer til den offentlige debatt mindre tilslørende, og gi et kunnskapsgrunnlag som gjør oss til bedre hjelpere for kvinner og menn som søker hjelp for å komme videre i livene sine.

Det kan være gode grunner til at distinksjonen mellom psykologi og sosiologi opprettholdes, og en fordel at ikke alle holder på med akkurat det samme. Og vi kan trenge hjelp av lokalkjente når vi tar veien over i naboens hage, og skal plukke frukter vi selv ikke er så fortrolige med. Artikkelen gir opphav til en rekke nye spørsmål, både faglige og forskningspolitiske. Men det er ett budskap som trenger gjennom alle spørsmålene: Vi må fortsette å besøke hverandre!

Agnes Andenæs
forsker
Institutt for sosiologi
Universitetet i Oslo

Note

1. Publisert i *Nordisk Psykologi*, 22, nr. 2, s. 127–143.

Könsdifferentieringens reproduktion

Av Gerd Lindgren

Hade vi läst Harriet Holter ordentligt så hade vi besparat oss en massa arbete och också upptäckt att hon åstadkommer något oväntat i den här boken. I sin doktorsavhandling från 1970 lyckas hon faktiskt med konststycket att arbeta både induktivt och deduktivt med sina till stor del «lånade» enkätdata.¹

Två årtionden har förflutit sedan denna bok publicerades och det märker man tydligt i framställningssättet. Det skrivande subjektet framträder sällan i jag-form. Ingen tes serveras som självklar utan allt som hävdas får genomgå omsorgsfull prövning via argument och data oberoende av om erkända auktoriteters visdomsord kan refereras. Holter undersöker alltid vad som talar för och vad som talar mot en bestämd tolkning innan hon tar egen ställning.

Hennes val av termer och begrepp såsom differentiering, normer, roller, beteenden och attityder ger läsaren ett intryck av neutralitet eller objektivitet hos forskaren. Ordvalen liksom kamouflerar hennes engagemang samtidigt som de bäddar in det specifika med det könsrättiga (makt)förhållandet. Makten finns så att säga inom parentes och jag förstår henne. Här handlar det om att göra könsproblematiken rumsren inom den befintliga diskursen dvs både i den ännu så länge dominerande parsonianska och i den alltmer tongivande marxistiska teoritraditionen. Detta gör hon med

imponerande noggrannhet. Jag nästan lider med henne ibland.

Bokens rubriker är i konsekvens med detta aldrig provocerande. De är fria från hänvisningar till tankeväckande resultat och teser. Man får heller inga gratisvinkar i sammanfattningarna efter varje kapitel. Dessa är snarast att betrakta som presentationer av frågeställningar som behandlas medan svaren lyser med sin frånvaro. Min slutsats blir att Harriet Holter har känt sig tvungen att finna ordval som inte omedelbart skulle reta upp och blockera etablissemangets intellektuella kapacitet.

Texten är på grund av denna troligen tidstypiska kvinnodiplomati något arbetssam för alla oss som gärna tar några genvägar. Men arbetet är mödan värt. För under rubrikerna förs man fram av en övertygande träffsäkerhet. Framställningen är mycket lärd, lärorik och relevant och jag har valt att här lyfta fram två av de många viktiga avseenden genom vilka boken visar sin enastående aktualitet.

Könsdifferentiering eller genusordning

För det första finner man snart att det som i Sverige i dag kan kallas «forskningsfronten» vad gäller den strukturella genusordningens reproduktion ingalunda är en «nyupptäckt». Denna front framstår snarare som en «återupptäckt» av vad som redan skrivits och tänkts av Harriet Holter.

Hennes viktigaste grundantaganden eller hypoteser om hur könsdifferentieringen upprätthålls kan enligt min mening sammanfattas på följande sätt:

Könsdifferentiering innebär att det föreligger en systematisk fördelning av arbete och karaktärsdrag i ett samhälle eller i en grupp. Denna differentiering är funktionell för andra delar av samhällsstrukturen och tvärtom. Dessa funktionella samband är dock komplicerade och svårdokumenterade eftersom underordnandet av kvinnor över tid förändrats från ett öppet och formellt faktum till ett informellt och dolt förhållande.

Könsdifferentieringen medför en rangordning av mäns och kvinnors positioner och denna tendens till rangdifferentiering har en återkopplingseffekt som stödjer den underliggande funktionella differentieringen. Med andra ord könsdualismen ger upphov till könshierarkin som i sin tur förstärker denna dualism osv.

Jag vill påstå att detta är ju varken mer eller mindre än den position som vi idag tycker oss ha uppnått. Mer än så här kan vi inte säga om principerna för könsdifferentiering på strukturell nivå. Byter vi ut begreppen till de dagsaktuella så skulle det hela låta ungefär så här:

Genusordningen (alternativt genussystemet) är en dynamisk struktur eller ett nätverk av processer, föreställningar och förväntningar vilka tillsammans ger upphov till mönster och oregelbundenheter som interagerar och infiltrerar i alla andra

sociala ordningar. Ordningen sker informellt dvs reproduceras utan formella föreskrifter.

Genusordningens bärande principer är dels dikotomin eller isärhållandet av manligt och kvinnligt och dels hierarkin där den manliga normens primat är gällande. Dikotomin åstadkommer rangordningen som i sin tur förstärkar isärhållandet.

Harriet Holter kunde säga och förstå lika mycket med hjälp av sina vanliga sociologiska begrepp som vi kan åstadkomma nu – två decennier senare med feministisk teoriutveckling som grund. Jag frågar mig: Hur använder vi oss av våra förmödrar egentligen?

Vad får hon allt ifrån?

Det deduktiva inslaget i boken är uppenbart. Den innehåller mängder med hypoteser som provas och diskuteras. Hypoteserna kopplar hon sedan mer eller mindre tydligt till de mer generella utsagorna om könsdifferentiering som jag nämnt ovan. Hon använder sina enkätdata men också andra empiriska iakttagelser som gjorts i antropologiska studier, psykologiska experiment och i skönlitterära sammanhang. Sammanfattningsvis försöker hon i princip värdera «alla» befintliga utsagor om könsdifferentiering i relation till vad vi vet om verklighetens beskaffenhet genom olika former av studier. Det är ett gigantiskt projekt. Egentligen borde det hela bli förvirrande, men på något sätt får hon det dock att hänga samman. Hur?

Svaret ligger i att hon oavbrutet omformulerar och genererar nya hypoteser dvs att hon parallellt med hypotesprövningen också arbetar induktivt med den empiri som hon har tillgång till. Det är ett arbetsätt som man sällan ser i dag troligtvis för att det är svårt i synnerhet då det gäller forståelse på den strukturella samhällsnivån.

Hon skulle dock inte kunnat gå iland med uppgiften om hon bara hade haft tillgång till de fyra enkätundersökningar som presenteras i boken. Dessa kan bidra med stöd eller icke stöd till enskilda hypoteser men svårigen utgöra grund för något djupare nytänkande. Nej det är i stället Harriet Holters empiriska kännedom om framförallt samhandlandets beskaffenhet och dynamik som gör att hon kan koppla den psykologiska förståelsen med den strukturella och åstadkomma en rekonstruktion om (makt)relationen mellan män och kvinnor dvs just det som hon inte har data om.

Samhandlandet är den dimension av socialt liv som är svårast att studera. Dels beror detta på könsdifferentieringen i sig själv dvs att män och kvinnor helt enkelt inte finns på samma platser. Dels är samhandlande mellan könen på individuellt eller på kollektivt plan inte tillgängligt med enkätmetoder då samma svar betyder olika saker på grund av kön. Det är just här som Harriet Holters insikter om samhandlingskontraktets natur kommer in i bilden. Hon

har uppenbarligen kvalitativa data om samhandling som hon bland annat errövrat som biprodukter i samband med de refererade studierna. Dessa kvalitativa data använder hon sedan när hon begrundar innehållet i tabellerna. Resultatet blir att hon kan få väldigt mycket ut av en till synes ganska begränsad empiri och faktiskt förklara hur reproduktionen av könsdifferentieringen i olika situationer går till.

Jag kan bara rekommendera denna bok till läsning. Den innehåller massor av uppslag som man kan gå vidare med. Jag tror vi kan spara inn åtskillig forskartid genom detta. Åtminstone har jag redan upptäckt att så blir fallet för min egen del.

Gerd Lindgren
Fil.dr. sociolog
Sociologiska institutionen
Umeå universitet

Note

1. *Sex roles and social structure*, Universitetsförlaget, Oslo 1970. Svensk utgåva: *Könsroller och samhällsstruktur*, Prisma, Stockholm 1973.

Om «Sex Roles and Social Change»

Av Øystein Gullvåg Holter

En artikkel fra 1970 kan umulig vurderes som om den ble skrevet her forleden. Man kan si om den: «den var forut for sin tid» (eller den var det ikke). Man kan bruke den til å forstå mer av våre nære fortid. I *Sex Roles and Social Change* utvikler Harriet noen av synspunktene fra doktoravhandlingen, samtidig som artikkelen er preget av ønsket om dialog med studentopprørerne som satte preg på den akademiske verden på denne tida.¹

Både teoriutviklingen og karakteren av dialogforsøket gjør at denne artikkelen fortsatt er interessant lesning. Det man leser virker fjernt og nært samtidig, kanskje fordi det er skrevet i begynnelsen av den prosessen som ledet fram til den nye kvinnebevegelsen, slik at mange standpunkter er gjenkjennelige, men ennå uten den feministiske kontekst de siden kom i.

Teksten i artikkelen kan kanskje sammenliknes med en husholdning. De store teoretiske ansatsene har tatt plass i stuen. Her er det strukturfunksjonalisme og ikke feministiske perspektiver som dominerer. Ute på kjøkkenet skjer derimot andre ting. Det som sies mellom linjene stemmer ikke alltid med det som sies i dem. Bisetninger murrer og slår krok på seg. Artikkelen er selv en illustrasjon av sitt emne, forvandlingene av hva kjønn betyr.

Artikkelen er delt i to, en første del som omhandler teorier om kjønnsrolleendring, og en annen del som inneholder Harriets

egne bidrag. Når man leser første del, blir man slått av hvor magert dette feltet fortsatt var i 1970. Harriet tar opp hvordan industrialisering, samfunnsomveltninger, teknologiutvikling og andre trekk har dannet kjernen i teorier om kjønnsrolleendring («tilløp til teorier» er kanskje et bedre uttrykk her). Det er, til syvende og sist, «endringer i det økonomiske systemets krav» som sees som hovedfaktoren bak kjønnsrolleendring. En sidedør åpnes på gløtt i forhold til denne tanken om økonomiens primat; Harriet refererer Simone de Beauvoirs syn, der et nytt og mer autentisk eksistensielt modus hos kvinner blir en forutsetning for økonomisk endring. Hun diskuterer imidlertid ikke hva en slik autenticitet kan være for noe i et økonomisk dominert samfunn, eller hvordan den kan oppnås.

Harriets egne bidrag beveger seg langs historiske tråder og utgjør på et vis delteorier om samtidstendenser. De er stikkordmessig formulert på samme måte: «fra

tradisjonelle kjønnsroller til kvasi-egalitarisme»; «fra ureflekterthet til selvbevissthet»; «fra ideologisk til psykologisk opprettholdelse av kjønnsdifferensiering». De har alle formen fra X til Y, fra Før til Nå.

Harriet hevder at kjønnsdifferensiering – et uttrykk som her ikke avgrenses særlig klart fra diskriminering – har utviklet seg fra en *manifest* til en *latent* fase. Hun viser at differensieringen har fått mer rasjonelle og mindre metafysiske begrunnelser, ikke bare når den kritiseres, men også når den forsvares. Kjønnsdifferensieringen har blitt mindre legitim og opererer under overflaten, helt eller halvveis illegitimt.

Emnet er – med litt nyere ord – kjønnsforholdets forvandling, eller patriarkatets reorganisering. Teksten her og mye annet av det Harriet har skrevet kan leses som en slags løpende analytisk kommentar til samtidige utviklingstrekk. Og det er ingen tvil om at hun var tidlig ute i mye av dette. Vi hører allerede om «realitetsgapet» mellom ønsket likestilling og ikke-så-likeverdig praksis. Hun påpeker hvordan kvinnene i den nåværende likestillingsbølgen er i ferd med å overta menns normer, og må overta menns normer for å få innpass. Hun beskriver hvordan den patriarkalske strukturen gradvis forsvinner fra samfunnets overflate. Grunntanken er: det ser ut som om den forsvinner, men den forsvinner i realiteten ikke; i stedet endrer den form. Problemstillingen er knapt mindre aktuell enn i 1970.

Det ligger i det minste implisitt i artikkelen at kjønnsdifferensieringen ikke er endimensjonal. Den kan ikke reduseres til et over- og underordningsforhold, fordi den også omfatter områder der det kvinnelige er overordnet det mannlige. Harriet har mange ganger understreket at det er *helheten* i denne differensieringen (eller det mange i dag vil kalle den patriarkalske strukturen) som gir kvinner en dårligere posisjon relativt til menn. Poenget er derfor

ikke å vise at menn alltid har overtaket – men at de institusjoner der kvinner har et overtak, tendensielt står svakere i samfunnet enn institusjonene med mannlig overtak. Dette oppfatter jeg fortsatt som en meget viktig og aktuell nyansering. I artikkelen hevder Harriet at kvinners dominans i primærrelasjoner har *økt* i samband med en mer fraværende eller perifer fars- og mannsrolle i familien – igjen en relevant hypotese, som fortjener nærmere granskning.

I hvilken forstand utgjør disse analytiske trådene en *teori* om kjønnsforholdenes eller patriarkatets utvikling? Her er jeg usikker. Artikkelen har ikke den maskuline teoretikerens geberder: Se! Her kommer jeg med min Store Teori om helheten! Ingjald Nissens teori om patriarkatet som skjult mannsforbund – representert i samme artikkelsamling som *Sex Roles and Social Change* – kan stå som kontrast. Nissen skriver slikt som at «det hemmelige mannsforbund og dets avledninger er betingelsen for krigens eksistens» (Nissen i Dreitzel 1972:49). Her er ikke bare en påståelighet som ligger Harriet fjernt, men også et ganske annerledes mye bredere armslag, en skjult forutsetning om forfatterens maskuline rett til å fortelle hvordan verden er og ikke er, *før* man går i gang med å drøfte standpunkter og detaljer.

Hos Harriet er det snarere slik at teksten beveger seg mellom enkeltstående radikale framkast (a la Sartres begrep om «prosjektet», som nevnes i artikkelen) og en form for distansert analyse som burde kunne godtas av den mest ihugne positivist, eller iallfall av de fleste funksjonalister. Analysen kan fungere som et gjemmede og smutthull; den kan utgjøre en overlevelsesmanøver, men den er også atskillig mer enn dette. Jeg opplever et slags kjærlighetsforhold, mellom linjene, nettopp der teksten blir riktig så kjølig og analytisk, og jeg leser den som del av en dialog; den kunne

hatt tittelen «Kjære med-funksjonalister». Her er et slags tankens fristed, også for samfunnskritisk tenkning, for den funksjonalistiske tradisjonen Harriet førte videre (blant annet fra Merton) hadde allerede lenge tatt avstand fra organismeanalogen og konsensusmodellen for samfunnet.

Likevel er vi kanskje i «stuen» og ikke «på kjøkkenet» om vi nå følger analogien videre. Problemet med det funksjonalistiske fristedet er på et vis at feminismen i seg selv forblir ureflektert. Passer den likevel best på kjøkkenet? Det er funksjonalistisk teori som har kraften, slik jeg leser teksten, til å utsi noe om hvordan verden grunnleggende sett er. Feminismen har karakter av standpunkter i forhold til dette, innenfor et rammeverk som allerede er gitt. Nå kan man selvfølgelig se alt dette som utslag av situasjonen i 1970, men jeg tror det er mer her, og min mistanke bekreftes kanskje om man ser feminismens stadige inngifte i teoriformasjoner – marxisme, psykoanalyse, økologi osv. – som alle *først* hevder å kunne si noe om verden, før man dernest «kan trekke kjønn inn».

Harriets analyser av samtidige utviklingstrekk går utover det nokså enkle historiske skjemaet med «før» og «nå» som ligger i bakgrunnen. Dette skjemaet er hva man i dag vil kalle «modernistisk»; det bygger på en «stor fortelling» om historisk utvikling fra det verre til det bedre. Skjemaet kommer fram i bisetninger: «Helt siden kvinner ble anerkjent som menneskelige subjekter, har sammenlikninger mellom menns og kvinners situasjon vært legitime.» Men det er tvilsomt om det noen gang fantes noe «før» der kvinner overhodet ikke ble anerkjent som subjekter, eller for den saks skyld noe «nå» der de fullt ut blir det; det finnes ingen rettlinjete progresjon opp gjennom historien i denne retningen. Det som i det modernistiske verdenssynet blir *mindre, mer, større* osv. viser seg som regel ved nærmere analyse å være *kva-*

litativt annerledes. Det er for eksempel riktige å si at føydalismen var preget av en *annen* subjektforståelse, enn at man var mindre opptatt av subjektet enn det vi er. Harriets bidrag blant annet i *Familien i klassesamfunnet* åpner mer for en slik kvalitativ historisk forskjelligartethet.

Analysen av patriarkatets endringer i samtida er imidlertid det jeg vil kalle *historisk sensitiv* allerede i denne artikkelen. Her ligger ingen a priori forutsetning om at patriarkatet er på vei ut (eller alltid vil eksistere); Harriets styrke som teoretiker kommer fram i hennes evne til å leve med og stadig stille nye spørsmål rundt slike grunnleggende problemstillinger. Det blir kanskje ingen Stor Teori av å hevde at det er et åpent spørsmål om kapitalismen kan eksistere uten kvinneundertrykking, men det blir en mer sannferdig analyse.

Dialogen med studentopprørerne viser kanskje mest av alt at den nye kvinnebevegelsen bare såvidt var påtenkt i 1970. Harriet går med på at kjønnsrolleendringer nok må regnes som sekundære i forhold til økonomiske og til og med teknologiske endringer. Klassekampen er viktigere, kjønnsforholdene tar form avhengig av klasseforholdene. Det vil si – dette er det man sier «i stuen», opptil flere steder i teksten, men her murrer det på kjøkkenet. For Harriet skriver også, og det fortjener å bli sitert:

«Kvinner arbeid i hjemmet utgjør en del av den moderne økonomiens infrastruktur. Kvinner dårlig betalte og isolerte arbeid med barn og familie er i virkeligheten en av betingelsene for den effektive kollektive organiseringen av den «offisielle» produksjonen. I begge sfærer, og generelt sett, har menn ledelsesposisjonene, mens kvinnene gjør tjenestearbeidet.»

Men hvis reproduksjonen er den usynlige *forutsetningen* for produksjonen, så er det jo aldeles ikke gitt at klasseforhold, økonomi etc. bestandig er det primære i utviklingen, iallfall ikke så lenge slike

fenomener lokaliseres i produksjonssfæren, slik man i all hovedsak gjorde det på 70-tallet. Og når tida kommer for å vise hva dette kan bety i form av *framkast*, hva som kan gi en radikal likhetsutvikling i forholdet mellom kjønnene, er det som om kjøkenhjelpen tar ordet, mens mannspassieren i stuen stilner hen. Det er ikke teknologi eller klassekamp som nevnes. Det Harriet i stedet legger vekt på, er at reproduksjonsyrker bør få *høyere* økonomisk og sosial status enn produksjonsyrker, og at boligplanlegging og bostruktur bør legges om til fordel for nye og mer kollektivpregete samlivsmønstre.

Det er ikke bare kvinners krav som her assosieres med endringer som først og fremst gjelder samfunnets reproduksjon. Om vi ser den globale radikaliseringsstanden i perioden 1965-70 under ett, tror jeg det kan vises at reproduksjonsendringer var av vel så stor betydning som produksjonsendringer. Dette passet riktignok ikke inn i studentopprørernes selvforståelse; her snakket man om klassekamp og de store forhold i samfunnet, mens tausheten rådde (hos mange, ikke hos alle) når det gjaldt den indre og mer sosialpsykologiske bakgrunnen for radikaliseringen. Det var i høy grad det hjemlige og familiære man ville bort fra – «she's leaving home». Men like fullt var denne perioden fylt av en «mikropolitikk» (og mikroøkonomi) som ikke tilsvarte den offisielle politikken eller økonomien, og som etter mitt syn hadde lite direkte med produksjonen å gjøre, men derimot atskillig med behovet for en ny type reproduksjon. Studien av Forsøks-gymnaset som nylig var avsluttet da Harriet skrev artikkelen gir mange eksempler i denne retning. Det lange håret (den androgyniserte mannen) symboliserte en ny form for reproduksjon, ikke en ny form for produksjon.

Mye av dette er aldeles fraværende i den dialogen Harriets tekst tar del i, og man

spør seg hvordan selvforståelsen kunne ha blitt såpass forskjøvet i forhold til realiteter som var temmelig åpenbare også i samtida. De aller fleste så jo at ungdomsopprøret ikke først og fremst var et nytt tilfelle av tradisjonell klassekamp, og man skulle også være temmelig blind for ikke å se de kjønnsmessige signalene som ungdomskulturen sendte ut med slik provoserende styrke. Det er tenkelig at ethvert opprør eller enhver alvorlig konflikt leder til et behov for en forståelsesform som essensielt er *konservativ* – rett og slett fordi det nye som springer fram fra konflikten i begynnelsen ikke kan forstås annet enn på en gammel måte; fenomenene og forståelsen kan ikke begge endres samtidig. I dette tilfellet er det de unge sinte mennenes terminologi som preger debatten. Det er de «politiserte storebrødrene», de som raskt tok rollen som ledende kadre mv., snarere enn de mer kulturorienterte «veslebrødrene» i ungdomsopprøret. Og vi møter den gamle lekse om at kjønnskamp er betenkelig og skadelig, fordi det «svekker klassekampen». Harriet viser tålmodig hvorfor det motsatte er vel så sannsynlig. Dette er 1970!

Artikkelen illustrerer hvor svakt kvinnebevegelsen fremdeles sto i forhold til noe som begynte som en «generasjonskonflikt», og som i stor grad endte som en mannlig politisk duell. Det er tenkelig at utfallet av alt dette hadde vært et annet, dersom den feministiske forståelsen hadde stått sterkere. Slik det var, var få av «de vest-europeiske marxistene» Harriet henvendte seg til, særlig interessert i en dialog; på dette tidspunktet var de mest opptatt av å få «veslebrødrene» inn i rekkene, og da oppmerksomheten ble dreid mot kvinnene et par år seinere, var det som reservoar for mennenes brave klassekamp; reserve-armé for partiet. Mye av det som skjedde får selvfølgelig et tragikomisk skjær ved tilbakeblikk. Men det var også denne

utviklingen som skapte en viktig del av grobunnen for at Harriets artikkel og andre tilsvarende bidrag fikk betydning utover den rent akademiske debatten, blant kvinner som hadde sett seg lei på rollen som reserve i den ene eller annen sammenheng.

Øystein Gullvåg Holter
forsker
Arbeidsforskningsinstituttet

Note

1. Publisert første gang i *Acta Sociologica*, 14, nr. 1-2, s. 2-13. Senere publisert i H.P. Dreitzel (red.). *Family, Marriage and the Struggle of the Sexes*, Recent Sociology No. 4. MacMillan, New York, 1972; C.S. Rotschild (red.). *Toward a sociology of women*. Lexington, Mass., Xerox College Publishing, 1972; M.B. Sussman (red.). *Sourcebook in Marriage and the Family*. Boston, Houghton, Mifflin, 1974; S. Hansen & R.S. Rapaza (red.). *Career development and counselling of women*. Springfield Ill., Charles C. Thomas, 1978.

Sosialpsykologi – slik som Holter ser den

Av Berit Ås

Den siste utgaven av Lars Hem og Harriet Holters *Sosialpsykologi* er nå 15 år gammel.¹ Da den ble skrevet, ga forfatterne i innledningene til de to bindene et tilbakeblikk over utviklingen innenfor området fra tidlig i 50-årene. Det vil si at artiklene i bokverket var samlet fra en periode på over 25 år. Dessuten sies det klart fra i forordet at boken ønskes brukt i undervisningen.

Ved Universitetet i Oslo ble den brukt. Unge psykologstudenter som ble kastet inn i profesjonsstudiet ved å ha sosialpsykologi på første semester, leste Auberts *Tanker om kjærligheten* og kom storøyet og noen ganger hoderystende tilbake til forelesningssalen og sa: Men hva i all verden skal vi bruke den til? Etter å ha lest om hvordan en av forskergigantene innen faget, Kurt Levin, hentet sine blodferske problemstillinger rett ut av hverdagslivet, kunne lesningen bli noe mer fruktbar.

Slik temaene ble lagt fram i denne sosialpsykologien lå de ofte tett opp til studentenes egne liv og allmenne interesser. De leste F. Engelstads *Kjærlighet og utbytting*, gravde fram 1973-utgaven med C.E. Grennæss' *Om sjalusi* og Gert Henrik Vedelers: *Den asosiale unge kvinnen*. Jeg er ganske sikker på at de leste P.G. Herbsts: *From dating to marriage*, og at de ikke helt forsto hva slags forsker dette var når de under hovedavsnittet «Arbeid og organisasjon», snublet over samme navnet på for-

fatteren av *Utviklingen av sosio-teknisk analyse*.

Når S. Lysgaard, som var lands- og nor- denberømt for teorien om arbeiderkollektivet også skriver om *dyden* og belønningen, hadde de en gang for alle forstått at den frie forskertrang kan belyse sosialpsykologiske mekanismer og foreta operasjonaliseringer på måter de ikke før hadde forestilt seg. De fikk seg servert det nyttige hverdagsfaget. Det hadde et historisk, filosofisk eller vitenskapsteoretisk grunnlag. De lærte å problematisere, gjøre fenomener målbare, finne sitt metodeverktøy og være kritiske.

De to utgavene fra 1973 og 1978 avviker noe fra hverandre med hensyn til utvalg av bidrag. Men hovedområdene ble beholdt: *Familie og sosialisering*, *Ungdom og utdanning* og *Kjønnsroller og kvinneundertrykking* i bind 1. I bind 2 finner vi hovedområdene: *Arbeid og organisasjon* og *Sosialpsykologi, samfunn og vitenskap*.

Det gis en klar begrunnelse for at andre sentrale områder i faget ikke har kommet

(Foto: Samfoto)

med. Fordi de har lagt hovedvekten på det de kaller den «sosiale» sosialpsykologien, falt den eksperimentelle sosialpsykologien utenfor. Den sosialpsykologiske gruppeforskningen, som faller inn under begge kategorier, behandler de ikke fordi det allerede forelå en bok skrevet om emnet fra lærere i sosialpsykologi ved Universitetet i Oslo. Det samme gjaldt for språkpsykologi der en antologi var under utarbeidelse. De beklager at det ikke har vært plass til å få med mer stoff av de forskere som i 50-årene fulgte i en amerikansk tradisjons fotspor ved å interessere seg for psykologiske sider av internasjonale konflikter.

Men dette betyr ikke at problemer og tilnæringsmåter fra disse områdene er helt utelatt. R.M. Blakar skriver om *Ei eksperimentell tilnærming* til psykopatologi og kommunikasjon og H. Ofstad om *Nasjonallisme og uskyldig aggresjon*.

Bokverket er bygget opp med noe mer omfattende innledningskapitler og med noen siders åpningskommentarer til hvert

av underkapitlene. I tillegg til å begrunne utvalget av stoff og allikevel satse på en bred presentasjon av faget, finner vi fra Harriet Holters side noen tydelige «punchlines». Det er hennes artikler om: *Manns- og kvinneundertrykking og herskerteknikker* i kjønnsrolledelen og: *Sosiale organisasjoners motstands- og avvergeteknikker* i de delene som behandler arbeid og organisasjon. Når hun også skriver om *Nærmiljø og sosialpsykologisk forskning* og belyser fagets relevans til konkrete samfunnsproblemer, viser denne øko-psykologiske tilnærming, sammen med det ovennevnte, noe av hennes brede interessefelt.

I 1976-utgaven er et annet av hennes bidrag tatt ut. Det er et som hun tidlig skrev om: *Kjønnsforskjeller i skole- og arbeidsprestasjoner*. Med sine tidlige utspill legger hun en tidstypisk plattform for senere forståelse for dem som gjennom klasseromsforskningen fant store forskjeller i bedømmelseskriterier brukt på jenter og gutter og for de senere undersøkelsene av menns og

kvinnerns forskjellige vilkår i yrkeslivet.

Ja, selv når det gjelder den så moteriktige interesse for *kvinner og lederskap* og den nyvåkne interesse for *kvinnerns omsorgsarbeid og ulønnede produksjon*, så var Holter en av de som aller først var ute med studier av holdninger til kvinnelige ledere og av husmødrenes situasjon i Norge.

Undertegnede kunne ha god lyst til å kommentere disse artiklene. Men det er tydelig at hun har åpnet problemområdene på en slik måte at en rekke av de yngre forskerne ble inspirert og fortsatte ut fra de grunnleggende problemer hun reiste. Derfor er disse viktige «punchlines» av artikler delt ut til kommentarer fra andre som de har vært viktige for. La meg derfor ut fra innledningene forsøke å belyse noe av det *perspektivet* som dette dobbeltbindet avspeiler.

Perspektivet

Nå har en del av perspektivet allerede kommet fram i det ovennevnte: Den gode oversikten over feltet. Her har hun utvilsomt hatt en god medredaktør i Lars Hem. Men det er tross alt Holter som opplevde okkupasjon og motstands-bevegelse, som reiste nordover etter avlagt eksamen som økonom for å undersøke sosiale forhold under Lofotfisket og som arbeidet med produksjonsutvalgene etter krigen. (Les Hildur Ve og Bjørg Aase Sørensens intervju med Holter i festskriftet til hennes sekstiårsdag.) Det var hun som var den eneste av seniorerne blant forskerne på Institutt for Samfunnsforskning, som tok på seg å være første rådgiver for undertegnede som var så interessert i «kvinne-sak». Det var hun som viste den grådige appetitt på viten om hva andre rundt henne holdt på med og som i sitt faglige arbeid allikevel påla seg en beundringsverdig selvdisciplin. Rammeverket for hennes *Sosialpsykologi* i to bind er

både vidt og dypt. Hun ser uklare grenser over til sosiologien, språkforskningen og filosofien. I sitt tilbakeblikk på fagets røtter i Norge trekker hun fram førkrigstidens psykoanalytisk påvirkede filosofi og litteratur. Ingjald Nissens og Sigurd Hoels arbeider er preget av denne orientering. Fra den første tiden etter krigen viser hun hvor umulig det er å komme forbi den betydning Arne Næss og hans studenter hadde på sosialpsykologiens utviklingsforløp. Miljøet og aktiviteten ved det nyopprettede Institutt for Samfunnsforskning tillegges særlig stor betydning for fagets vekstmuligheter nettopp her i Oslo.

Disse tidlige opplevelsene legger grunnlaget for hennes tverrfaglige orientering. Men det lå også i tiden. En annen forsker, S. Rokkan, som skriver om samfunnsvitenskapenes utvikling internasjonalt i det samme tidsrommet, skriver omfattende om de former for tverrfaglighet som det er behov for. Men viser også at de fleste nykommere fant det mest formålstjenlig «å utføre begrensede studier som faglig er nærliggende» og at de først og fremst er «innstilt på en karriere i hjemlandet».

Vi finner med andre ord at det er institusjonelle barrierer mot den tverrfaglighet som den mest fruktbare sosialpsykologien kunne ha utviklet seg innenfor. Holter skriver selv:

«Sosiologene drev altså en faglig virksomhet hvor de ofte nyttiggjorde seg psykologiske problemstillinger og tankeganger, og hvor det kan være en smakssak hvorvidt det vitenskapelige produkt kan klassifiseres som sosialpsykologi eller sosiologi. Det psykologiske fagmiljø, derimot, ble på den ene siden stadig mer eksperimentelt orientert, og på den annen side absorbert av praktisk profesjonell virksomhet innen helsestell og rådgivning.»

I dag kan vi bare fantasere om hvordan en tverrfaglig sosialpsykologi hadde kunnet strukturere det sosiale problemområdet etter andre prinsipper enn de rådende

fakultetsgrenser tillater, hvis den hadde fått utvikle seg som en selvstendig fagdisiplin.

Derfor blir det slik som Holter uttrykker det: «De samfunnsvitenskapelige fag består egentlig av grenseområder og sosialpsykologien er ikke noe unntak,» skriver hun. Hva betyr nå så dette? Er det tematisk, metodemessig eller i sine konsekvenser at områdene er grenseområder? Betyr det at hun egentlig mener det stort sett er forandringer i økonomiske, tekniske og politiske forhold som skaper de grunnleggende endringer, og at det vi beskjeftiger oss med og måler i sosialvitenskapene bare er avspeilinger uttrykt i de avhengige variabler? Er det slik at de førstnevnte er å betrakte som «sentrale» områder?

Hadde det ikke vært for den klare påpekingen av at et sentralt sosialpsykologisk begrep som «holdninger» både kan fungere som grunner til og resultater av menneskelig adferd, så kunne vi fristes til å tro at det var noe slikt hun mente. Men det er større grunn til å forstå det slik at de institusjonelle barrierene førte til at mange sosialpsykologer følte seg hjemløse innenfor universitetsinstituttens trange rammer.

Hva er det så i tillegg til tverrfagligheten og respekten for historiske utviklingsforløp innen andre «randvitenskaper» som utgjør hennes perspektiv? Hva er det i tillegg til den brede interesse og gode oversikt over hva som til enhver tid foreligger av forskning, som gjør henne til en av våre giganter innen området?

Ureddhet og selvdisiplin. Ureddheten har gjort at hun aldri nøler med å kaste seg ut i nye problemstillinger som kan utvide og utdype faget. Jeg tror at dette var hennes grunnleggende motivasjon for å gå løs på kjønnsroller og sosial struktur. Men erkjennelsen av at kvinners erfaringer, interesser og innlærte verdigrunnlag ikke var et legitimt utgangspunkt for kritikk av patriarkalske vitenskapstradisjoner får enhver gjennom sine egne livserfaringer.

Derfor var det at hun som kvinne som tok på seg veiledningen av de kvinneforskere som representerte fag- og metodekritikken. Det ble ikke noen av de andre av foregangsmennene på Institutt for samfunnsforskning.

I innledningskapitlet kan hun derfor si at det ikke har utviklet seg noen «konvensjonell visdom» innen faget. I dag vil jeg tro hun kunne si det annerledes: at vi til enhver tid er så blinde for den «konvensjonelle visdom» at vi så sent som på begynnelsen av 70-årene ikke kunne se at den konvensjonelle visdom nettopp var patriarkalske grunnholdninger i akademiske kretser og ved universitetene. Det er jo både skammelig og underlig at ikke hoveduniversitetet i Oslo har greid å utvikle et kvinnestudium som gir kompetanse på alle nivåer. Det har nå de fleste universitet med respekt for seg selv i den vestlige verden greid å gjøre, mens motstand og uvilje synes å prege vårt eget arbeidssted.

Når det gjelder Holvers selvdisiplin, har den ført til en stor produksjon. Den har også ført til en livsstil som gjør at hun setter klare grenser for hvordan hun må leve og hva hun kan gjøre. Dette har hun gjort hele tiden, ikke bare etter at helsa begynte å svikte. Allikevel forblir hun dristig. I en tid da patriarkatet helst ikke så at fenomener som incestforskning ble lansert, er det nettopp slike «ubehagelige» temaer hun synliggjør. Hun synliggjør også den ubehagelige forbigåelse av kvinnelige kolleger ved ansettelse til høyere stillinger ved universitetene. Dette får hun da også sannelig svi for gjennom angrep på fagligheten og «objektiviteten». Hun aksepterer å gå i samarbeid med tre andre kvinneforskere (eller kanskje tok hun initiativet selv?) for å lage en alternativ forskningsmelding. Dette skjer når hun ser farene ved at forskningsmidler til samfunns- og humanvitenskapene på ingen måte øker i samme grad som til bl.a. informatikk og tekniske forskningsområder. Det

skjer også fordi hun med stor følsomhet fornemmer en dreining i samfunnssynet og politikken som ikke, som tidligere, ivaretar velferds- og omsorgsinteressene.

Hun har alltid forstått anvendt forskning og aksjonsforskning. Sosialpsykologien som et problemløsende fag behøver ikke å være bare politisk og ideologisk begrunnet. Siden forskere og utøvere fra hennes opprinnelige fagfelt, økonomien, i etterkrigstiden fikk en så enorm innflytelse i den offentlige politikk, kunne det være nærliggende å tro at andre disipliner som påviste brister og feil i storsamfunnet, også kunne bli hørt. Og at de kunne brukes i forandrings- og korreksjonsøyemed.

I dag kan det kanskje oppfattes som urettferdig at det igjen er kvinneforskerne som tar henne til sitt bryst og som takker henne gjennom fest-tidsskrift og spesialomtaler. Hennes brede samfunnsengasjement gjør at vi forventet slik oppmerksomhet, også fra tidligere samarbeids-partnere, noe vi vil påpeke til tross for at det kanskje ikke er god tone å påpeke usynliggjøringen. Men den er for så vidt automatisk: I Rokkans store verk finnes det ikke henvisninger til verken kvinneforskning eller Harriet Holters arbeider til tross for at det også innen området politisk sosiologi blomstret fram forskning i perioden. Boken fra den internasjonale sosiologiforeningen, som behandler globalisering av sosiologien,

skriver om grønne bevegelser og fredsforskning, men ikke om den kvinneforskningen som den selv har nedsatt en spesialgruppe til å ta vare på fra tidlig i 60-årene.

Selvdisiplin, dristighet og våkenhet er med andre ord både perspektivet og varemerket når det gjelder dagens jubilant. Kritisk holdning og stor faglig romslighet preger *Sosialpsykologien* i to bind og i to utgaver. Det preger også Harriet Holter. Alle vi som har personlig erfaring med hennes måte å lytte på og avgi denne sin berømte lydsterke humming på, vet at det ennå vil være mange samarbeidsprosjekter hun vil ønske å være med på. Om det nå skulle være et prosjekt som det var verdt å bruke tiden på nå etter at hun er blitt pensjonist, så måtte det være å skrive samleverket om det som har skjedd i sosialpsykologien de siste 15 årene. Da kunne hun la kvinneforskere behandle de temaer som Aubert, Grenness, Herbst og Vedeler skrev om i 70-årene.

Berit Ås
professor
Psykologisk institutt
Universitetet i Oslo

Note

1. Boken ble utgitt første gang på Universitetsforlaget i 1973. Den var da i ett bind på 600 sider. Neste utgave var delt i to bind og kom i 1978.

Makt i personlige forhold mellom kvinner og menn

Av Hanne Haavind

«Dominansforholdet mellom menn og kvinner som eksempel på generell hersketeknikk» var nyskrevet for antologien *Sosialpsykologi. En del norske bidrag gjennom 20 år* som Harriet Holter redigerte i 1973 sammen med Lars Hem. Jeg husker det som et dristig essay som taler åpent om det forfatteren inntil da hadde tiet om, nemlig at undertrykkelsen av kvinner gjenskapes i de personlige forhold mellom kvinner og menn.¹

Da jeg leste denne artikkelen første gang var det som en åpenbaring. Tenk at noen kunne skrive slik! Jeg hadde aldri lest noe liknende. Skulle jeg velge ut en enkelt artikkel som den som har hatt mest avgjørende betydning for innretningen på min egen forskning, så måtte det bli denne.

Det som gjorde så sterkt inntrykk på meg var Harriet Holters påpekning av hvordan dominans og underordning ikke bare blir fordelt mellom kvinner og menn gjennom de posisjonene de kommer til å innta i de sosiale systemene, men at menns dominans og kvinners underordning er noe som gjenskapes i de personlige forhold mellom kvinner og menn. Slik jeg husker det, så trekker hun forbindelseslinjene mellom den makten som er strukturelt betinget, og de psykologiske uttrykksformene i nære og intime relasjoner. Hersketeknikkene kan være usynlige for de impliserte fordi de blir legitimert av akkurat dette at det er en mann som forholder seg til en kvinne. I forsøkene

på å være henholdsvis kvinne og mann for hverandre, blir hans dominans og hennes underordning transformert til noe annet som de begge etterstreber. Det kan være seksuell attraksjon og kjærlighet, gjensidig respekt og lojalitet, eller for den saks skyld et praktisk samarbeid.

Nå hadde Harriet Holter vist til maktulikheter mellom kvinner og menn tidligere, i boken *Sex Roles and Social Structure* (Universitetsforlaget) som kom i 1970. Men her er det kjønnsdifferensieringen som er i fokus, og den blir i hovedsak studert som kjennetegnende for sosiale systemer. Hun peker på at sosial differensiering etter kjønn kan være basert på oppfatninger om at kjønnene er ulike, at reglene for forskjellsbehandling er naturgitte, og at de sosiale arrangementene som følger er hensiktsmessige og effektive. Men dominansforholdet mellom kvinner og menn blir bare vist til som en følge av differensieringen, og ikke tatt med som dens drivkraft.

Gjennom forskning kan en undersøke de oppfatninger som differensieringen er basert på, og dermed svekke grunnlaget for differensieringen. Det politiske programmet i denne boka var ikke uttalt, men er likevel ikke vanskelig å få øye på. Strategien var her å finne dokumentasjon og gode argumenter i en språkform som ikke pekte på det som de som behersket argumentasjonens arena ikke ønsket å se. Og hva var det? Jo, at kvinner og menn ikke bare var ulikt plassert i forhold til samfunnets posisjoner med tilhørende makt, men at forholdet mellom menn og kvinner var et dominansforhold.

Like etterpå går Harriet Holter mer direkte til verks. Nå er det ikke sosial differensiering som er utgangspunktet for å analysere hva slags rangorden det blir mellom kjønnene. Det er fenomenet menns dominans over kvinner som er utgangspunktet, og analysen er rettet mot fremtredelsesformene som hersketeknikker. Harriet Holter var ikke bare tidlige ute med forskning om kvinner, men hun var først hos oss med den vending som senere har blitt karakteristisk for feministisk forskning, nemlig at det ikke spørres etter *om* kvinner er undertrykt, men *hvordan*. Det kan være interessant å se hvordan artikkelen står seg i dag, nesten 20 år senere.

I den første utgaven av artikkelen, fra 1973, er hun opptatt av at sosiale endringer de seneste år ikke uten videre kan taes til inntekt for at mannsdominansen er i ferd med å forsvinne. I stedet anbefaler hun at oppmerksomheten rettes mot endringer i kulturens hersketeknikker. Makten i det moderne samfunnet er blitt mer systembetting enn personlig, og den blir begrunnet med psykologiske forhold snarere enn med ideologi og tradisjon. Dette gjelder for all maktutøvelse. Det særegne ved dominansforholdet mellom menn og kvinner er det personlige og intime forholdet som bygges mellom partene. På den ene siden kan

undertrykkelsen dermed bli omfattende og integrert, på den andre siden gir intimiteten beskyttelse og grenser for utnyttning. Det er en sosial motsetning mellom kvinner og menn som ikke lar seg oppheve bare ved at ulikhet i formelle rettigheter og i adgang til ressurser blir fjernet. Kvinner og menn har både motstridende og felles interesser, og motsetningene blir tydeligere av kvinnes fremmarsj på menns områder.

Forfatterens ærend er å vise at kvinneundertrykkelsen skifter karakter etter kulturens gjeldende hersketeknikker. Den individbaserte rett til å kontrollere andre og ta avgjørelser på andres vegne fordi disse er annerledes og svakere, er svekket. De strukturelle betingelser som rent faktisk stiller kvinner svakere enn menn, får større betydning når likhet er et fremvoksende ideal. Overføring av stadig mer arbeid fra hjemmet til det betalte arbeidsmarked, har ikke virket frigjørende for kvinnene, men endret dominansforholdets karakter. Makten er blitt depersonalisert. Hun mener at menns personlige muligheter til å dominere kvinner i privatlivet nå foreligger konsentrert til den tiden barna er små. Det er her normene for kvinnelighet og mannlighet, og for kjærlighet mellom menn og kvinner, spiller størst rolle. I arbeidslivet og ellers blir menns dominans ivaretatt gjennom upersonlig favorisering av deres interesser som allmenne interesser. Hun sier også at en del av de rettene som kvinnene vinner, er tomme, i den forstand at kvinner i rettferdighetens navn lettest får innflytelse på nettopp de samfunnsområder som samtidig er blitt mindre viktige i samfunnet totalt sett.

Dette resonnementet avsluttes med noen spørsmål om kjønns sosialiseringen kan være endret. I så fall dreier det seg om en bevegelse bort fra uttalte kjønns spesifiserende forskrifter til en annen og mer tvetydig formidling av at kvinner og menn er like fordi de alle kan være seg selv. Tror jenta

og kvinnen seg lik gutten og mannen i verdi og innflytelse, så aksepterer hun at alle har fått sine muligheter etter innsats og fortjeneste. Da er det hun som er å bebreide hvis hun ikke har klart, eller ikke har villet, utnytte mulighetene. Hennes annerledeshet fremstår som et resultat av hvordan hun selv er, og ikke som forårsaket av hvordan hun er blitt behandlet. Når jeg leser dette i dag, ser jeg klare paralleller til modeller for kjønns sosialisering som jeg selv har arbeidet med senere. Men jeg har ingen erindring om at det var Harriet Holter som først pekte på at likhetsideologien kan bidra til at kjønnsforskningene flyttes i kulturens selvforståelse fra å bli sett som årsaken til kjønnsforskjellene, til å bli sett som resultatet av at alle gjør som de vil. For meg utdyper dette personliggjøringen av det Harriet Holter betegner som strukturelt betingete prosesser. Men jeg kan i dag ikke se at hun trekker de forbindelseslinjene mellom strukturelt betinget makt og de personlige uttrykksformene som jeg har tillagt henne.

En slik forbindelse søker jeg i den omarbeidede utgaven fra 1976. Det er en helt ny artikkel, men utgangspunktet er fremdeles at kvinneundertrykkelsens form langt på vei er bestemt av de allmenne undertrykkelsesformene. Harriet Holter fremhever to utviklingstendenser, dels en bevegelse fra personlig til strukturell makt, og dels en bevegelse fra bruk av fysiske til bruk av psykologiske hersketeknikker. Nå kommenterer hun denne vendingen, som hun selv har vært med å initiere, fra å snakke om kvinners liv i termer av roller og status til å snakke om kvinneundertrykkelse. Og så åpner hun opp for de problemer dette skiftet fører med seg – for hva er vel kvinneundertrykkelse? Det føres løpende diskusjoner om dette, og det vises ved at artikkelen har henvisninger til andre kvinneforskere som deltar i den samme diskusjonen.

Det nye i artikkelen fra 1976, er at under-

trykkelsen av kvinner ikke er blitt stående som *en* form blant flere, men plasseres i en samfunnsmodell der menns undertrykkelse av andre menn gir dynamikken. Det gir en begrunnelse for hvorfor endringer i kvinneundertrykkelsen bør sees i lys av andre sosiale endringer. Beskrivelsene av den systembetingede undertrykkelsen og av dens psykologiske uttrykksformer er utdypet og nyansert. Fremstillingen virker ny og frisk. Det teoretiske språket kunne vært brukt i dag, og karakteriseringene av kvinnelivet er fremdeles gyldige. Dokumentasjonen ligger i gjenkjennelsen. Det som gjorde sterkest inntrykk på meg, var nok at hun sa det som det var. Dette er et program for videre forskning. Og meget av det hun antyder, er blitt utdypet av norske kvinneforskere i de årene som er gått. Ikke minst gjennom hennes egne arbeider om seksuelle erfaringer og seksuell kultur. Men jeg ser også at det jeg selv har gått videre med, om den indre sammenhengen mellom strukturelt betinget makt og personlige uttrykksformer, det står strengt tatt ikke i artikkelen. Her har jeg nok lest mellom linjene, og kanskje først og fremst hentet mot til å si det som det er.

Hanne Haavind
førsteamanuensis
Psykologisk institutt
Universitetet i Oslo

Note

1. Til boka *Kvinnekunnskap*, som ble redigert av Thordis Støren og Tone Schou Wetlesen i 1976, ble artikkelen omarbeidet og fikk tittelen «Om kvinneundertrykkelse, mannsundertrykkelse og hersketeknikker» (Gyldendal). Denne versjonen ble trykket igjen i neste utgave av Harriet Holter og Lars Hems *Sosialpsykologi* fra 1978, og den kom siste gang i *Maktens ansikter. Perspektiver på makt og maktforskning* som Kristian Andenæs, Tom Johansen og Thomas Mathiesen redigerte i 1981 (Gyldendal).

Familjen i klassamhället

Av Karin Widerberg

I början av 70-talet sattes familjen på dagsordningen, både politiskt och vetenskapligt. 1975 kommer *Familjen i klassamhället* ut, redigerad av Harriet Holter, Arild Gjertsen, Hildur Ve Henriksen och Haldis Hjort.¹ I denna bok redovisas resultaten från ett stort upplagt familjeprojekt bestående av flera delstudier och faser, påbörjat 1969. Forskargruppen, som leddes av Harriet Holter, var också den stor – förutom redaktörerna till boken var ett flertal andra forskare knutna till projektet.

Kvinnorörelsens paroll «Det personliga är politiskt» innebar att förhållanden inom familjen – det personliga förtrycket – togs upp och problematiserades. Den marxistiska vänsterrörelsen förklarade den borgerliga familjens död, och p-pillar och sexuell frigörelse pockade på nya samlevnadsformer. Familjen var något man kunde och borde ta ställning till, både för egen och för andras del. Det personliga var politiskt. Mot denna bakgrund kan man förstå det uppsving av texter om familjen som kom i mitten på 70-talet och det stora intresse, också utanför akademien, som dessa texter väckte. Alla hade ett behov för «nya riktlinjer på samlevnadsfronten». Det norske familjeprojektet påbörjades före de ovan nämnda rörelserna gjort sig hörda men som kom att utföras och utvecklas i dialog med dessa. Och denna process avspeglas i boken.

En utav utgångspunkterna för projektet var att man ville belysa familjens interna relationer. I det avseendet förhöll man sig sålunda till den amerikanska familjesocio-

logiska tradition som empiriskt och teoretiskt belyst just familjens interna relationer. Men till skillnad från denna tradition ville man söka förstå familjerelationerna i ljus av omgivande samhällsstrukturer. Och det innebar att traditionella familjesociologiska begrepp och typer av empiri tolkas utifrån ett marxistiskt perspektiv. Denna konfrontation av två olika angreppssätt ger upphov till en kritisk diskussion och vidareutveckling av traditionella familjesociologiska begrepp och empiri samtidigt som alla dessa begrepp och empiri förhindrar en renodlad marxistisk familjeanalys. Resultatet blir sålunda en synnerligen rik och komplicerad framställning. Här finns massor att hämta och inga förenklade slutsatser. I det avseendet skiljer den sig markant från de mer renodlade och «renläriga» marxistiska och feministiska familjeanalyser som vid mitten av 70-talet dominerar bokmarknaden.

Det är en i det närmaste total förståelse av familjen i klassamhället som man i projektet eftersträvar. I dag verkar kanske dylika

anspråk främmande, men på 70-talet «nöjde man sig inte med mindre», till dels som en reaktion mot borgerlig sociologi som man menade osynliggjort strukturella sammanhang. Materialet bestod av en intervjuundersökning med 30 familjer i vilken olika «tester/spel» (av hur man löser problem och konflikter mm) också ingick. Familjerna besöktes 2–4 ggr och varje besök varade 3–4 timmar. Av dessa familjer valdes 3 stycken ut för fallstudier. En särskild studie för att komma åt klassdifferentierad socialisation, gjordes på barnen. Vidare gjordes ytterligare en studie av ett antal familjer för att belysa familjers interaktion i lokalmiljöer. Slutligen, som en andra fas i projektet, samlade man information om familjers interaktion genom att arbeta som mediterapeuter i familje- och äktenskapsterapi. Resultaten från denna sistnämnda fas, redovisas ej fullständigt i boken, även om bokens olika resonemang – särskilt de rörande metodologiska överväganden – bär tydlig prägel härav.

De olika studierna och inte minst de olika faserna, avspeglar hur man verkligen «lyft sig själv i håret» för att få en så fördjupad och «full» förståelse av familjen som möjligt. Såväl i resonemangen som i projektets ändringar avseende uppläggning och form, avläses en öppenhet och respekt för det man är ute efter att belysa. Denna strävan efter öppenhet kommer också klart till uttryck i metodkapitlet «Om att förstå det allmänna genom det särskilda» i vilket det ges en självkritisk framställning av projektets utveckling.

Det är svårare att säga något om projektets «resultat» än om dess angreppssätt, helt enkelt för att de är så omfattande. Här har jag därför bara valt ut några smakbitar: Genom att belysa både attityder och beteende, och problematisera relationen dem emellan, visar de att även om arbetarföräldrar har en mer uttalad traditionell maktfördelning, så är det «mor» som har mer

makt i en instrumentell situation. I den borgerliga familjen är attityderna mer jämlika, men där är det däremot «far» som har mer makt i en instrumentell situation. De visar också att arbetarfäderna är mer familjeorienterade och trivs bättre med familjen, än de borgerliga fäderna. Arbetarmödrarna å sin sida trivs mindre med familjelivet – så som det är organiserat – än vad deras män gör. Genom att koppla ihop begreppsparen offensiv–defensiv och individuerad–kollektivistisk, finner de att familjer från olika klasser kan vara offensiva, men att borgarklassen då är det på ett individuerat sätt medan arbetarklassen är det på ett kollektivistiskt sätt. Ett «fynd» som är ett resultat av och ett exempel på att man inte okritisk anammat de familjesociologiska begrepp som utvecklats utifrån den borgerliga familjemodellen som norm. Ett annat exempel härpå är förståelser av klasskillnader rörande socialisation som uttryck för faktiska klassmotsättningar.

För mig var det särskilt intressant att finna att flera av de angreppssätt som vi använder inom dagens kvinnoforskning, togs upp redan då, för 20 år sedan. De diskuterar tex förståelser av kön i termer av skillnad contra makt och förtryck. Och de lyfter fram relationsperspektivet. Mänisko- och individbegreppet kritiserar också i ett köns- och klassperspektiv. Men givetvis är det också flera av dagens begrepp och angreppssätt som saknas, dystert vore det ju annars, för det skulle ha inneburit att vi inte kommit vidare sedan dess. Jag ska avslutningsvis ta upp ett par centrala punkter där dagens forskning skiljer sig ifrån dåtidens och deras familjeforskningsprojekt.

Som en följd av ökningen av kvinnliga lönearbetare samt kvinnoforskningens expansion, har klassindelningar och klassbegrepp utsatts för en kritisk diskussion. Traditionellt utgick man ifrån mannens lönearbete då ett samhälles klasstruktur

fastställdes. Mannens dominerande ställning antogs gälla också innåt i familjen, varför familjen också klassplacerades efter mannens lönearbete. Så gick man också tillväga i Harriet Holters familjeprojekt. Ökningen av andelen lönearbetande kvinnor gör emellertid inte detta hållbart längre. Ca 40% av alla familjer är idag «blandklassfamiljer», dvs makarna tillhör olika klass. Och hur ska familjen då klassbestämmas? Denna andel förväntas dessutom snarare öka än minska. Då blandklassfamiljen kan antas minska klasspolarisering, framstår familjen idag som ännu intressantare som politisk institution. En nyligen utkommen avhandling härom har också getts den träffande titeln «Det familjära klassamhället» (Leiulfsrud 1991). Att kvinnorna går in välfärdsstatens nya yrken, har vidare inneburit att den gamla klassindelningen baserad på männens yrken, framstår som mer och mer absurd. Kvinnorna «felplaceras» eller hamnar i till klasserna «närliggande skikt», vilka efterhand tenderar att bli större än själva klasserna. Dessutom visar undersökningar att även om man lyckats placera kvinnor och män i samma klass, så är skillnaderna i arbetsvillkor mellan dem större än de är mellan män eller kvinnor från olika klasser.

Livsformsanalyser har också visat att man inom samma klass kan ha helt olika familje«projekt» och att dessa olikheter inte kan kopplas direkt till kön (Rahbeck Christensen 1991). Sålunda är varken klass eller kön tillräckliga utgångspunkter eller tolkningsramar för en förståelse av hur vi utformar och förhåller oss till vårt familjeliv.

Medan det i tidigare forskning, inklusive Harriet Holters familjeprojekt, fanns en tendens att förstå familjen i termer av en enhet med gemensamma intressen och mål, så betonar dagens forskning olikheter, konflikter och brott och framställer familjen snarare som en institution bestående av flera enheter med olika intressen och mål.

Nya tema som sexualiserat våld och övergrepp i familjen har också tillkommit sen deras projekt – där detta tema ej tas upp, ett tema som ytterligare förstärker bilden av familjen som «oharmonisk och konfliktfylld».

Mot denna bakgrund kan det framstå som märkligt att vi idag inte har en frodig familjesociologi och en flomm av böcker om familjeinstitutionen. Beror det på att den individueringsstendens som tas upp i *Familjen i Klassamhället* har slagit igenom i så stor utsträckning att vi inte tänker i familjetermer längre? Lagstiftningen ger i varje fall ett klart uttryck för att det är individen och inte familjen som är enheten av idag. Eller beror det på att vi 68-ere, gamla vänsterradikaler och feminister, som grupp dominerar forskningen och att vi misslyckats i våra personliga familjeprojekt? För vi lever ju rätt likt våra föräldrar – privat, med hem och barn, och med 70-talets ögon är det ett misslyckande. Dessutom har många av oss inte klarat av det en gång utan skilt oss både en och två gånger. Men detta borde, enligt den gamla parollen «det personliga är politiskt», ju om något få oss att ta fatt i familjeforskningen igen. Och då utgör *Familjen i klassamhället* en självklar utgångspunkt och inspirationskälla.

Karin Widerberg
professor
Institutt for sosiologi
Universitetet i Oslo

Note

1. Den norske utgåvan *Familien i klassesamfunnet*, Oslo, Pax. Svensk utgåva, Malmø, Aldus, 1976.

Litteratur

- Leiulfsrud, H. *Det familjära klassamhället*. Arkiv avhandlingsserie nr. 38. Lund 1991.
- Rahbeck Christensen, L. Strukturell livsformsanalys – kvinnoliv och motsatt riktade villkor. I *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1991, nr. 2.

Kvinnene i fagbevegelsen og arbeiderkvinnene i kvinneforskningen

Av Siri Gerrard

Det norske bidraget i boka *Women and Trade Unions* redigert av A. Cook, V. Lorwin og A. Kaplan Daniels¹ ble skrevet av Harriet Holter og Bjørg Aase Sørensen. Artikkelen «On Women and the Trade Union Movement» belyser forholdet mellom kvinner, arbeidsforhold og institusjoners makt.

Forskning om arbeidsliv, arbeiderbevegelse og fagbevegelse har vært en viktig del av etterkrigstidas norske forskning. Artikkelen som Harriet Holter og Bjørg Aase Sørensen har skrevet med tittelen «Norway» i boka *Women and Trade Unions in eleven industrialized Countries* viser at dette ikke bare er «norske» temaer, men temaer som er gjengangere blant forskere i mange land. Boka som kom ut i 1984 (i Philadelphia på forlaget til Temple University og er redigert av Alice H. Cook, Val R. Lorwin og Arlene Kaplan Daniels), problematiserer ulike sider ved kvinners makt (og avmakt) i arbeider- og fagbevegelse i en rekke land.² Artikkelen til Holter og Sørensen viser at norske kvinners fagpolitiske problemer og former for organisering ikke er spesielle, men at de faller godt inn i kapitaliseringens globale mønstre. Artikkelen viser også at norsk kvinneforskning ikke bare har kommet med viktige bidrag til internasjonal forskning, men at den også er

fullt på høyde med og pådriver i denne forskningen.

Holter og Sørensen gir et greit og oversiktlig bilde av viktige trekk ved kvinners (og menns) strev for å bedre sine arbeids- og fagforeningsvilkår i den moderniserings- og industrialiseringsprosess Norge har vært igjennom de siste 150 år. Forfatterne tar for seg noen av de utfordringer som både våre formødre og vi selv har stått overfor. Kvinners rolle i thranitterbevegelsen, fyrstikkarbeidernes kamp, kvinners organisering i egne forbund versus fellesorganisering, problemet med likelønn og kvinners rett til arbeid, blir kort belyst og analysert. Det blir også «vår tids problemer» med deltidsarbeid og deltidsarbeideres stilling i fagbevegelsen, spørsmålet om barnepass, om arbeidstid og kvinners muligheter i mannsyrker, arbeidslovgivningens hensyn til kvinner og likestillingsavtalene.

Forfatterne viser at fagbevegelsen har

vært en arena der dilemmaer i maktforholdet mellom kvinner og menn spilles ut: Det handler om dilemmaer mellom kvinner om hva slags strategier som fører fram. Det handler om dilemmaer mellom menn og kvinner både i forhold til strategier og krav. Sist, men ikke minst, handler det om de dilemmaer som ligger i det at menn både støtter og er sterkt uenige i kvinners krav.

Artikkelen legger i sin analyse sterk vekt på koblingen mellom faglig og generell politikk, representert gjennom LO, de ulike forbundene og Arbeiderpartiet. Forfatterne viser til at det tidlig oppsto en arbeidsdeling mellom fagbevegelse og parti. Partiet vektla ideologiske og politiske spørsmål inkludert de feministiske spørsmål, mens fagbevegelsen vektla spørsmålene om lønn og arbeidsforhold. I etterkrigstida har dette gitt seg uttrykk i at partiet hadde ansvaret for velferdspolitikken og minimaliseringen av de verste virkningene av kapitalistisk økonomi. Fagbevegelsen tok seg av kollektive lønnsforhandlinger på sentralt og lokalt nivå.

Nittensekstiåra ble ei tid da arbeidsmulighetene i industrien økte. Det var lettere å få utdanning og komme seg fram i boligkøene. Barnetrygden var et tiltak som var til nytte for mange. Forfatterne sier at kvinnene under slike vilkår befant seg et sted mellom normer og realiteter. På den ene siden var det få kvinner som deltok på nasjonalt nivå i fagbevegelsen. Flere kvinner ønsket seg ut i arbeidslivet, og måtte til dels ut i arbeidslivet fordi familiene utover på 1960- og 1970-tallet begynte å få problemer med én lønn. På den andre siden arbeidet partienes kvinnebevegelse med å få gjennomslag for spesielle saker i partiprogrammene.

Artikkelen presenterer derfor dels gamle begivenheter med de nye briller som kjønns- og kvinneforskningen utviklet på 1960- og 1970-tallet, og dels problematiseres noen av de konsekvenser som feminis-

men og økt aktivitet av kvinner generelt, og i fagbevegelsen spesielt, førte til. Sammen med flere av de andre forfatterne i boka, viser Holter og Sørensen til de motsetninger som oppstår når makten blir sentralisert på det ene kjønns hender, med basis i bl.a. mange kvinners medlemskap og «tause stemmer».

Selv om mange på 1970- og 1980-tallet belyste liknende forhold, er bidraget til Holter og Sørensen likevel litt spesielt i norsk kvinneforskning; artikkelen trekker de store linjer samtidig som den gir et vell av informasjon. Kanskje den nettopp viser fruktbarheten av et samspill og samarbeid mellom kvinneforskere med ulike faglig bakgrunn og med ulike institusjonelle ståsted, noe Harriet Holter skapte skole for på slutten av 1970- og begynnelsen av 1980-tallet. På denne bakgrunn hadde jeg ventet at regionale og bransjemessige likheter og forskjeller ville vært berørt i større grad. Men kanskje det også er slik at problematiseringa av dette er et «norsk» fenomen som lett forsvinner i internasjonale sammenhenger?

Å lese artikkelen 8-9 år etter at den var skrevet, var på mange måter som å lese historie, vår egen historie. Ikke fordi vi har glemt det vi lærte i kvinneforskningens barndom før «internasjonaliseringas tidsalder». Den gang var kvinneforskernes problemstillinger knyttet til et mangfold av problemstillinger med lønna og ulønna arbeid som utgangspunkt. Slike problemstillinger ser ut til å ha måttet vike plassen for viktige problemstillinger som «bærekraftighet og ressursforvaltning, kropp og emosjoner» og for mer raffinerte teoretiseringer. Sett nordfra, ser det i alle fall ut som om antallet av de som holder på med kvinner, arbeidsliv og institusjonell makt er blitt mindre. Dermed ser bredden og mangfoldet også ut til å svekkes.

Hvorfor har dette skjedd? Jeg kan ikke gi noe utfyllende svar på det. Det er likevel

fristende å antyde noen spørsmål. Kan det ha noe å gjøre med postmodernismens inn- tog i norsk kvinneforskning der teksten snar- ere enn konteksten står i fokus? Eller er det slik at kvinneforskningen er på vei bort fra det som flere har betegnet som norsk forsk- nings styrke, nemlig pendling mellom teori og empiri, mellom forskningsproblem og samfunnsproblem? Eller dreier det seg om et formidlingsproblem fordi fagbevegelses- forskningen i liten grad blir formidlet i våre vanligste tidsskrift? Er det slik at fagbeve- gelsen er blitt en mer lukket verden der forskningen er forbeholdt noen få personer og institusjoner og kvinne- og kjønnsperspek- tivene står svakt? Eller er det slik at forsk- ning om fagbevegelsen blir mindre utbredt også blant kvinneforskere i en situasjon der mange sier at fagbevegelsen har mistet noe av sin innflytelse? Slik jeg ser det, er kan- skje behovet for, og utfordringene i, forsk- ningen nettopp enda større når arbeidslivet omorganiseres med store strukturend- ringer, når arbeidsledighet og spredning av det ikke-regulerte arbeid og fleksibili- seringstendenser særlig øker for kvinner. Dette skjer dessuten i en situasjon der kvin- nene har fått større gjennomslag for en del av sine krav og har flere kvinner i toppverv.

Vi kan derfor ikke bare trekke på skuld- rene og si: «Pytt, motene skifter også i forskningen». Sett fra mitt ståsted er det viktig å minne om hva fagbevegelsen har betydd for både kvinner og menn i møte med det nye samfunn. Mange menn og kvinner, særlig i naturressursindustriene som jeg kjenner best til, er, og har vært, sterkt knyttet til hjemmet, til arbeidsplas- sen, og til fagforeningene. I dag er disse næringene i krise, mange har mista jobben og mange er arbeidsledige. Flere steder er fagforeningene lagt ned eller slått sammen og medlemstallet sunket. Arbeidsplassene er blitt nedlagt fordi ressursene er oppbrukt eller de er «solgt på billigsalg», ofte ut av landsdelen. Noen frykter også at de i fram-

tida vil bli solgt ut av landet. Tilsvarende tendenser har funnet sted i andre næringer og i andre landsdeler. Det har ikke bare ført til svekket inntekt og svekket innflytelse, men det har også ført til at noen av de vik- tige arenaene for identitetsbekreftelse er forsvunnet.

Med en så turbulent situasjon som den som preger arbeidsmarkedet i dag, og med de endringer som har skjedd i fagbevege- sen, er det mange problemstillinger å gripe fatt i. Forskningen bør derfor fortsatt være med på å belyse viktige strategier i arbeidet med å utvikle solidaritet og fellesskap. Ver- dier som ennå er fast forankret i oss, og som betyr så mye for både menns og kvinners identitet og levekår.

Slik jeg ser det, er nettopp Harriet Holter og Bjørg Aase Sørensen noen av de som holder fast i denne tråden. Deres senere forskning og forskningsinitiativ, viser at selv om de har vært engasjert i et vidt omfang av problemstillinger, har de hele tida maktet å utvikle og fornye kvinnepers- pektivet. Kanskje vi med utgangspunkt i denne artikkelen som omtales her, nettopp kan bruke begrepet *arbeiderkvinneper- spektivet*? Artikkelen om «Norge» er et ver- dig forskningsbidrag om kvinner, arbeids- forhold og institusjonell makt med basis i 1970-tallets og 1980-tallets forskning. La oss derfor håpe at denne form for forskning blir videreutvikla både som et teoretisk og som et politisk prosjekt.

Siri Gerrard
førsteamanuensis
Noregs Fiskerihøgskole
Tromsø

Noter

1. Utgitt på Philadelphia University Press, Phila- delphia 1984.
2. Anne Marie Berg har anmeldt boka «Women and Trade Unions...» i *Economic and Industrial Democracy*, Sage, London, Vol 8, 1987. For de som vil ha mer innsikt i hva boka handler om, anbefales denne anmeldelsen på det varmeste.

Er det nok å skylde på mannsdominans?

Av Kari Wærness

Harriet Holter var med og laget et viktig og engasjert debattinnlegg om norsk forskningspolitikk på slutten av 80-tallet.¹ En rekke ulike sider av den forskningspolitiske utvikling i vårt land utsettes for kritisk gjennomgang. Det kritiske perspektivet baseres på innsikter som den nyere kvinneforskning har fremskaffet. Det gis mange og tildels svært gode argumenter for såvel en stor økning av andelen kvinnelige forskere som for mer kvinneforskning innen alle fagområder.

Forfatterne argumenterer for en tiltrengt fornyelse av norsk forskning og utdanning, og for en forskning som bedre enn den vi har i dag ville tjene kvinners (og dermed i siste instans alle gruppers) interesser. De mange negative og til dels truende sider av utviklingen innen vitenskapen spesielt og innen samfunnet generelt kan bøtes på om kvinner og kvinneforskning får slippe sterkere til innen akademia, er forfatternes viktigste budskap slik jeg tolker dem. Jeg er i stor grad enig med forfatterne i kritikken av forskningssystemet generelt og av utviklingen i de senere år spesielt selv om jeg hadde kunnet ønske meg en noe mer nyansert framstilling av problemene og utviklingen innen naturvitenskapene. Men jeg er langt mindre optimistisk enn forfatterne med hensyn til *hvor store* endringer av vitenskap og samfunn de konkrete tiltak forfatterne foreslår ville kunne føre til om de ble realisert. Det betyr *ikke* at jeg ikke ser positive sider og vil støtte slike forslag som her

fremmes. Men det betyr at jeg er svært skeptisk til om flere kvinner og mer kvinneforskning vil kunne ha en så avgjørende innflytelse på samfunnsutviklingen som den jeg leser ut av denne boka. Det faktum at den ble til i en tid da NAVFs sekretariat for kvinneforskning ble omorganisert og som en reaksjon på en forskningsmelding (St.meld.nr. 60 1984–85) som ikke hadde funnet plass til å drøfte verken likestillings-, kvinne- eller kjønnsperspektiver, gjør denne positive «slagside» høyst rimelig og forståelig. Boka er ment å skulle provosere, og reaksjonene på denne «slagsida» uteble da heller ikke.²

I dag, tre år senere, kan det vel være tid for en mer nøktern og reflektert diskusjon av de mange synspunkter som kommer fram. Det jeg her har valgt å gjøre er å problematisere en del av bokas kvinneforskningspolitiske program ut fra bl.a. den erkjennelse som debatten om postmodernisme og feminisme i den senere tid har

frembrakt. Det er det temaet som ved gjenlesning av boka oppleves som mest aktuelt å ta opp, kanskje fordi kvinneforskningen ikke lenger har en aktiv kvinnebevegelse som «puster den i nakken», og fordi ikke all kvinneforskning lenger kan sies å være feministisk forskning.

Kvinneforskning – et omfattende og mangesidig forskningsfelt

Forfatterne definerer (det opprinnelige) kvinneperspektivet i forskning som «en fellesbetegnelse på perspektiver begrunnet i de erfaringer, verdier og interesser som springer ut av kvinners avmaktsposisjoner kombinert med deres hovedansvar for å skape og ha omsorg for mennesker – som mennesker, og som arbeidskraft (s. 13)». Mannlige forskere kan ifølge forfatterne tilegne seg dette perspektivet ved å tilegne seg den svake og dominerte gruppens perspektiv, akkurat som kvinner har kunnet tilegne seg mannsperspektivet, dvs. den dominerende forskningen. I boka argumenteres det for at en spesifikt kvinneorientert forskning er nødvendig, samtidig som en slutter seg til den form for utvidelse og nyansering av kvinneperspektivet i forskning som nå er i gang både nasjonalt og internasjonalt, dvs. en forskning der en ser sosialt kjønn som en fundamental analytisk kategori og der en bygger på en grunnforståelse om at kjønn konstitueres historisk og har forskjellig utforming i forskjellige samfunn og kulturer. Med kjønnssystemet som utgangspunkt kan også spørsmålet om et nytt mannsperspektiv i forskningen reises, dvs. en forskning der menns problematiske forhold til kvinner og til andre menn er reflektert ut fra deres egne erfaringer. Denne type forskning mener forfatterne kan, på samme måte som feministisk vitenskapskritikk, bidra til det de kaller en fruktbar «spiral» i kjønnsreflekterende kunnskapsproduksjon.

Endelig synes forfatterne å slutte seg til en ambisjon om at kvinneforskningen bør ha som oppgave å utarbeide teorier eller sågar *teorien* om kvinneundertrykking generelt, selv om dette må være et langsiktig mål.

Dette programmet for kvinneforskning er både svært omfattende og går på tvers av grunnleggende uenigheter blant dagens kvinneforskere om hvordan kvinneforskningen bør utvikles videre. Det er selvsagt på mange måter bra at forfatterne vil gå inn for «å la de tusen blomster blomstre». Men de uenigheter som ligger til grunn for ulike retninger i dag, henger egentlig ganske nøye sammen med grunnleggende ulikheter i synet på hvilken sammenheng det er (eller bør være) mellom likestilling, kvinneforskning og endringer i forskningsverdenen. Dette innebærer at forfatternes inkluderende posisjon blir problematisk i et debattinnlegg av dette slag, bl.a. fordi den indirekte bidrar til å idyllisere kvinneligheten og dermed innbyr til en forestilling om at kvinneperspektivet kan rette opp «alt» som er galt i forskningsverdenen og i forholdet mellom vitenskap og samfunn.

En del av dagens kvinneforskning er verken særlig samfunnskritisk eller vitenskapskritisk

Ambisjonene om å framskaffe generelle teorier (eller den generelle teorien) om kvinneundertrykking er en ambisjon som i de aller seneste år har blitt sterkt kritisert av feministiske filosofer og samfunnsvitere. (Se f.eks. Fraser og Nicholson 1990, Flax 1990, Nicholson 1992.) Etter min vurdering har disse kritikerne rett i at denne ambisjonen lett kan føre til at hvite middelklassekvinnens perspektiv generaliseres. Dermed kan den argumentasjonen som feminister i utgangspunktet reiste mot den etablerte forskningen for å være «kjønnsblind» på tilsvarende måte reises

mot denne type kvinneforskning for å være «raseblind» og/eller «klasseblind».

Fraser og Nicholson (1990) gjør oppmerksom på at det er feministisk politisk praksis i 1980-åra som har ført til «the decline of grand theorizing» fordi «in recent years poor and working class women, women of color and lesbians have finally won a wider hearing for their objections to feminist theories which fail to illuminate their lives and address their problems» (s. 33). I vårt lille og mer homogene samfunn får vi kvinneforskere neppe så lett slike direkte erfaringer. Kanskje er det grunnen til at ambisjonen om å utvikle «grand theories» ikke problematiseres i denne boka. Nettopp fordi forfatterne ønsker å fremme en forskning som direkte skal komme den kvinnelige befolkning til gode, ville det ellers vært nærliggende å ta opp denne problematikken. Å oppgi en ambisjon om å framskaffe universelle teorier om kvinneundertrykking behøver ikke bety at feministiske forskere ender opp i fullstendig postmoderne relativisme. Det kan unngås om vi samtidig som vi holder bevisstheten om kvinneforskningens politiske utgangspunkt levende, erkjenner at de tradisjoner og normer som sosialiseringen inn i forskersamfunnet innebærer, veier tungt også for feministiske forskere som lykkes og ønsker å lykkes i vitenskapssamfunnet.

Bordo (1990) minner oss om at de første utfordringene fra feminister til «the imperial unities of the phallocentric world view» oppsto fra konkrete erfaringer av å være ekskludert og «were neither grounded in a conception of an adequate theory nor did demand a theoretical response» (s. 138). I dag, hevder hun, er den akademiske feminismen dratt inn i «the race for theory» og «...journals and conferences are now becoming dominated by endless debates about methods, reflection on how feminist scholarship should proceed, where it has gone astray and so forth. We need to consider the

degree to which this serves not the empowerment of diverse cultural voices and styles, but the academic hegemony, (particularly in philosophy and literature) of detached, matatheoretical discourse» (s. 142). Bør vi ikke spørre om norsk kvinneforskning er inne i en lignende utvikling? Om vi mener så er tilfelle, kan vi ikke argumentere for en slik kvinneforskning ut fra argumenter som at den vil tjene store kvinnegruppers interesser, eller at den vil bidra til vesentlige forandringer i forskersamfunnet.

Jeg vurderer det slik at det bare er den «opprinnelige» kvinneforskningen, dvs. den som tar utgangspunkt i kvinners avmaktsposisjon kombinert med deres hovedansvar for å skape og ha omsorg for mennesker, som jeg kan argumentere for ut fra en overbevisning om at den vil være kvinnepolitisk viktig og *kan* fungere samfunnskritisk.

Når det gjelder den utvidelsen som består i å se kjønn som en fundamental analytisk kategori, er jeg i tvil om hvilken kvinnepolitisk virkning den kan tenkes å få, i alle fall på kort sikt. Når en dansk kvinneforsker tar avstand fra tidligere kvinneforskning ved å hevde at: «Jeg tager ikke personligt utgangspunkt i mig selv og føler mig ikke forpliktet til at «melde tilbake» til noget kvindemiljø. Det er en åben kønsafhængig forskning som for den sags skyld lige så godt kan varetages af mænd som interesserer sig for kønsproblematikken»,³ anser jeg at dette er et rimelig standpunkt, om en bare er opptatt av å forske ut fra «kjønn som en fundamental analytisk kategori». Heller ikke denne type forskning vil jeg uten videre hevde er *kvinnepolitisk* nyttig. Jeg er likevel åpen for at *om* denne type forskning åpner for utviklingen av en ny type mannsforskning som kommer i dialog med kvinneforskningen, *kan* dette på lengre sikt bidra til viktige endringer i forskersamfunnet og kanskje også til å fremme likestilling mer generelt.

Konklusjon: Vi bør redusere forventningene og likevel beholde engasjementet!

Jeg tror ikke i dag at flere kvinner i forskning og mer kvinneforskning i seg selv vil føre til en omfattende bedring av vitenskapens muligheter til å løse alvorlige samfunnsproblemer eller til å revolusjonere samhandlingsformene i forskersamfunnet. Skjeies (1991) konklusjon når det gjelder kvinneintegrasjonen i elitepolitikken, tror jeg vi gjør best i å forestille oss også vil gjelde for kvinneintegrasjon i vitenskapen: De store forventninger om forandring av vitenskapen og samfunnet vil ikke bli oppfylt i overskuelig framtid. Likevel er det gode nok argumenter for å opprettholde et sterkt engasjement for å fremme begge deler: Mer kvinner i forskning bør begrunnes ut fra likestillings- og rettferdighets-hensyn, og mer kvinneforskning bør vi få rett og slett fordi det skaffer oss ny kunnskap som synliggjør kvinners liv i fortid og nåtid. Med andre ord: mindre mannsdominans i vitenskapen bør begrunnes som et mål i seg selv og trenger ingen annen legitimering.

Kari Wærness
professor
Sosiologisk institutt
Universitetet i Bergen

Noter

1. Tamar Bergmann, Harriet Holter, Bjørg Aase Sørensen, Gro Hanne Aas. *På kvinners vis – med kvinners råd. Nye perspektiver på forskningspolitikken*. NAVFs sekretariat for kvinneforskning, Oslo 1988.
2. Se spesielt Forskningspolitikk 1989, nr. 2.
3. Denne uttalelsen av forskningsstipendiat Charlotte Engberg er avgitt til den danske Weekendavisen 22.6.1990 og gjengitt i Erik Jørgen Hansen *Den maskerede klassekamp*. Reitzels Forlag, København 1990.

Referanser

- Bordo, Susan. *Feminism, Postmodernism and Gender Scepticism*. I Linda J. Nicholson (red.). *Feminism/Postmodernism*. Routledge, New York 1990.
- Flax, Jane. *Postmodernism and Gender Relations in Feminist Theory*. I Linda J. Nicholson (red.). *Feminism/Postmodernism*. Routledge, New York 1990.
- Fraser, Nancy og Linda J. Nicholson. *Social Criticism without Philosophy: An Encounter between Feminism and Postmodernism*. I Linda J. Nicholson (red.). *Feminism/Postmodernism*. Routledge, New York 1990.
- Nicholson, Linda. *On the Postmodernist Barricades: Feminism, Politics and Theory*. I Steven Seidman og David G. Wagner (red.). *Postmodernism and Social Theory*. Basil Blackwell, Oxford 1992.
- Skjeie, Hege. *Forskjellenes retorikk. Kvinneintegrasjon i elitepolitikken*. I Runa Haukaa (red.). *Nye kvinner, nye menn*. Ad Notam, Oslo 1991.

Ett av mannsmaktens forferdelige ansikter

Av Hildur Ve

Boka «Tvang til seksualitet» kom ut for seks år siden, i 1986, men dens tema er stadig like aktuelt.¹ Det viktigste resultatet fra undersøkelsen som boka bygger på er den sjokkerende store utbredelsen av seksuelle overgrep mot barn i det norske samfunnet.

Forfatterne gjør grundig rede for sine datainnsamlingsmetoder, noe som er nødvendig i forhold til et fenomen mange har vanskelig for å forholde seg nøkternt til. Forsåvidt er det interessant at resultatene er fremkommet gjennom en kvantitativ tilnærningsmåte. I forhold til de hete diskusjonene innen kvinneforskningen om bruken av slike metoder, er det viktig at forfatterne drøfter hvorfor kvantitative metoder er nødvendig for å avdekke *utbredelsen* av tvang til seksualitet overfor barn. Jeg mener at måten forfatterne argumenterer på, og bruker sine data, fritar dem for eventuelle påstander om positivistiske tendenser i presentasjonen.

I forhold til den postmodernistiske kritikken av sosiologifaget er det et vesentlig poeng at ikke alle emner som kvinneforskere er opptatt av kan oppfattes og drøftes som «tekst». Forståelsen av fenomenet seksuelle overgrep mot barn er riktignok kontekstavhengig, noe forfatterne viser i sine diskusjoner av tidligere typer tolkninger av incest. Men overgrepene er pinefulle fakta, og det er viktig å avdekke utbredelsen av overgrepene. Det er også betydningsfullt at

forfatterne ønsker å utvikle generelle begreper som kan fange fenomenet. Data i boka kan vanskelig tolkes som «lokale sannheter», slik dette begrepet blir brukt i kritikken av sosiologisk forskning og begrepsutvikling.

Ett av boka's hovedpoenger er hvordan medier fokuserer på incestuelle overgrep, fordi disse i særlig grad fanger publikums oppmerksomhet. Forfatterne hevder med styrke at det er viktig å rette oppmerksomheten mot alle typer seksuelle overgrep mot barn, også de som begås av personer utenfor den nære familien. Hyppigheten av denne typen overgrep er større enn noen kunne forestille seg før undersøkelsen ble presentert, og de uheldige virkningene for ofrene er alvorlige og langvarige.

Et annet hovedpoeng er at gutter utsettes for seksuelle overgrep i adskillig større antall enn man har vært klar over. Videre har forskningsprosjektet vist at kvinner også kan være seksuelle overgripere. I sine analyser av data, får forfatterne likevel klart frem at den altoverveiende delen av alvorlige, seksuelle overgrep mot jenter og gutter blir utført av menn. Det fremgår også at

jenter er mer utsatt enn gutter for å bli ofre for disse overgrepene.

Ved siden av å rette søkelyset mot utbredelsen av et skremmende samfunnsproblem, gir forfatterne en svært grundig drøfting av hva begrepet «seksuelle overgrep mot barn» innebærer, og hvorfor de har valgt dette begrepet. Videre beskriver de ulike former for overgrep, og hva det innebærer å bli utsatt for de forskjellige typene. De drøfter hvorfor det er viktig å få frem at barn er *offer* for seksuell undertrykking, og diskuterer hvorfor de har utviklet begrepet «seksualisert vold». De ønsker å ha et presist begrep som redskap i arbeidet med å skaffe frem større klarhet i forholdet mellom offer og overgriper. Det er særlig maktpåliggende for forfatterne å avlive myten om at barna selv kan ha tatt initiativet til de seksuelle handlingene.

Forfatterne avliver også en rekke myter om hvem overgriperne er: De er ikke seksuelle avvikere, dvs. såkalte pedofile, og de er ikke ressurssvake personer, dvs. de kommer fra alle samfunnslag og alle geografiske regioner. De er ikke personer som mangler muligheter for frivillig seksuell omgang med voksne kvinner. Forfatterne utdyper dette poenget ved å gjøre rede for at seksualitet ikke kan forstås som et behov som vokser seg sterkt og uutholdelig dersom det ikke får utløp, og de angriper en oppfatning om at overgriperne ikke kan styre sine handlinger fordi trangten til seksuell omgang blir overveldende.

Forfatterne drøfter en rekke forklaringer på at menn begår seksuelle overgrep mot barn. De retter bl.a. søkelyset mot teorier om ulikheter i kvinners og menns situasjon som legger til rette for at menn i mye mindre grad enn kvinner utvikler sine evner til å leve seg inn i andre menneskers situasjon, og til å tolke andres og egne følelsesmessige reaksjoner. Etter min mening er det svært vesentlig at forfatterne gir en grundig argumentasjon for at et underliggende

aspekt ved seksuelle overgrep mot barn har med makt og behov for kontroll å gjøre.

Gjennom sin presentasjon av data og drøfting av dem, samt gjennom henvisningene til annen forskning på området, avliver forfatterne mytene om mannlige seksuelle overgripere som avvikere, og alminneliggjør dem. De kan være «hvem som helst».

Det er spennende å følge diskusjonen i boka om hvorfor barn i vårt samfunn rammes av seksuelle overgrep. Jeg mener forfatterne har et riktig teoretisk grep når de drøfter relasjonene mellom to konfliktfelt eller undertrykkingsområder: seksualisert vold mot kvinner og seksualisert vold mot barn, dvs. seksuelle overgrep som kjønnsmessig og aldersmessig undertrykking. De stiller spørsmålet om det er mulig å underbygge en påstand om at undertrykkingen av kvinner og undertrykkingen av barn er to sider av samme sak: – der kvinner «barnliggjøres», og barn «kvinneliggjøres». Denne måten å problematisere seksualisert vold mot barn på, gir en ny dimensjon til drøftingen av hvorfor mange voksne menn i vårt samfunn blir seksuelle overgripere overfor barn: Både det kvinnelige og det barnlige må bringes under kontroll og utfordrer til overgrep.

Samtidig som resultatene, problemstillingene og analysene i boka gir ny innsikt, vekker de nye spørsmål hos leseren – slik all god forskningslitteratur bør gjøre. Når forfatterne alminneliggjør de mannlige overgriperne, kan det fremkalle en undring over hvorfor mange menn *ikke* benytter seg av seksualisert vold. Dersom vi bruker forfatternes egne begreper, kan vi spørre om hva det er som gjør at mange menn kan holde seg seksuelt på en god måte til myndige kvinner, og kan ha nære og trygge relasjoner til egne og andres barn som *barn*. Det blir en utfordring på en og samme tid å fjerne det tradisjonelle avvikerstempelet på seksuelle overgripere, og holde fast ved at

kategorien mann slett ikke kan settes lik kategorien seksuell overgriper. Dette blir en ny variant av kravet til forskningen om å kunne leve med det tvetydige.

Hva er det som gjør at mange menn kan ha gode relasjoner til både kvinner og barn? Dette er kanskje en problemstilling den spirrende mannsforskningen må ta opp. Det er mulig at antropologisk forskning kan gi inspirasjon, på samme måte som Margaret Meads forskning i femtiårene ga mange kvinner en befriende innsikt om at våre vestlige kjønnsroller slett ikke var enerådende i verden.

Med denne boka har kvinneforskere gitt

et viktig bidrag til forståelsen av et felt som bør få økende oppmerksomhet. Barn kan ikke selv forsvare seg overfor den type overgrep som beskrives og analyseres her. Få dokumenter innenfor kvinneforskningen har etter min mening større berettigelse.

*Hildur Ve
professor
Sosiologisk institutt
Universitetet i Bergen*

Note

1. Forfatterne var foruten Harriet Holter, Marianne Sætre og Ellen Jebsen, Oslo, Cappelen.

Stadig nye utfordringer

Av Tone Ødegård

I Harriet Holters artikkel om seksuell kultur, overgrep og gjensidighet er det forbindelseslinjene mellom kulturelle koder og relasjonelle utvekslinger som er tema: Er det noe i de mer eller mindre skjulte budskap i vår seksuelle kultur som gir «grønt lys» for krenkelser?¹

For en psykologistudent (og kvinneaktivist) på 1970-tallet betydde H. Holters forståelse av kjønnsrelasjoner og kjønnsidentitet som noe samfunnsmessig og kulturelt betinget, en enorm åpning for egen erkjennelse. Det handlet om mer enn komplementære roller, om noe annet enn anatomisk styrkeforskjell. Det handlet om en mengde synlige og usynlige føringer i retning av å ordne sosial og økonomisk makt etter kjønn. Siden har denne studenten stort sett vært opptatt av å forstå noe mer av disse «føringene» – som terapeut med individuelle opplevelser som utgangspunkt. Både i terapeutisk og teoretisk sammenheng har jeg vært opptatt av den systematiske bruken av seksualiserte krenkelser som middel til skamindusering i jenter/kvinner.

Det som mer enn noe annet kjennetegner Harriet Holters arbeid er evnen til integrert helhetstenkning. Hun beveger seg naturlig mellom individuelle opplevelser, relasjonelle utvekslinger, kulturelle koder, strukturelle rammebetingelser og ideologiske strømninger uten å hemmes av kunstige oppsplittinger mellom «nivåer» eller faggrenser. Likeledes gjennomsyrrer hennes innsikt i bevegelser over tid analyser av aktuelle tema. Med befriende selvfølghet trekker hun sammenhenger i tid og rom

som gjør det sosiale mennesket tydeligere og mer begripelig.

Krenkelsen

Harriet Holter tar for seg noen kjennetegn ved seksuelle krenkelser: «Alle nærbilder av seksuelle overgrep viser en skammens og angstens verden,» sier hun, og fortsetter: «...det er krenkerens forakt – for offeret og kanskje dypest for seg selv – som er det mest virksomme element i krenkelsene.» Som i andre forhold mellom mennesker foregår en gjensidig erkjennelse av hvem hver av partene er, vi får «våre identiteter i bildet av hverandre». I disse bildene graver forakten dype spor, hos offeret avleiret som skam. Gjennom seksuelle krenkelser ødelegges offerets tillit til eget sanseapparat, og til kroppslig og sanselig autonomi. Ufrivillig seksuell stimulering er også grunnlag for offerets sterke skyldfølelse. Seksualitet blir en arena for kamp mellom krenkerens kontroll og offerets autonomi.

Denne kampen kan ses som en kamp mellom den enes frihet fra, og den andres frihet til, seksualitet, sier Holter. Seksualiteten er ikke et felles anliggende, men noe den ene part påtvinger den andre. Dette totale brudd på seksuell gjensidighet skiller

Med Helga Hernes (t.h.)
(Foto: Brynjulv Aartun, Aftenposten)

krenkelsen fra seksuell kjærlighet. Samtidig gjør den alminnelige koder i kulturen tydelig: Det er menn som har makt til å definere når og hvordan relasjoner skal seksualiseres. Ved å seksualisere en relasjon, eller et sosialt rom – f.eks. en arbeidsplass – understrekes mannlig dominans og kvinnelig underordning.

Nå er det jo ikke slik at kvinner ønsker frihet fra seksualitet *i seg selv*, men snarere frihet fra *presset* til seksualitet og fra uønskede konsekvenser av seksualitet. Det er altså definisjonene av makt og ansvar i kjønnsrelasjonen kvinner lider under verden over. Frihet til seksualitet kan altså ikke diskuteres løsrevet fra partenes posisjoner i relasjonen, sier Holter.

Gjensidighet

Gjensidighet definert som likeverdig utveksling mellom to mennesker med behov for samme type kjærlighet og respekt, er ikke gyldig i seksuelle relasjoner mellom menn og kvinner. «Mangelen på gjensidighet begynner på en måte med vår kjønnsbestemmelse av kjærligheten,» sier Holter, og henviser til H. Haavinds formulering: det han ventes å gjøre for henne av kjærlighet er noe annet enn det hun ventes å gjøre for ham, ut fra samme følelse. Dette «noe» forandrer seg over tid, men fortsetter å være og virke forskjellig. Holter beskriver den seksualfiendtlige kultur i mellomkrigstiden: «Menn var tillatt et seksuelt initiativ, noe som var begrunnet i menns sterke drifter.

Kvinner, som man antok ikke hadde seksuelle behov, hadde ansvaret for å stoppe et initiativ, og for eventuelle konsekvenser av de seksuelle handlingene. En slik fordeling av initiativ og ansvar, skyver naturligvis skyld og skam over på den pålagt passive og svakere part, dvs. kvinnene. «Denne kjønnskoden var bakgrunn for 60- og 70-årenes prosess for «frigjøring av seksualiteten». Tiden har vist at denne frigjøringen ikke løste «gjensidighetens problem». Holter sier det slik: «Vi ser en bevegelse fra undertrykkelse av seksualitet til undertrykkelse *gjennom* seksualitet.»

Selv om denne formuleringen er en god spissformulering av utviklingen fra puritanisme til seksualpress, kan den kanskje virke noe tilsørende i forhold til det gjennomgående i «gjensidighetens problem»: Kvinner undertrykkes, da som nå, gjennom seksualitet ved at gjensidighet defineres som hans makt og initiativ og hennes ansvar og skyld. Kulturelt definert er mannlig lyst knyttet til makt, mens kvinnelig lyst er knyttet til overgivelse. Det er kamp om definisjonene i denne gjensidigheten, en kamp som foregår i individene så vel som i relasjoner mellom kvinner og menn. De virkelige avvikerne er de kvinner og menn som har fått «tenningsapparatet» til å fungere i samsvar med sine likeverdige definisjoner av gjensidighet.

Den alminnelige seksualkultur har et velutviklet repertoar for å tåkelegge de ulikeverdige definisjoner av gjensidighet mellom kjønnene. Holter tar for seg tre av de tydeligste måtene kulturen tåkelegger og regulerer seksuelle relasjoner på: Kodene for gjensidig utveksling av seksuell identitet, moral og helsepropaganda. «Det seksuelle overgrepet er det motsatte av det «kodifiserte» møte mellom kjønnene. I sin form, ja. Men de underliggende realitetene

har noe felles: den manglende gjensidighet og solidaritet.»

I vår nye likhetsideologi skilles det sjelden mellom kvinner og menn når det prekes moral, eller det henvises til helsemessige hensyn. Det er da også unødvendig, med de kulturelle definisjoner av mannlighet og kvinnelighet vi er innlemmet i, blir de kjønnsnøytrale budskapene fortsatt kjønns spesifikt virksomme.

Holters artikkel fra 1987 viser ikke bare hennes evne til å analysere individuelle opplevelser helhetlig, den viser også hennes evne til å ta opp nye sosiale og faglige utfordringer. Det er spor i analysen fra flere tiårs pionerarbeid; fra kjønnsrollestudier på 1960-tallet, fra studier av familier i klassesamfunnet og av hersketeknikker i kjønnsrelasjoner på 1970-tallet og fra forekomstundersøkelsen om seksuelle overgrep mot barn på 1980-tallet. Hun bruker sin brede faglige innsikt til å analysere hvordan seksualitet i vår kultur brukes til å definere menneskets verdighet.² Uten å miste kontakt med de ekstreme lidelsene i seksuelle overgrep, trekker hun trådene gjennom vår vanlige hverdag til den offentlige debatt: Ikke la den HIV-begrunnede nymoralismen tilsøre og stoppe kampen for kjønnsdefinisjoner som kan gi virkelig gjensidighet, og frihet til seksualitet for *begge* kjønn.

Tone Ødegård
spesialpsykolog
Hallingdal psykiatriske senter

Noter

1. Sosiologi i dag, 1987, nr. 3.
2. Jfr. Amnesty Internationals rapport 1992: 80% av kvinnelige og 60% av mannlige torturofre er utsatt for seksuell tortur.

Kvinder i fællesskab – hvor fælles?

Av Drude Dahlerup

Det var spændende at gense bogen *Kvinner i fellesskap*, som blev udgivet i 1982 med Harriet Holter som redaktør.¹ Spændende, fordi bogen har betydet ganske meget for mig, men også voldt mig en hel del kvaler.

Først cirkulerede bogen i kvindeforskningsmiljøerne som en tyk, grøn arbejdsbog med titlen *Kvinner i fellesskap*. Senere blev den blå og udkom med sine 444 sider i serien *Kvinnens levkår og livsløp*, en serie som bragte norsk samfundsvidenskabelig kvindeforskning megen ære i hele Norden. Nogle af hovedtankerne havde Harriet Holter skrevet om i en artikel i Tidsskrift for Samfunnsforskning, nr. 5-6 fra 1978: «Kvinner og Fellesskap».

Kvinner i fellesskap er et kollektivt produkt med Harriet Holter som prima inter pares. Trettito forfattere har bidraget til bogen, og de seks dele har hver en lille indledning, ofte skrevet af flere forfattere.

Bogen hviler på en lang række forskningsprojekter, som blev sat igang i denne periode med Harriet Holter som vejleder – en ny type forskningsorganisering støttet af NAVF.

Kvinders forhold til kvinder

At lave en bog om kvinders fællesskaber forudsætter en ide om, at der er noget fælles bag alle disse. Det er heri det spændende

ligger, men også heraf vanskelighederne kommer. Det fælles er ifølge Harriet Holters indledning, at kvinder har andre betingelser for deres fællesskaber end mænd. De anderledes betingelser hidrører fra, at vi lever i et patriarkalsk samfund, hvor kvinders indsats er usynliggjort, og hvor kvinder derfor også er usynliggjort for hverandre.

Bogens forskellige afsnit handler da om et væld af meget forskellige fællesskaber mellem kvinder: traditionelle kvindeorganisationer og den nye kvindebevægelse, kveldsjenter og dagjenter på arbejdspladsen, kvindefællesskab i et fiskevær, venindeforhold, mor-datter-forhold samt kvindefællesskaber og relationslogik.

Hvorfor var bogen et nybrud inden for forskningen, da den udkom? Det var et nybrud at beskæftige sig med kvinders indbyrdes forhold, idet forskningen af fællesskaber indtil da især havde fokuseret på mænds fællesskaber, f.eks. i arbejdskollektivet. Hvis kvinder havde været inddraget, var det primært i deres relation til mænd. Men i denne bog handler det om kvinders forhold til kvinder. Det var nyt og spændende.

Kvindefællesskaber – gammeldags eller nybrud?

Den nye kvindebevægelse fra slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne havde sat kvindefællesskabet og kvindesolidaritet på dagsordenen. Det skete kun kort tid efter, at man netop havde nedlagt mange separate kvindeorganiseringer – ofte i ligestillings navn. «De er gammeldags, og nu behøver vi dem ikke mere», sagde man. I Danmark gik man længst. Her nedlagdes i 1960'erne bl.a. lærerindeforeningerne og kvindeorganisationerne i de fleste politiske partier. Det var som regel de unge og veludannede kvinder, som der stod frem og foreslog, at man skulle nedlægge disse «teklubber» og «hattedameselskaber». «Nu er kvinderne blevet i stand til klare sig side om side med mændene.» Mændene klappede i hænderne, fordi de altid havde syntes, at de særlige kvindeorganiseringer var en splittelse af den «fælles» sag.

Men så kom i 1970'erne den nye kvindebevægelse, hvis grundlæggende organisationsform var basisgrupperne og etablering af tætte fællesskaber mellem kvinder. Den nye kvindebevægelse havde imidlertid et ambivalent forhold til de gamle kvindeorganiseringer. For de var jo gammeldags, ikke sandt?

Den nye kvindebevægelse var et nødvendigt generationsoprør. Men også i dens forhold til de traditionelle kvindeorganisationer sås mandssamfundets foragt for kvinders fællesskaber, blandet med en længsel efter netop disse tætte kvindefællesskaber, som for mange moderne unge kvinder jo var ved at gå tabt i deres nye byliv på universiteterne, på de blandede arbejdspladser, i foreningerne og bevægelserne.

Offensive og defensive kvindefællesskaber

Harriet Holter m.fl.'s bog hjalp til en faglig

og politisk afklaring af synet på kvinders fællesskaber. I bogen skelnedes mellem *offensive* og *defensive* kvindefællesskaber, hvor de offensive sås som udtryk for ønsket om at ændre tingene på grundlag af en erkendelse af fælles problemer. De defensive kvindefællesskaber var en betegnelse for kvinders traditionelle fællesskaber forankret i kvindekulturen. Bogens skel mellem *interessefællesskab* og *identitetsfællesskab*, som vel ikke skal forstås som helt sammenfaldende med skellet offensivt/defensivt fællesskab, viste også til en historisk udvikling. Ifølge bogen erstattes kvinders identitetsfællesskaber mere og mere af interessefællesskaber.

Bogen bragte de traditionelle kvindefællesskaber frem i lyset og viste deres store betydning for dagliglivet. De nævnte begrebspar skabte klart afstand mellem de gamle og de nye kvindefællesskaber, en afstand som også fandtes i virkeligheden i 70'ernes politiske diskurs. I bogen spørges det: «Skal den klart opposisjonelle kvinnebevægelse forstås som et brudd med, eller et slags afvik fra de defensive og tradisjonsbevarende fællesskap i kvinnekulturen, eller er kvinnebevægelsen et uttrykk for latente strømninger og opprørstendenser i store deler av den kvinnelige befolkning?» Idag forekommer skellet langt mindre skarpt på grund af gensidig tilpasning mellem de oppositionelle og de traditionelle bevægelser blandt kvinder.

Kvaler

Inspireret af bogen *Kvinner i fellesskap* kastede jeg mig i min egen forskning over at lave en total oversigt og typologisering af *alle* kvindeorganisationer og grupper i Danmark. Jeg lavede et kartotek over dem alle helt fra århundredskiftet til nutiden. Det var her kvalerne kom. Jeg holdt på hermed i månedsvis, men den akademiske afklaring udeblev!

Selv om alle disse kvindeorganisationer deler det vilkår at eksistere i et patriarkalsk samfund, generelt forstået, så strandede mit projekt på manglende teoretisk relevans af at analysere alle mulige og umulige kvindeorganisationer og -grupper under én hat. Problemstillingen var separatisme versus integration og det heraf følgende spørgsmål om, hvorvidt der giver magt eller afmagt, at kvinder slår sig sammen separat – en tilsyneladende evig konflikt og modstilling i kvinders historie inden for et mandssamfund. Brita Gulli og jeg diskuterede dette spørgsmål videre i en nordisk komparation i kapitlet «Kvindeorganisationerne i Norden – afmagt eller modmagt» i bogen *Det uferdige demokratiet* (Haavio-Mannila et al., 1983).

Men udover nogle nyttige begrebspar og typologiseringer rejste disse bestræbelser spørgsmålet, om det ikke er at favne for bredt at se på kvindefællesskaber under ét. Kvindefællesskaberne i fagbevægelsen, i den autonome kvindebevægelsen, i partierne, i lokalsamfundet, i veninderrelatio-

nerne er meget forskellige og har meget forskellig baggrund og forskellige betingelser – og forskellig grad af magt.

Jeg tror, det vigtigste i disse bestræbelser har været at synliggøre kvinders relationer til kvinder, og at vise at nogle af disse kvindefællesskaber i den konkrete kontekst har haft stor betydning for lokalsamfundet, for arbejderkollektivet, for forskellige kvindegrupperes identitetsdannelse og livsindhold. Det var i denne analyse af og synliggørelse af de mange forskellige kvindefællesskaber i hver deres konkrete sammenhæng samt i opstillingen af forskellige typer af kvindefællesskaber, at bogen *Kvinner i fellesskap* repræsenterede et vigtigt nybrud i samfundsforskningen.

Drude Dahlerup
førsteamanuensis

Center for kvindeforskning i Aarhus
Aarhus Universitet

Noter

1. Utgitt på Universitetsforlaget, Oslo 1982.

Finnes det frigjørende metoder?

Av Annick Prieur

Artikkelsamlingen *Kvalitative metoder i samfunnsforskning* ble redigert av Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg og utkom i 1982 på Universitetsforlaget. Fortsatt er boka standardverket på norsk, og Universitetsbibliotekets eksemplarer er fillete eller forsvunnet. Det er fortsatt denne boka studenter henvises til når de skal anvende kvalitative metoder i egen forskning. Bokas verdi ligger ikke i konkret veiledning i bruk av slike metoder, men i refleksjon over metodebruken.

Harriet Holters eget bidrag åpner boka, og bak den noe tørre tittelen «Data, tolkning og sosiale relasjoner i forskning» skjuler seg en artikkel som på samme tid mestrer å gi en oversikt over problemområder knyttet til kvalitative metoder og over den foreliggende artikkelsamling. På en raus måte får Holter fram at mange står bak denne artikkelen, særlig viser hun til et seminar om kvalitative metoder i kvinneforskning. Men hele tiden uttrykker hun sitt eget syn på kvalitative metoder, som nok på mange måter er langt mer gjennomtenkt og nysnert enn det som kommer til uttrykk i flere av bokas artikler.

Mer enn å kritisere Holters eller andres bidrag i denne boka, vil jeg reflektere litt over hva en lærer om utviklingen i faget ved å ta fram boka ti år etter. En merker at tiden har gått, og det har vel både en god og en dårlig side.

Legitimeringsbehov

Artikkelsamlingen er ikke eksplisitt argumenterende, men en aner at den er et innlegg i en pågående diskusjon, hvor kvalitative metoder måtte legitimere seg i forhold til de kvantitative for å bli akseptert. Et par av artiklene handler om forholdet mellom kvantitative og kvalitative metoder, og Holter understreker det komplementære forholdet, og at det ikke er noen «prinsipiell motsetning» mellom metodene. Det er jo sant nok, men heldigvis mindre nødvendig å si i dag enn det var den gang – blant annet fordi noen, som Holter, sa det den gang. Kvalitative metoder har vunnet større anerkjennelse, samtidig som kritikken av kvantitative metoder har blitt mer offensiv (f.eks. gjennom Dag Østerbergs kritikk av sosialstatistikken). På den annen side ser det ut som om kritikken preller av og

kvantifisering nyter minst like høy status som før, kanskje enda høyere som en følge av at metodene blir stadig mer sofistikerte. Jeg er ikke så sikker på at det er oppnådd en reell komplementaritet, altså at en faktisk bruker kvantitative og kvalitative metoder på en utfyllende måte. Snarere tror jeg det har utviklet seg en tydeligere spalting mellom «tellere» og «tolkere».

Romantisering

Tiden etter den store positivismekritikken var på mange måter en optimistisk tid. Med solidaritet og innlevelse skulle forskningen virkelig komme i folkets tjeneste, enten «folket» nå var arbeiderklassen, kvinner, minoriteter eller utstøtte grupper. Kvalitative metoder ble sett som et redskap i det godes tjeneste. Et eksempel på denne holdningen gir Holter når hun gjengir at deltakere på et kvinneforskningsseminar hadde definert kvalitative metoder som forskningsopplegg hvor utforskede har innflytelse på forskningen, og hvor forholdet mellom utforskede og forskere er noenlunde balansert med hensyn til makt og innflytelse. Det er tydelig at Holter føler seg noe uvel med denne litt romantiske versjonen av den kvalitative forskningsprosessen. Først gjengir hun dette standpunktet, siden sier hun at det nok må modifiseres noe, og noen sider seinere skriver hun: «Og hvis kvalitative fremgangsmåter først brukes insensitivt eller på en undertrykkende måte, er dette kanskje en vel så sterk form for undertrykking som de mer distanse-

rende kvantitative opplegg.» Holter uttrykker seg forsiktig, men hennes stemme er klart den mest nøkterne i det entusiastiske koret. Hun ville kanskje ha vært enda mer nøktern i dag?

Aksjonsforskningens plass

Aksjonsforskningen er et eksempel på at det ikke er metoden i seg selv det kommer an på, men hva en vil med den. Aksjonsforskning var på 70-tallet solidaritet med svakstilte grupper *par excellence*. I dag anvendes metoden kanskje mest innen arbeids- og organisasjonssosiologi. Ikke et vondt ord om det som forskningsområde, men det er ikke det jeg forbinder mest med kritisk og frigjørende sosiologi. Ofte er målsettingen å forbedre arbeidsmiljøet, og det synes naturlig at sosiologer bidrar til det, men ofte er hensikten snarere å fremme produktiviteten. Så kan det innvendes at det ikke er noen motsetning mellom effektivitet og velferd. Det kan bestrides, men uansett må spørsmålet stilles: Er det en oppgave for sosiologien?

I en viss forstand tror jeg boka kom ved et vendepunkt i samfunnsforskningen: kvalitative metoder var i ferd med å bli stuerene og aksepterte, men samtidig var de i ferd med å miste sitt forankringspunkt i en kritisk sosiologi.

*Annick Prieur
universitetsstipendiat
Institutt for sosiologi
Universitetet i Oslo*

Motstand og avverge i organisasjoner: Fremdeles et aktuelt tema?

Av Harriet Holter

Den artikkelen jeg skal se nærmere på her, med dagens øyne, ble publisert i 1970 (Holter 1970). Den var en noe bearbeidet versjon av min doktorgradsforelesning samme år, og hadde sin bakgrunn i en lang tid som arbeidslivsforsker.

Gjensyn med fortiden

Det er lett å se at analysen i artikkelen hører hjemme innenfor både en psykodynamisk tradisjon og en moderat funksjonalistisk sosiologi. Dette er ingen ukjent kombinasjon, den ga i sin glansperiode en del fruktbare bidrag til samfunnsforståelse. Selv om retningene i dag til dels kalles «avlegs», har jeg ingen problemer med å tenke meg at de kan få sin renessanse – i nye utgaver. Disse faglige orienteringene preger jo også de kjønnsrollestudiene som jeg la frem på 60-tallet. Men i artikkelen «Motstands- og avvergeteknikker...» (her kalt MAT) er spørsmål om kjønn og kjønnsroller helt fraværende, enda så nær dette ligger i dag. Artikkelen var nok et farvel fra min side, med en type tradisjonell arbeidslivsforskning som jeg etter hvert oppfattet som snever. Jeg synes ikke at det var noe dårlig farvel, sett med datidens øyne, men finner nå at tankegangen kan føres lenger enn jeg gjorde på slutten av 60-tallet.

Innhold og hovedpoenger – dengang

«En kompleks organisasjon er en sosial enhet med en målsetting, og et planlagt mønster av arbeids- og autoritetsfordeling og faste rutiner for kommunikasjon.» Omtrent slik var definisjonen på en organisasjon i de vanlige tekstbøkene dengang, og dette var så selvfølgelig at jeg ikke nevner det i den artikkelen jeg diskuterer her. Det burde jeg ha gjort, for nettopp klarlegging av en organisasjons selvforståelse – som er et hovedtema i MAT – ville vist hvor problematisk definisjonen er. I dag er det rimelig å si at en dekonstruksjon av begrepene om målsetting, arbeidsdeling og autoritetsfordeling i det minste ville sette spørsmålstegn ved de tausede premisser som inngår i definisjonen: f.eks. *hvem* er det som setter målene og hvilke prosesser er det som lager mønstrene? Slike spørsmål var kanskje ikke fraværende i organisasjonsforskningen dengang, og vel slett ikke nå. Men jeg

så tydeligvis ingen mulighet for å ta dem opp annet enn i bisetninger (MAT s. 180, 188).

Etter å ha holdt på en del år med forskning i ulike typer organisasjoner – produksjonsbedrifter, kontorfirmaer, skoler – mente jeg å se et mønster i noen organisasjoners reaksjoner på forskning: de (organisasjonenes representanter) uttalte innledningsvis sterke ønsker om å få mer viten om seg selv, organisasjonen ville studeres og kartlegges og få mer innsikt i hvordan den fungerte. Når resultatene forelå, var interessen for disse av og til helt borte, man ville verken diskutere eller bruke det forskerne hadde å si.

Her er poenget at avvisningene av et tilbud om økt selvinnsikt, tok ulike former og ga seg ulike uttrykk. Det ble sjelden eller aldri sagt noe om at forskerne tok feil, at resultatene var helt eller delvis feilaktige, eller kom for sent. Slik unnvikenhet var tydelig forskjellig fra reaksjonene i organisasjoner eller institusjoner som ønsket å diskutere forskningsresultater og måter å bruke dem på. Jeg undersøkte da nærmere hvordan avvisningene av forskningsresultatene hadde vært formulert og begrunnet i de tilfellene jeg selv og medarbeiderne hadde opplevd, og gikk igjen om våre rapporter på nytt. Fornyet lesning av litteratur forøvrig, om organisasjonsforskning og dens beskrivelser av forholdet mellom forskere og organisasjonen, bestyrket mine inntrykk av «motstand» i en del tilfeller. Jeg mente å se at det dreide seg om informasjon som, hvis den ble tolket og tatt alvorlig, ville føre til forståelse av at det forelå konflikter, spenninger, eller tilstander i organisasjonen som medlemmene ikke ønsket eller ikke syntes de burde ha.

Jeg satte videre navn på det jeg syntes jeg så: Motstand mot, og avverger overfor, endret selvinnsikt i en organisasjon.¹ Med motstand mot selvinnsikt i en sosial organi-

isasjon menes da *en mobilisering av teknikker overfor utenforstående som hindrer at informasjon fra disse, om organisasjonen, blir oppfattet og brukt av organisasjonen*. Det dreier seg om en avvisning av informasjon, som ikke klart fremstår som avvisning, fra systemrepresentantene eller systemmedlemmenes side, avvisning som så å si tar en fordekt form. De som avviser er organisasjonens eller systemets representanter, eventuelt et flertall eller alle medlemmene av systemet. Hvis dette systemet består av et stort antall medlemmer og/eller er en hierarkisk organisasjon, behøver ledelsens avvisning selvsagt ikke å være representativ for hele systemet, ja, den vil svært ofte nettopp ikke være det. I en mindre og tettere organisasjon der mange deltar aktivt i beslutningsprosesser, er desto flere aktivt engasjert i motstandsteknikkene.

Etter hvert fant jeg at dette var noe jeg kjente igjen fra psykoterapi og særlig fra det som dengang var «den nye familiterapien». Når jeg i artikkelen går så mye inn på familiesystemtenkning var det ikke bare for å trekke parallellene med organisasjoner. Jeg hadde også en misjonerende iver etter å vekke mine kolleger ved Psykologisk institutt ved Universitetet i Oslo – som dengang overhodet ikke hadde interesse for familieproblematikk i denne forstand. Det som står om familieprosesser i artikkelen var dengang nytt her til lands, men virker banalt i dag og behøver ikke diskuteres nå.

I artikkelen skjeller jeg mellom «motstand» og «avverger». Motstand er teknikker overfor utenforståendes innsikt og fortolkninger, avverger er mer permanente interne prosesser i organisasjoner, med omtrent samme funksjon: å beskytte mot selvinnsikt som kan rokke ved organisasjonens stabilitet og integrasjon i en eller annen viktig henseende, det være seg maktforhold eller medlemmenes forestillinger om organisasjonens virksomhet i det hele.

Som et eksempel på system-avverge nevnes i artikkelen det fenomen som Yngvar Løchen (1965) har kalt «den diagnostiske kultur», og som preget det psykiatriske sykehus han beskrev i midten av 60-årene.

Jeg fant også andre studier som viser motstand eller avverger, uten at disse ordene nødvendigvis var brukt i litteraturen, noe som etter hvert forundret meg.

Jeg går i artikkelen noe inn på problemene ved å bruke henholdsvis individ- og familie-begreper i analyse av sosiale organisasjoner. Det som trenger begrunnelse er bruken av individ-begreper i forbindelse med grupper, familier, organisasjoner. Spørsmålet om «subjektivering» er egentlig – eller burde være – et viktig problem i organisasjonsteorien. Verken familier eller organisasjoner *er* individer, og fungerer ikke som individer. Begrunnelsene for subjektivering ligger oftest i analogiene, dvs. dette er ikke egentlige begrunnelser. Eller man begrunner det med at gitte prosesser har samme funksjon, liknende dynamikk og historie. Men også den praktiske brukbarhet av et begrep teller: i familierapi og arbeid med organisasjonsutvikling har begreper om selvforståelse og motstand vist seg brukbare når det gjelder å få til endringer.

Argumentene for en slik bruk ligger også i de eksemplene jeg trekker frem, og som utgjør artikkelens hoveddel. Eksemplene gjelder for det meste motstandsteknikker som jeg mener var brukt av organisasjoner som også indirekte, men ikke åpent og uttalt, avviste informasjon om seg selv, dvs. informasjon om hvordan organisasjonen fungerer, kommuniserer, ordner seg med feilsøking, arbeidsdeling, maktfordeling, tar avgjørelser osv. For hver type teknikk eller avvisningsform nevner jeg i artikkelen ett eller flere eksempler fra min eller andres organisasjonsforskning, og trekker paralleller til familierprosesser, av og til psykoterapi. Disse eksemplene og parallel-

lene vil jeg sløyfe eller gjøre svært korte her.²

Taushetsteknikker

Taushet er naturligvis den mest brukte og kanskje mest gjennomskuelige motstandsform. Forskernes informasjon kommenteres ikke, man kunne lett tro den ikke eksisterte. I en norsk undersøkelse av en industribedrift tok det over et år før ledelsen reagerte på en forholdsvis kort og klar rapport om forskernes funn og synspunkter, og de deler av rapporten som var problematiske for bedriften ble praktisk talt ikke berørt fra ledelsens side. I en annen undersøkelse, denne gang i en offentlig institusjon som hadde ønsket en studie av visse interne forhold, fikk man overhodet aldri kommentarer til resultater. Poenget er ikke at «ja men, kanskje resultatene var gale, eller kanskje forskerne hadde gått for brått frem, eller kanskje forskerne ikke uttrykte seg klart nok». Alle disse innvendinger kunne organisasjonen eller institusjonen fremkommet med i de to tilfeller jeg har nevnt, forholdene lå helt klart til rette for det. Men da ville en diskusjon om problemet fort vært i gang. Taushet er en måte å unngå dette på.

Taushet kan også formidles ved f.eks. en plutselig formalisering av forholdet mellom institusjon og forskere. Byråkratiets regler – som inntil da hadde vært ganske avslappet – trer i funksjon på en måte som hindrer drøftelser blant dem informasjonene angår.

Taushetsstrategier har egentlig to sider, dvs. taushet som reaksjon på et budskap kan både usynliggjøre budskapet og bringe budbæreren/motstanderen/forskeren til taushet. Jeg ser i artikkelen taushet som en slags ubevisst eller halvbevisst reaksjon fra organisasjonens side, men det kan være vanskelig å skjelne mellom dette og helt bevisst og politisk brukt taushet.

(Tegning: Hammarlund)

Jeg nevner i sammenheng med taushetsstrategier også de sosiale teknikker som går ut på å få andre til å snakke for seg (MAT s. 181). Jeg vil tro at organisasjonskonsulenter av og til kan brukes nettopp slik av en ledelse. Å få andre til å snakke for seg *kan* bety å etablere en dobbeltkommunikasjon fra organisasjonens side.

Dobbeltkommunisering

er et begrep som vel ikke ble brukt noe særlig i norsk samfunnsvitenskap og psykologi før sent i 60-åra. Men da ble det til gjengjeld et slags mote-ord. Jeg sier det svært enkelt i artikkelen: Organisasjonens medlemmer eller representanter sier én ting og gjør noe annet. Stilles de overfor ubehagelig informasjon heter det da gjerne: «Dette er umåtelig viktig, dette må tas opp til diskusjon». Det er samtidig umulig for dem som uttaler dette å finne tid til møter eller drøftelser om informasjonene. Jeg nevner eksempel fra en industribedrift, og fremholder hvordan dobbeltkommunisering og dobbeltbinding i det hele antas å være både symptomatisk og patologiskapende i familier med store vansker. Dvs.: jeg hevder at slik kan det være i organisasjoner også.

Problemforskyvning og rasjonalisering

Til denne formen hører utpeking av sydebukker, noe som jo var og er et gjennomgående tema i beskrivelsene av familiers måte å forskyve problemer på. I komplekse organisasjoner er slike forskyvninger heller ikke uvanlige, en bestemt person eller gruppe – f.eks. formennene i en industribedrift – ses av ledelsen som det store problemet (Argyris 1958, Sofer 1958). Ellers drøfter jeg her spørsmålet om ikke motstand overfor ny innsikt går over i indre avverger som kan bidra til å stabilisere systemet, men som har sine omkostninger. En bedrift kan unngå å ta opp et mobbe-

problem, eller et problem med seksuell trakassering – ikke fordi man ønsker mobbing, men fordi en åpen drøfting av problemet, med forslag om tiltak mot mobbing, bringer med seg så mange andre ubehagelige innsikter og reaksjoner at mobbingen på kort sikt fortøner seg som det beste alternativ.

Kollektiv intellektualisering

kaller jeg i artikkelen en motstandsform som jeg nå heller vil benevne «benekting eller minimalisering». Da får vi f.eks. høre «Dette var før, men ikke nå» – selv om problemet lurar like under overflaten (Brant-sæter & Widerberg 1992, kap. 5).

Her er vi igjen over i spørsmålet om mer permanente avverger, ikke bare overfor selvforståelse, men overfor endringer i systemet i det hele. En avverge som Thomas Mathiesen i sin studie av fengslet kaller «deflation» faller godt inn i denne rammen. «Deflation» refererer til en teknikk som minsker betydningen av en ny idé mens det opprettholdes en tilsynelatende full enighet i idéen – for eksempel når ledelsen i et fengsel er «helt enig» i at psykiatrisk behandling bør innføres, og at slik behandling bør gis mellom kl. 14 og 16 en dag i uken for hele institusjonen.

Krav om stadig flere data, komitéutredninger og mer forskning *kan* også være en avledningsteknikk. Og de siste eksemplene i artikkelen sier noe om vanskelighetene ved å bedømme om man står overfor en avverge eller et reelt begrunnet standpunkt. Forskere må selvsagt stadig være åpne for at de selv har tatt feil, og/eller at motstand kan ha gode grunner.

Spesialallianser

En femte motstandsteknikk kan en kalle «spesialallianser med forskeren», eller, mer nøyaktig, forsøk på å endre forskerens

eller forskernes oppgave fra å gi informasjon, eventuelt diskutere denne med organisasjonen, til å bli en rådgiver for enkelt-personer eller undergrupper innen systemet, helst ledelsen.

Myter og mytedannelser

Jeg nevner endelig at s.k. mytedannelse synes å tjene samme funksjon i en organisasjon eller sosial institusjon som i en familie. Vi behøver ikke gå til amerikanske studier for å finne bedriftsledelser som med jevne mellomrom erklærer at alle i bedriften er «som en stor familie» eller «vi er alle i samme båt».

Men mytedannelse tar tid, og i dag mener jeg at dette vanskelig kan ses som en spontan reaksjon på en organisasjons- eller forskningsrapport.³ Mytene er nedfelt i organisasjonens kultur, gir seg f.eks. uttrykk i historie-fortelling, i formelle og uformelle forhandlinger, i spesielle, tilsynelatende unødige, rutiner. Enkelte myter kan nok brukes som barrierer mot informasjon, men kan også like gjerne kalles ideologi.

Oppsummerende

Så langt kan vi si: i artikkelen hevdes at organisasjoner i alle fall i en del tilfeller avviser tilbud om ny eller endret selvinnsikt, at dette legitimeres på forskjellige måter, og at avvisningen med stor sannsynlighet har en funksjon eller en grunn, den betyr et eller annet som ikke blir sagt. Siden vi nå vet at alle organisasjoner har et selvbilde – godt eller dårlig, kontroversielt eller ukontroversielt (mellom medlemmene) – betyr avvisningen at man ønsker å beholde et allerede eksisterende selvbilde. Vi vet nå også at «det etablerte» selvbildet tjener en funksjon, at det virker stabiliserende, f.eks. i den forstand at det opprettholder en gitt maktstruktur, glatter over

konflikter, skjuler interessen motsetninger, fordelingsproblemer eller udyktighet. Selvbildet kan være angstreduserende og spenningsdempende for enkelte eller for grupper av organisasjonsmedlemmer. Opprettholdelse av et eksisterende selvbilde betyr videre at ingenting kan eller bør endres, unntatt de forhold som dette selvbildet eventuelt utpeker som problematiske.

Motstand mot selvinnsikt kan altså bety flere forskjellige ting, og kan ikke tolkes uten at man kjenner omstendighetene og sammenhengene. I disse studiene kunne vi (forskerne) ikke alltid vite hva motstanden var uttrykk for, hvem i organisasjonen som særlig avviste ny viten, osv. Det kan f.eks. være slik at også underordnete eller undertrykte har sine grunner for å holde på en organisasjonsforståelse som ikke er realistisk. Men i de tilfellene jeg refererer til var det nok organisasjonenes og institusjonenes ledelse eller lederskikt som ikke ønsket å gå videre i en oppklaring. For forskere leder dette til et spørsmål om skillet mellom manipulatorisk og frigjørende viten: hvem kan og vil bruke ny viten til hva? Dette spørsmålet kan man kanskje ane svaret på etter innledende forhandlinger mellom forskere og en organisasjon. De politiske implikasjoner av spørsmål og svar kan også si noe om fruktbarheten av et samarbeid mellom dem.

Hva har skjedd med begrepet om organisasjoners selvinnsikt 1970–1990?

Organisasjonsstudier gjøres på en annen måte i dag enn for 20 år siden. Og mange vet mer om hva en organisasjon er, etter at organisasjonsspråket har bredt seg ut over oss, både i media og på egen arbeidsplass: målstyring, virksomhetsplanlegging,

organisasjonsutvikling og ledelsesfilosofi er nærmest blitt dagligtale. I dag blir organisasjonsforskningens formål og rammer fastlagt i kontrakter, ofte slik at en organisasjons selvforståelse kommer frem fra begynnelsen av et samarbeid mellom organisasjon og forskningsinstitutt. Men det er ikke nødvendigvis slik: motstand som selvinnsett viser seg kanskje ikke før etter ganske lang tid, selv om forskerne har forsøkt å ta tyren ved hornene ganske tidlig i prosessen. Dette er illustrert i en dansk studie av en behandlingsinstitusjons selvinnsett (Madsen & Willert 1990).

Samtidig har organisasjonsteorien blitt mer variert og nyansert. De eldre organisasjonsmodellene – mekaniske eller organiske – gir f.eks. ikke rom for begreper om en organisasjons selvforståelse. Nyere metaforer eller modeller gir derimot selvforståelse en sentral plass på en eller annen måte. Det gjelder teorier som ser på organisasjonen som kultur, som politisk system, som informasjonsbehandler system, som selvreproduserende system (autopoiesis). Organisasjonens selvinnsett, selvforståelse, identitet og selvd Diagnose er blitt uunnværlige begreper i organisasjonsteoriene. I en av de tekster om organisasjoner som er mest lest av samfunnsvitere i Norge, heter det: «Alle organisasjoner utvikler en identitet, på mange måter er det å organisere ikke noe annet enn det å realisere en identitet. Organisasjonen er på samme måte aktiv i å konstruere sine omgivelser. Noen identiteter og noen omgivelser viser seg å være mer varige enn andre» (Morgan 1988).

Og i praktisk, rådgivende, aksjonsrettet, handlingsorientert organisasjonsarbeid spiller fenomenet og begrepet om selvforståelse ofte en stor rolle. Jeg skal nevne to litt ulike fremgangsmåter for praktisk organisasjonsbearbeiding som jeg mener er interessante i sammenhengen – en norsk og en dansk. Den norske gjelder de s.k. *søkekonferansene* – også kalt dialogkonferanser

– utviklet ved Arbeidsforskningsinstituttet i Oslo (Gustavsen 1990, Ebeltoft 1991). Den danske fremgangsmåten heter *systemdialogkonferanse*, og er utarbeidet av Psykologisk Instituts Center for Systemudvikling ved Århus Universitet (Madsen & Willert 1990). For begge gjelder det at det ligger lang erfaring med handlingsorientert organisasjonsforskning bak konstruksjon av konferansemodellene. For begge gjelder det også at organisasjonen eller institusjonen selv gjerne tar initiativ til å få hjelp med problemer. Disse kan være av mange slag og er antagelig ikke formulert i selvforståelsestermer.

Begge fremgangsmåtene setter likevel organisasjonens eller systemets selvforståelse i sentrum for bearbeiding av organisasjonens problemer. Hovedtanken er at (helst) alle i organisasjonen sammen og i grupper drøfter hvordan den er og fungerer i dag, og hvordan dette forholder seg til enten en felles målsetting eller til f.eks. et offisielt – og oftest offentlig presentert – bilde av organisasjonen eller institusjonen. Disse diskusjonene organiseres på noe forskjellig vis etter de to konferanseoppskriftene. Poenget er i begge tilfeller konferansens åpne karakter. Den enkelte gir sine arbeidserfaringer og sitt syn på organisasjonens interne forhold, i sitt eget språk, og ut fra egne opplevelser. Det kommer frem varianter av problemformuleringer og av forsøk på løsninger (Ebeltoft 1991).

Denne typen praktisk organisasjonsarbeid har i mange tilfeller endret autoritetsforhold og rutiner for kommunikasjon og informasjon i organisasjoner. Organisasjonsteoriens ovenfra-og-nedad tenkning kan til en viss grad brytes ved begrepet om selvforståelse, dvs. hvis man går inn i de ulikheter, variasjoner, konflikter og motsetninger som finnes mellom organisasjonsdeltakerne mht. hvordan de oppfatter sin og andres situasjon i organisasjonen.

Men fremdeles er det påfallende at

verken organisasjonsteori eller praktisk organisasjonsutvikling i særlig utstrekning tar opp den *mannsdominans* som preger så mange av arbeidslivets organisasjoner. Selv kvinneforskningen er forholdsvis sparsom når det gjelder forsøk på å forstå betydningen av kjønn og makt i organisasjoner. Det er som om arbeidslivets organisasjoner i selve utgangspunktet presenterer en motstand mot innsyn i kjønnsmaktsystemet, en motstand som ellers kjennetegner sterke og ressursrike personer og institusjoner. Også i en slik sammenheng kan det være klargjørende å se avvisning i lys av de maktkonstellasjoner som omgir den. Motstand mot ny innsikt har en annen funksjon hos makthavere enn hos maktesløse – og tar nødvendigvis andre former. Motstand mot selvforståelse – eller i det hele tatt mot ny viten som berører selvforståelsen – hos de som stort sett behersker situasjonen, som sitter inne med de fleste ressurser kan ha karakter av fremgangsmåter som ikke åpent, men fordekt, er midler til å dominere. Og skjulte dominansformer og hersketeknikker er fenomener som samfunnsvitenskapen er mer kjent med nå enn i ca. 1970. Dette skyldes særlig to omstendigheter:

- Det faktum at åpen, direkte undertrykkelse generelt i vårt samfunn med tiden er blitt mer illegitim og erstattet med indirekte eller skjult eller strukturell undertrykkelse. Dette gjelder ikke minst undertrykkelse av kvinner, men også av andre grupper og kategorier.

- Kvinneforskningen har nettopp interressert seg for undertrykkelses- og maktformer og dermed også for hersketeknikker. Og det er særlig når åpen motstand mot f.eks. kvinners økte innflytelse eller bedre vilkår ikke «går an» å målbære at de mer skjulte motstandsformer tar over.

Ut fra dette vil jeg i dag forsøke å gå videre, fra mine litt prøvende tanker om organisasjoners selvforståelse, til noe av

det som interesserer kvinneforskningen nå – f.eks. kjønnsmaktsystemet i komplekse organisasjoner.

Organisasjoners kjønnsmaktsystem og selvforståelse⁴

I utgangspunktet gir analysen av organisasjoners motstand mot selvinnsett særlig to innfallsvinkler til organisasjoners mannsmaktsystem:

- Kan det tenkes at den mannlige organisasjonsmakten gir seg uttrykk i slike strategier eller teknikker som de jeg ovenfor har kalt «motstand mot selvinnsett»?

- Kan det tenkes at den mannlige kjønnsmakten opprettholdes (gjenskapes) ved hjelp av bl.a. en organisasjons selvbylde?

Med mannsmaktsystem, mannsdominans eller mannlig kjønnsmakt mener jeg både det forhold at maktposisjonene i en sosial enhet stort sett innehas av menn, og at mannlige prinsipper og interesser gis forrang fremfor kvinnelige.

Arbeidslivets organisasjoner (bedrifter, institusjoner osv.) har vært preget av mannsmakt i begge disse betydninger. Både økonomisk, sosialt og kulturelt har mannsdominansen vært initiert og bekreftet innen organisasjonenes rammer. Den samfunnsmessige mannsdominansen har rett nok endret karakter i løpet av årene som har gått siden jeg utviklet de begrepene jeg nå vil prøve ut på kjønnsmaktsystemet, dvs. at man har gått fra én patriarkatform til en annen, fra et «maskulinat» til et «androgynat»: «De to patriarkatformene omfatter to ulike forståelser av kjønn, to hovedformer for personlig identitet, to familiesystemer, to typer arbeidsorganisasjon, to typer seksualitet (...)» (Ø.G. Holter 1992:25). Det er mulig at en bevegelse fra et maskulinat til et androgynat gjør seg gjeldende som en tendens også i komplekse organisasjoner.

Jeg kjenner ikke til norske undersøkelser som direkte belyser en slik utvikling.⁵ Det er heller ikke slik å forstå at androgynatet er fritt for mannsdominans, men det krever andre analyser og begreper enn maskulinitet. «Menn og kvinner skal stå likt, og det som vedlikeholder deres ulikhet er ikke lenger et åpent hierarki, men funksjonspyramiden, deres tilknytning til arbeidsfunksjoner som reelt sett ikke gir samme belønning og innflytelse» (op.cit.). Tesen om en – etter hvert – mer skjult manskraft er jo forøvrig allment akseptert, også utover kvinneforskeres rekke. Og nettopp under androgynatet, der manskraften ikke lenger er knyttet til et åpent hierarki eller en forsørgerrolle, passer det godt å stille spørsmål om «makt og motstand mot nye selvbilder», slik jeg gjør i det følgende.

Det er antagelig slik at maskulinitet og androgynatet gjør seg gjeldende i varierende grad i arbeidslivet (Kvande & Rasmussen 1990). Men fremdeles viser statistiske og andre data at kvinner stort sett har lavere lønn og pensjoner enn menn, at kvinner har de dårligste jobbene (dvs. de mest monotone, minst bevegelige, med minst frihet osv.), at kvinner har dårligere muligheter til forfremmelse og intern videreutdanning, og har svakere stilling i de faglige organer. En svensk undersøkelse fra næringslivet viser disse trekkene særlig klart (Baude 1992). At kvinner oftere enn menn er utsatt for seksuell trakassering på arbeidsplassen hører med til bildet (Brantstær & Widerberg 1992).

Noe vet vi også om de sosiale prosessene som innebærer slik «kjønning» og «seksualisering» av organisasjoner. Det dreier seg om flere slags forhold der både kjønn og seksualitet ofte er tilslørt ved kjønnsnøytrale og a-seksuelle begrunnelser for ordningene.

I en artikkel fra 70-tallet sier jeg at arbeidsdelingen, ideologien og personligheten er «den hellige treenighet» som bærer

eller uttrykker dominansforholdet mellom kjønnene (Holter 1973). I dag vil jeg se flere samtidige prosesser i utviklingen og bevaringen av kjønnsmaktsystemer i arbeidslivets organisasjoner:

Jeg holder fremdeles arbeids- eller *funksjonsfordelingen* etter kjønn på de fleste arbeidsplasser for å være ett av grunnlagene for mannsdominansen. Det betyr likevel ikke at en s.k. integreringslinje i seg selv nødvendigvis fører til at mannsdominansen svekkes.⁶ Det formelle *autoritetshierarki* kan ses som del av en funksjonsfordeling, men som en særlig viktig del fordi det gir et direkte over- og underordningsforhold mellom menn og kvinner.

Det jeg kalte «ideologien» om kvinner og menn er i dag mer skjult enn for 20 år siden, og har ofte karakter av myter som bekrefte mann og mann imellom, eller i privat sammenheng. Dette er en flik av hele den *kultur* som utgjøres av symboler, tegn, bilder, språkbruk som gir menn og det mannlige forrang, i organisasjonslivet såvel som i mange andre sammenhenger. I enhver vanlig bedrift vil man finne de skjulte og synlige sporene av en slik kultur. Organisasjoner er nettopp arenaer for produksjon av kultur. Her møtes, produseres og reproduseres kjønnede og ofte seksuelle kulturer. Disse står da i motsetning til den offisielle likestillingsideologien. Kjønnsmessige bekreftelser på den enkeltes *identitet* er også en kontinuerlig prosess i ethvert arbeidsforhold. Endelig vil jeg hevde at *materielle former* og ordninger brukes, eller er en del av kjønnsmaktsystemet – f.eks. lokalisering, tidsavgrensning, teknologibruk.

Noen av disse prosessene er jo tid-og-stedvis ikke skjulte. Det er ikke vanskelig å se at det stort sett er menn som har den hierarkiske autoriteten i organisasjonene, eller at kvinner alt i alt tjener mindre enn menn samtidig som de gjør vel så mye arbeid. Poenget her er for det første at slike ordninger begrunnes kjønnsnøytralt, dvs.

de legitimeres ved at man viser til f.eks. at kvinner helst vil ha annet arbeid enn menn, ikke ønsker overordnede stillinger, eller ikke er kvalifiserte. For det andre er de underliggende og uuttalte premisserne for ordningene langt fra kjønnsnøytrale. De utgjøres av forestillinger om mannlighet og kvinnelighet i forhold til arbeid, kvalifikasjoner og makt. I disse forestillingene inngår det menn gjør og tenker som en norm, som en nøytral standard for en arbeidstaker, noe som ofte er påpekt av kvinneforskere. Det dreier seg om tause forutsetninger om hvordan menn og kvinner er, om hvordan de bør være plassert i forhold til hverandre, forutsetninger om at menns interesser bør ha forrang for kvinners og om hva de to kjønns ytelser og arbeid er verdt. Mannsmaktsystemet, dvs. både dets underliggende forutsetninger og dets mer åpne uttrykk, omgis av *taushet* i komplekse organisasjoner. Denne tausheten er en sterk sosial kraft som ikke uten videre kan brytes. I det moderne samfunn styrer makten mye ved hjelp av taushet, kjønnsmakten i komplekse organisasjoner er et eksempel på dette (Baude 1992). Jeg hevder altså her en parallell eller funksjonslikhet mellom denne taushet og den jeg fant som motstand mot ny selvforståelse i studien fra 1970.

I dag synes jeg det er litt pussig at jeg ikke i 1970 umiddelbart så slektskapet mellom det jeg kalte motstandsformer og det jeg bare 3 år senere dels kalte dominansformer og – litt prøvende – hersketeknikker (Holter 1973, 1976). Jeg drøfter i 1973 og 1976 særlig «strukturell undertrykkelse» i forbindelse med mannsdominans: overflødiggjøring av kvinner, tildeling av tomme rettigheter til kvinner, menns makt til å fastlegge dagsorden, og ideologisk undertrykkelse. Men jeg nevner også tilskrivning av skyld og skam og latterliggjøring, noe jeg vil si er en form for «aktør-dominans». Dette er også den typen makt Berit Ås (1978) beskrev da hun i midten av 70-årene

begynte å utforme sine begreper om hersketeknikker brukt overfor kvinner. Hennes fremstilling og konkrete eksempler er velkjente, ikke bare i Norge, men i en rekke land der kvinneforskere, kvinnebevegelse og kvinnepolitikere har fått de fem hersketeknikker oversatt i brukervennlig fasong. Det dreier seg om usynliggjøring, latterliggjøring, tilbakeholdelse av informasjon, dobbelt avstraffelse, og påføring av skyld og skam.

Maktforholdene har nok en større plass i dagens organisasjonsteorier nå enn i «min» tid. Likevel: i min hastige gjennomlesning i dag har jeg ikke sett noen systematisk gjennomgåelse av denne typen hersketeknikker brukt i komplekse organisasjoner – i vanlige organisasjonsteoretiske skrifter. Enkelte av Berit Ås' eksempler kan gå rett inn i en organisasjonsteoretisk ramme. Og Ulla Ressner (1985) i Sverige har undersøkt hersketeknikker brukt overfor kvinner på en større svensk arbeidsplass. Der kommer de fleste teknikkene frem. Et viktig poeng hos Ressner er variasjoner i dominansformer overfor kvinner på de ulike skikt eller nivåer i organisasjonen. Mens de helt underordnede kvinnene særlig er utsatt for direkte og personlig kontroll, møtes kvinnene i mellomlagene og i øvre skikt med tilbakeholdelse av informasjon, marginalisering, sosial eksklusjon, dobbeltstraffer. Her finner vi altså igjen de fleste av de motstandsformer jeg beskrev i 1970, brukt som dominans- eller hersketeknikker overfor kvinner i arbeidsliv og organisasjoner.

Det er åpenbart at noen av hersketeknikkene særlig er tilpasset kvinner og deres situasjon. Det gjelder usynliggjøring, taushetspålegg og taushetsteknikker i det hele, og skam- og skyld-påføring. Kvinneligheten er særlig sårbar på disse punktene, mannligheten kan være mer sårbar på andre måter.

Disse hersketeknikker – som har sine paralleller i det jeg opprinnelig kalte

motstands- og avvergeformer – er stort sett eksempler på aktør-makt, dvs. dominans som utfoldes i ansikt-til-ansikt-relasjoner. Slik dominans henter ofte sitt grunnlag i strukturelle makt- og fordelingssystemer, der et formelt hierarki av overordnede menn ikke sjelden har kvinner som underordnede. Men også den mer diffust og kulturelt forankrede mannsmakten kommer til uttrykk i komplekse organisasjoner. Dette illustreres når underordnede mannlige arbeidstakere sammen søker å presse kvinner ut av arbeidsplassen ved bruk av pornografiske bilder og seksuell språkbruk i vanlig samarbeid (Brantsæter & Widerberg 1992). På andre nivåer kan kvinner stenges ute fra rekrutterings- og opplæringsprosessene på mer subtile måter, f.eks. ved aldri å bli oppmuntret eller bedt om å søke en stilling.

Den typen praktisk organisasjonsarbeid som jeg har nevnt ovenfor kan antagelig endre enkelte maktforhold på en arbeidsplass. Men nettopp ved massive og kulturelt betingede maktkonstellasjoner er det vanskelig å få problemene såpass opp til overflaten at de lar seg bearbeide. En viss uro er nødvendig før åpenhet kan utvikles. En åpen uro over kjønnsdominansforhold er det stort sett kvinner som har. Men også kvinner kan være uvillige til å ta opp maktforhold. For det første fordi de ofte har utviklet motstrategier som gjør det mulig å leve med å være dominert eller forfordelt. Og maktspillene i en organisasjon er ikke så entydige at all makt er hos menn og ingen makt hos kvinner – selv om hovedtendensen er klar. Men dette betyr også at kvinner har en verdighet å beskytte – en verdighet som kan være uforenlig med å se seg selv som et offer for kjønnsmaktsystemet (Ødegård 1991). Det er altså mange som kan være interessert i å bevare et kjønnsmaktsystem, om enn av forskjellige grunner. En organisasjon eller annen sosial enhet kjønnnes og seksualiseres altså gjennom flere

slags prosesser, både åpent og mer stilltiende. «Stilltiende» er det bl.a. når prosessene gis kjønnsnøytrale og a-seksuelle begrunnelser. Mannsdominansen får en slags nøytral drakt. Kjønnsmaktsystemet er både en delvis usynliggjort forutsetning for organisasjoners strukturer, arbeidsprosesser og kulturer, samtidig som det blir gjen-skapt ved disse strukturer og prosesser. De transformeres til en organisasjonslogikk som ingen kan gjøres ansvarlige for.

Samtidig med at mannsdominansen på noen måter er fullt synlig, er den altså omgitt av taushet og uttalte premisser. En slags løsning på denne motsetning, kan det være å oppfatte en organisasjon (institusjon, bedrift, firma, sammenslutning) som *kjønns-nøytral*, dvs. å konstruere en organisasjonsmessig selvforståelse som *kjønns-nøytral*, som en i-seg-selv nøytral ordning som får sin mannsdominans «utenfra». En organisasjon oppfattes både i dagligtalen og i teoretiske utlegninger ofte som en slags tom form, en kjønnsnøytral ramme eller forskaling, hvori påfylles mennesker som så handler innenfor de grenser organisasjonsformen setter. «Kjønn» er eventuelt noe deltakerne har med seg fra verden utenfor.⁷ Hvis organisasjonen har tydelige kjønnsdifferensierende trekk, f.eks. bare har menn i de høyere stillinger eller annen kjønnspreget arbeidsdeling, begrunnes det med at kvinner og menn søker seg til stillinger på den måten, eller lignende.

Det er i denne motsetningen mellom organisasjoners selvoppfatning som kjønnsnøytrale på den ene siden – og en mulig påvisning av deres kjønnethet på den andre – at det ligger et potensiale for å arbeide praktisk med utvikling og kjønn.

Harriet Holter
professor
Psykologisk institutt
Universitetet i Oslo

Noter

1. I dag mener jeg det ville være bedre å bruke betegnelsen *egenforståelse* enn selvinnsikt og selvforståelse (som jeg her bruker om hverandre). Alle tre ordene er «subjektiverende», men egenforståelse har minst av dette preget. Men for å holde tråden fra 1970 lar jeg selvinnsikt og selvforståelse bli stående – selv om særlig selvinnsikt har en bismak av den «riktige» innsikten. Det er forøvrig disse uttrykk man finner i dagens litteratur om organisasjoner.
2. Bedriftene/institusjonene er selvfølgelig anonymisert.
3. Ordet «myte» er jo i løpet av de siste 20 årene blitt et svært vanlig og misbrukt ord, som brukes om enhver uttalelse, påstand eller oppfatning som brukeren ikke liker. I dag ville jeg stort sett unngått ordet.
4. Kvinneforskningen har i de senere årene som kjent forlatt patriarkatbegrepet som for statisk, for mye preget av strukturtenkning, og for lite av relasjoner mellom kvinner og menn. Ordet patriarkat har kanskje også noe gammelmodig over seg, og passer etter min mening ikke så godt når maktforholdene tilsløres. Man har tatt til orde for begrepene kjønnsystem og genusystem istedenfor patriarkat og mannsdominans. Samtidig brukes ordet *kjønning* som viser til kjønnspreget, som oftest slik å forstå at dette dreier seg om prosesser som bærer mannsdominans i seg. Betegnelsen *kjønns*-makt eller *kjønns*maktsystem sier bare at kjønn og makt er sosialt forbundet, ikke hvilket kjønn som dominerer. Stort sett er menn og mannlighet i dominansposisjon i vårt samfunn. *Kjønns*makt (eller *genus*makt) kan derfor virke som et tilslørende begrep, og det er ofte bedre å bruke betegnelsen mannsdominans eller manns

7. Så sent som i 1972 oppfattet jeg for min del Universitetet som en kjønnsnøytral organisasjon (Holter 1972), og mente at jeg selv ikke hadde vært diskriminert ved Universitetet. I dag ser jeg annerledes på begge deler.

Litteratur

- Argyris, Ch. *Executive Leadership*. New York 1958.
- Baude, Annika. *Arbete och kön*. Arbetslivscentrum, Stockholm, under trykking 1992.
- Brantsæter, Marianne C. & Karin Widerberg. *Sex i arbeid(et) i Norge*. Tiden Forlag, Oslo, under trykking.
- Ebeltoft, Arne. *Dialogkonferanser*. Arbeidsforskningsinstituttet, Oslo 1991.
- Gustavsen, Bjørn. *Strategier for utvikling i arbeidslivet*. Tano, Oslo 1990.
- Holter, Harriet. Motstands- og avvergeteknikker i sosiale organisasjoner. Noen synspunkter på avvisning av selvinnsikt. I *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1970, II, s. 173–194.
- Holter, Harriet. Kvinner: Folk eller fe? I Åse Bang (red.). *Hva bråker de for?* Pax 1972.
- Holter, Harriet. Dominansforholdet mellom kvinner og menn som eksempel på generell hersketeknikk. I Hem & Holter. *Sosialpsykologi*, Universitetsforlaget, Oslo 1973.
- Holter, Harriet. Om kvinneundertrykkelse, mannsundertrykkelse og hersketeknikker. I *Kvinnekunnskap*, Oslo 1976, og *Maktens ansikter*, Gylvendal, Oslo 1981.
- Holter, Øystein Gullvåg. Kjønn og klasse i et formanalytisk perspektiv. I *Sosiologi idag*, 1991, nr. 4, s. 3–32.
- Kvande, Elin & Bente Rasmussen. *Nye kvinneliv: Kvinner i menns organisasjoner*. Ad Notam, Oslo 1990.
- Löchen, Yngvar. *Idealer og realiteter i et psykiatrisk sykehus*. Oslo 1965.
- Madsen, Benedikte & Søren Willert. *Et system og dets selvforståelse*. I Psykologisk skriftserie, Århus Univ., Vol. 15, nr.3. Århus Universitet 1990.
- Mathiesen, Thomas. The Sociology of Prisons. I *British Journal of Sociology*, 1966, nr. 4.

Morgan, G. *Organisasjonsbilder*. Universitetsforlaget, Oslo 1988.
 Rensner, Ulla. *The Hidden Hierarchy*. Avebury 1987.
 Sofer, C. *New Ways of Management*. 1958.

Ødegård, Tone. Den elsk-verdige kvinnen. I Haukaa, R. (red.) *Nye kvinner, nye menn*. Ad Notam, Oslo 1991.
 Ås, Berit. De fem hersketeknikker. I *Årbog for Kvinderet*.

(Foto: Brynjulv Aartun, Aftenposten)

Bibliografi over Harriet Holters arbeider

- Bog, Harriet (1945) Demokratisk sosialpolitikk. I *Friheten*, 4. og 5. des. 1. artikkel: Trygdene, s.5. 2. artikkel: Systemet, s.5.
- Bog, Harriet (1947) «Sosiale problemer ved sesongfisket i Norge». I *Sosialt arbeid* 7/8: 224-234.
- Bog, Harriet (1947) «Finnmarks fremtid». I *Kontakt* 6: 18-21.
- Bog, Harriet (1948) «Mangel på kvinnelig arbeidskraft». I *Kvinnen og tiden* 3: 7-9.
- Bog, Harriet (1948) «Revolusjonen i Asia: Et intervju med dr. Anna Louise Strong». I *Kontakt* 7: 20-22.
- Bog, Harriet (1949) «Nye veier i sosialpolitikken». I *Stimulator* 6: 22-29. Universitetets sosialøkonomiske institutt og Sosialøkonomisk studentutvalg.
- Bog, Harriet (1949) «Bemerkninger om byråkratiet». I *Kontakt* 2: 25-26.
- Gullvåg, Harriet (1951) «Industriarbeidernes innstillinger til sitt bedriftsmiljø». I *Statsøkonomisk Tidsskrift* 4: 258-276.
- Gullvåg, Harriet (1952) «De som skal øke produksjonen». I *Statsøkonomisk Tidsskrift* 4: 268-285.
- Gullvåg, Harriet, Nancy Bay, Erik Grønseth, Elina Lorck Eidem og Edita Liptakova (1952-53) *Attitudes and Perceptions of Representatives and Representees in Industry*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Gullvåg, Harriet (1955) «Posisjon og innstillinger hos industriarbeidere». I *Nordisk Psykologis Monografiserie* 6: 54 s. Oslo & København.
- Gullvåg, Harriet (1956) «Kvinneedyrkelse og kvinneforakt i vår tid». Kronikk i *Dagbladet* 3. og 4. des.
- Holter, Harriet (1958) «Disputes and Tension in Industry». I J.A. Lauwerys (ed.) *Scandinavian Democracy*. København: Det danske selskap.
- Holter, Harriet (1960) *Some Notes on System-external and System-internal Social Roles: Preliminaries to a study on Work Behavior and Sex Roles*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Holter, Harriet (1960) *Yrkesrollens utforming i komplekse organisasjoner*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Holter, Harriet (1960) «Sosialarbeiderens yrkesrolle». I *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1: 28-49.
- Holter, Harriet (1961) «Kjønnforskjeller i sole- og arbeidsprestasjoner». I *Tidsskrift for samfunnsforskning* 2: 147-161. Også i Hem, Lars & Harriet Holter (red.) (1973) *Sosialpsykologi: En del norske bidrag gjennom 20 år*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holter, Harriet (1962) «Rebellion against the Family: A Discussion of Some Trends in Scandinavian Left-Wing Ideologies». I *Acta Sociologica* 3.
- Holter, Harriet (1962) «Ungdommens møte med arbeidslivet». I *Arbeidslivet* 9.
- Dahlström, Edmund, Harriet Holter, Sverre Brun-Gulbrandsen, Per Olav Tiller, Gösta Dahlström & Stina Thyberg (1962) *Kvinnors liv och arbete*. Stockholm: Studieförbundet näringsliv och samhälle. Harriet Holter: «Kjønnssroller og sosial struktur» (s. 71-113), «Fra barn til voksen» (s. 159-189), «Enslige kvinner i yrkeslivet» (s. 269-287), «Kjønnforskjeller i yrkesatferd» (s. 327-377). Ny utgave av disse kapitlene i Harriet Holter (1974) *Kvinnens liv og arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holter, Harriet (1963) «Sosiologisk og psykologisk forbrukerforskning: Formål og problemstillinger». I *Tidsskrift for samfunnsforskning* 2: 73-96.
- Holter, Harriet (1963) «Den nye myten om kvinnelighet» (Anmeldelse av Betty Friedan: *The Feminine Mystique*), Kronikk i *Aftenposten* 16. og 17. des.
- Holter, Harriet (1964) «Ønsker om medbestemmelse og selvbestemmelse på en del norske arbeidsplasser». I *Tidsskrift for samfunnsforskning* 3: 3-29.

- Holter, Harriet (1964) «Industrielt demokrati: De ansattes representasjon i styrene» (Anmeldelse av E. Thorsrud & F. Emery: Industrielt demokrati), Kronikk i *Arbeiderbladet* 21. feb.
- Holter, Harriet (1965) «Attitudes towards Employee Participation in Company Decision-making Processes». I *Human Relations* 4: 297-323.
- Holter, Harriet (1965) «Kvinner og menn i en ny verden». I Trygve Juul Møller (red.) *Studentene fra 1940*. Oslo.
- Holter, Harriet (1966) «Kvinnor och män i en ny värld». I Per Holmberg, Harriet Holter (et al.) *Kynne eller kön?* Stockholm: Raben & Sjögren.
- Holter, Harriet (1966) «Women's Occupational Situation in Scandinavia». I *International Labour Review* 4: 383-401.
- Holter, Harriet (1966) «Skandinavia». I T. Patai (ed.) *Women in the Modern Western World*. Glencoe, Illinois: The Free Press.
- Holter, Harriet (1966) «De ansattes forhold til bedriftens mål og midler». I *Statsøkonomisk tidsskrift* 4: 195-227.
- Holter, Harriet (1966) «Husmoren: en sosial rolle i omforming». I *Tidsskrift for samfunnsforskning* 4: 241-268.
- Holter, Harriet, Willy Martiniussen & Bjørg Grønseth (1967) *Hjemmet som arbeidsplass: Studier av husmorens situasjon, av veiledningsbehov og veiledningstilbud*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holter, Harriet (1969) «Familien». I *Norske meninger* 1: 7-29. B. Ahlstedt (red.). Oslo: Pax.
- Holter, Harriet (1969) «Mot en ny bedriftsorganisasjon» (Anmeldelse av E. Thorsrud & F. Emery: Mot en ny bedriftsorganisasjon), Kronikk i *Arbeiderbladet* 4. og 5. aug.
- Holter, Harriet (1969) «Om selvforståelse og samfunnsforståelse» (Anmeldelse av Sigurd Skirbekk: Den samfunnsvitenskapelige tenkemåte), Kronikk i *Morgenbladet* 27. og 28. okt.
- Holter, Harriet (1970) «Protesten mot forbrugersamfundet». I *Det farlige forbrugersamfund*. København: Det danske forlag.
- Holter, Harriet (1970) *Sex Roles and Social Structure* (doktoravhandling). Oslo: Universitetsforlaget. (2. opplag 1973)
- Holter, Harriet (1973) *Könsroller och samhällsstruktur*. Oversatt av Lill-Inger Eriksson. Stockholm: Prisma.
- Holter, Harriet (1971) «Sex Roles and Social Change». I *Acta Sociologica* 1/2: 2-13. Også i Dreitzel, H.P. (ed.) (1972) *Family, Marriage and the Struggle of the Sexes*. New York: The Macmillan Company. Også i Rotschild, Constantina Safilios (ed.) (1972) *Towards a Sociology of Women*. Lexington, Massachusetts: Xerox College Publishing. Også i Sussman, Marvin B. (ed.) (1974) *Sourcebook in Marriage and the Family*. Boston: Houghton Mifflin. Også i Sunny Hansen, L. & Rita S. Rapaza (eds.) (1978) *Career Development and Counseling of Women*. Springfield, Illinois: Charles C. Thomas.
- Holter, Harriet (1970) «Motstands- og avvergeteknikker i sosiale organisasjoner». I *Tidsskrift for samfunnsforskning* 3: 173-194.
- Holter, Harriet (1970) «Noen synspunkter på tverrvitenskapelig teoridannelse. I *Nordisk Psykologi* 2: 127-143.
- Holter, Harriet (1971) «Kvinnen - det annet kjønn?» (Anmeldelse av Solveig Sætre: Kvinnen - det annet kjønn?). I *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1: 89-92.
- Holter, Harriet (1972) «Kvinner - Folk eller fe?». I Åse Bang (red.) *Hva bråker de for?* Oslo: Pax.
- Hem, Lars & Harriet Holter (1972) «Politikk og psykologi», Kronikk i *Arbeiderbladet* 16. okt.
- Hem, Lars & Harriet Holter (red.) (1973) *Sosialpsykologi: En del norske bidrag gjennom 20 år*. Oslo: Universitetsforlaget. Av Lars Hem & Harriet Holter: «Intensjoner og utvalg» (s. 9-13), «Innledning; Familie og sosialisering» (s. 95-99), «Innledning; Ungdom og utdanning» (s. 227-230), «Innledning; Kjønnssroller» (s. 293-297), «Arbeid og organisasjon» (s. 369-375), «Innledning; Avvik og behandling» (s. 477-480), «Innledning; Sosialpsykologi, praksis og politikk» (s. 557-565), «Sosialpsykologi som samfunnsvitenskap» (s. 13-28). Av Harriet Holter: «Kjønnsforskjeller i skole og arbeidsprestasjoner» (s. 311-320), «Dominansforholdet mellom menn og kvinner som eksempel på generell hersketeknikk» (s. 341-355), «Ønsker om medbestemmelse og selvbestemmelse på en del norske arbeidsplasser» (s. 375-401), «Motstands- og avvergeteknikker i sosiale organisasjoner» (s. 565-586).
- Holter, Harriet (1973) «Nærmiljø og sosialpolitisk forskning». I *Tidsskrift for samfunnsforskning* 2: 125-136.
- Holter, Harriet (1974) «Marxistiske synspunkter på familien». I *Kontrast* 5: 69-75.
- Gustavsen, Bjørn, Harriet Holter & Astor Reigstad (1975) «Sosiale problemer, helse og arbeidsliv. Rapport fra kjernegruppe 3, Hovedkomiteen for norsk forskning, skrift nr. 3.
- Holter, Harriet, Hildur Ve Henriksen, Arild Gjertsen & Haldis Hjorth (1975) *Familien i klassesamfunnet*. Oslo: Pax.
- Holter, Harriet, Hildur Ve Henriksen, Arild Gjertsen & Haldis Hjorth (1976) *Familjen i klassesamhället*. Oversatt av Harry Bökstedt. Stockholm: Aldus.

- Holter, Harriet (1976) «Kvinneforskning: Historisk utvikling og aktuelle motsetninger». I Berg, Anne Marie, Åse Berge, Annemor Kalleberg og Arnlaug Leira (red.) *I kvinners bilde*. Oslo: Pax.
- Holter, Harriet (1980) «Kvinneforskning: Historisk utvikling och aktuella motsättningar». I *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1: 8–21.
- Holter, Harriet (1976) «Om kvinneundertrykkelser, mannsundertrykkelser og hersketeknikker». I Støren, Thordis & Tone Schou Wetlesen (red.) *Kvinneskunnskap*. Oslo: Gyldendal. Også i Andenæs, Kristian, Tom Johansen & Thomas Mathiesen (red.) (1981) *Maktens ansikter. Perspektiver på makt og maktforskning*. Oslo: Gyldendal.
- Hem, Lars & Harriet Holter (1977) «Psykologi og profesjonsutvikling: Noen aktuelle dilemmaer for psykologen». I *Tidsskrift for Norsk Psykologforening* 11: 2–8.
- Hem, Lars & Harriet Holter (red.) (1978) *Sosialpsykologi, Vol. 1. Familie, ungdom og kjønnsroller. Vol. 2. Arbeidsliv, samfunn og vitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holter, Harriet (1978) «Kvinner og fellesskap». I *Tidsskrift for samfunnsforskning* 5/6: 277–404.
- Ve Henriksen, Hildur & Harriet Holter (1978) «The Development of Norwegian Family Policy». I Sheila B. Kamerman & Alfred Y. Kahn (eds.) *Family Policy: Government and Families in fourteen Countries*. Columbia: Columbia University Press.
- Holter, Harriet & Hildur Ve (1979) «Social Policy and the Family». I Lipman Blumen, Jean & Jessie Bernard (eds.) *Sex Roles and Social Policy*. London: Sage Studies in International Sociology, no. 14.
- Holter, Harriet (1979) «Kvinner og vitenskap». I *Kjerringråd* 1: 29–32.
- Holter, Harriet & Runa Haukaa (1981) «Kvinnekår – og kvinnefrigjøring?». I *Norsk Kulturhistorie, Bind 8*. Oslo: Aschehoug.
- Holter, Harriet & Bjørg Aase Sørensen (1984) «Women and the Trade Union Movement in Norway». I Alice Cook, Val Lorwin & Arlene K. Daniels (eds.) *Women and the Trade Unions*. Philadelphia.
- Holter, Harriet & Ragnvald Kalleberg (red.) (1982) *Kvalitative metoder*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holter, Harriet (1983) «Forskningspolitikk og forskningsmiljøer». I *Teori i praksis: Festskrift til Einar Thorsrud*. Tanum-Nordli.
- Holter, Harriet (1984) «Women's Research and Social Theory». I Harriet Holter (red.) *Patriarchy in a Welfare Society*. Universitetsforlaget.
- Holter, Harriet «Scandinavian Research on Living Conditions. Some Critical Remarks». I Kjølsvred, Ringen, Skrede & Vaa (eds.) *Applied Research and Structural Change*. INAS 1984/86.
- Sætre, Marianne, Harriet Holter & Ellen Jebsen (1986) *Tvang til seksualitet*. Oslo: Cappelen.
- Holter, Harriet (1987) «Seksuell kultur, overgrep og gjensidighet». I *Sosiologi idag* 2: 63–72.
- Baude, Annica, Harriet Holter m.fl. (1987) *Kvinnearbeidsliv*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Berman, Tamar, Harriet Holter, Bjørg Aase Sørensen & Gro Hanne Aas (1988) *På kvinners vis, med kvinners råd*. Oslo: NAVF, SKF.
- Holter, Harriet (1990) «Forskning om seksuelle overgrep mot barn i Norge». I seminarrapport om seksuelle overgrep mot barn. Redd Barna.
- Holter, Harriet (1991) «Den vitenskapelige bedømmelse – et knutepunkt for makt og følelser». I Taksdal, Arnhild (red.) *Veiet og funnet for lett – og for tung*. Oslo: NAVF.
- Holter, Harriet (1992) «Seksuell trakassering – en hersketeknikk i arbeidsorganisasjonen?». I Brantsæter, Marianne C. & Karin Widerberg (red.) *Sex i arbeid(et) i Norge*. Oslo: Tiden Forlag. I trykken.
- Holter, Harriet (1992) «Motstand og avverger i organisasjoner». I *Nytt om kvinneforskning*. NAVF.

KOMMER

Gender Restructuring – Perestroika in Russian Studies

Helsinki, Finland, August 20–22, 1992

This three-day interdisciplinary, gender-related conference aims to create a forum for discussion between researchers from Russia and the West. The conference will contribute to the ongoing, gender-based research debate which focuses, especially, on the cultural and social history of Russian women.

The preliminary program is divided into three major themes: Russian history and society, Russian literature and culture, Russian popular culture and politics. Over 20 scholars from Europe, the United States and Russia will present papers.

More information and registration to:

«Gender Restructuring»/L.M. Thuring
c/o Finnish-Russian Friendship Society
(SVYS)

Ruoholahdenkatu 4 A
SF-00180 Helsinki, Finland
Telefax: +3580693 1852
and +3580693 8638.

Women in the Christian Tradition

From Late Antiquity to Age of Reform

1.–6. oktober 1992 skal konferansen «Women in the Christian Tradition» gå av stabelen i regi av *European Research Conferences*. Bak *European Research Conferences* står European Science Foundation, sammenlutningen av europeiske grunnforskningsråd, hvor NAVF er norsk representant, og EF-kommisjonen. Konferansen skal foregå i Frankrike med engelsk og fransk som konferansespråk. Det spesielle med årets program for de europeiske forskningskonferansene er at en for første gang har satt opp konferanser under humanistisk forskning. Den ene er i humanistisk informatikk – og bekrefter forsåvidt tendensen i programmet som helhet: dette er et sted for de «harde» vitenskaper. Men det andre – og det er den store nyheten – er en konferanse om «Women in the Christian Tradition»!

Det er Kari Børresen som har fått dette til – dr. philos, norsk og internasjonal pionér innen teologisk kvinneforskning, og nå altså faglig ansvarlig for en pionérkonferanse i rekken av europeiske forskningskonferanser.

Formålet med konferansen framgår av innbydelsen, og vi sakser fra denne:

The purpose of this first European Research Conference on Women in the Christian Tradition, covering the formative periods from late Antiquity to Age of Reform, is to gather both leading/mature and promising/younger scholars in the interacting fields of intellectual and social history.

These main topics will be presented in plenary sessions with general discussion: 1) Ideological construction. 2) Female monastic culture. 3) Women writers. 4) Religious sociology.

The conferees will exchange and evaluate the results achieved in humanistic Women's Studies, in order to outline directions and methodology for future research on the significance of religious gender models in European culture.

Fra sekretariatet for kvinneforskning ønsker vi Iyke til!

3. norske seminar i medisinsk kvinneforskning

**Gran Hotel Telemark,
14.-17. oktober 1992**

Seminalet har som mål å

- inspirere til medisinsk forskning med kjønnsspesifikk vinkling
- formidle ny viten knyttet til kjønnsspesifikk teori og praksis
- styrke nettverket rundt fagfeltet medisinsk kvinneforskning

- øke kunnskapen og bevisstheten om betydningen av kjønn i forhold til helse og sykdom.

Målgruppen er universitetsutdannede fagfolk med interesse for medisinsk forskning i kvinners helse og levekår.

Påmelding innen 1. september 1992 til NAVFs sekretariat for kvinneforskning, Sandakerveien 99, 0483 Oslo.

Mer informasjon om seminaret kommer i neste nummer av *Nytt om kvinneforskning*.

PUBLIKASJONER

Bøker

Brita M. Gulli
Moderskapets frigjørelse?
Offentlig likestillingspolitikk på
1970-tallet.
Universitetsforlaget, Oslo 1992

Knut Sprauten
Oslo bys historie 2
Byen ved festningen
J.W. Cappelens Forlag A.S, Oslo 1992.

Teresa Iles
All Sides of the Subject
Women and Biography
Teachers' College Press, New York 1992

Harriet Silius
Den kringgårdade kvinnligheten
Att vara kvinnlig jurist i Finland
Åbo Akademis Förlag, Åbo 1992

Harriet Goldhorlerner
Noen kaller det sinne
Om kvinner og aggresjon
Tiden Norsk Forlag, Oslo 1992

Naomi Wolf
Skjønnhetsmyten
Hvordan forestillinger om skjønnhet blir
brukt mot kvinner
Tiden Norsk Forlag, Oslo 1992

Kari Vik Kleven
Jentekultur som kyskhetsbelte
Om kulturelle, samfunnsmessige og
psykologiske endringer i unge
jenters verden.
Universitetsforlaget, Oslo 1992

Tidsskrifter

Signs, Volume 17, No. 2/Winter 1992.

The Women's Review of Books, Volume
IX, No. 6 March 1992.

Nytt Norsk Tidsskrift, No. 1/1992.

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

Turid Midjo:
«Barn på krisesenter for mishandlede
kvinner. Et forprosjekt.
Norsk senter for barneforskning, rapport
nr. 25, januar 1992

«Ny litteratur om kvinnor. En
bibliografi».
Kvinnohistoriska samlingarna, nr. 1991:4
Göteborgs Universitetsbibliotek, 1991

Arni Hole:
Miljøkunnskap og kjønnsperspektivet.
Arbeidsnotat nr. 47
TMVsenteret, Universitetet i Oslo 1992

ALBERTE – Skriftserie om kvinneforskning: «Rapport fra forskerkurs i humanistisk kvinneforskning i Tromsø 19.-22. september 1991.

ISL, Universitetet i Tromsø 1991.

«Women in Science and Engineering»: Increasing their Numbers in the 1990s Rapport fra Committee on Women In Science and Engineering National Academy Press, Washington D.C. 1991

«Women and Democracy – Participation and Welfare» Konferanse i Oslo, November 1991 Likestillingsrådet

Tore Lange:

«Om kunnskap til å makte» Innstilling om forskning for funksjonshemmede RMF/NAVF, Oslo mars 1992

Brita M. Gulli

MODERSKAPETS FRIGJØRELSE?

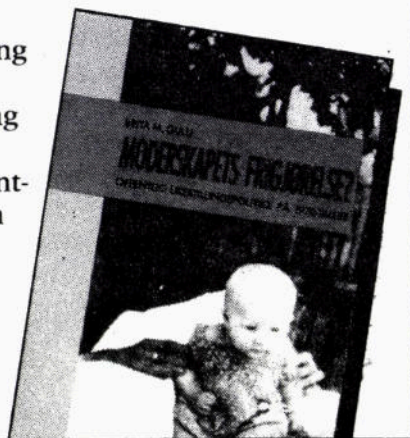
Offentlig likestillingspolitikk på 1970-tallet

Denne boka stiller spørsmål om likestilling er vår tids patriarkalske ideologi, og om likestilling faktisk hindrer fordeling av penger og makt fra menn til kvinner. Boka bringer sammen ulike felter av offentlig

politikk, felter som vanligvis sees adskilt, og analyserer dem ut fra kjønnspolitiske perspektiver.

Kr 198,- 202 sider

UNIVERSITETS
FORLAGET

EGNE

PUBLIKASJONER

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 2/81:
Kvinner, overgang og aldring.

Arbeidsnotat nr. 1/83:
Humanistisk konferanse om
kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:
Kvinneforskning for
samfunnsplanlegging. Rapport fra et
seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:
Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og
Frankrike. En oversikt over
kvinnehistorisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 1/84:
Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo
20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 5/84:
Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt.
Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 2/85:
Kvinner i medisinsk forskning.
Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 5/85:
NAVFs støtte til kvinnelige forskere og
kvinneforskningen. Oppgaver og
organisering etter 1986. *Opptrykk*.

Arbeidsnotat nr. 3/86:
Framtidas Norge – på kvinners vilkår?
Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 3/87:
1. norske seminar i medisinsk
kvinneforskning.

Arbeidsnotat nr. 3/88:
Oversikt over samfunnsvitenskapelig
forskning om kvinner. Litteratur og
prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 4/88:
Oversikt over humanistisk forskning om
kvinner. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 5/88:
Kvinner i forskning: Medisin,
naturvitenskap og teknologi.
Personoversikt.

Arbeidsnotat nr. 6/88:
Rekruttering av kvinner til forskning
innen matematikk og fysikk. Rapport fra
arbeidsmøte.

Arbeidsnotat nr. 1/91:
Veiet og funnet for lett – og for tung.
Kjønn og vitenskapelig bedømmelse.
Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/91:
Karriereveier for kvinner i medisinsk
forskning. En konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 3/91:
Kvinner, miljø og utvikling. Rapport fra
en nordisk forskerkonferanse.

Arbeidsnotat nr. 4/91:
5. nordiske seminar i medisinsk
kvinneforskning.
Rapport fra et seminar.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskningen.
Av Mie Berg.

Elisabeth Fürst: *Kvinner i Akademia –
inntrengere i en mannskultur?* 1988.
Kr. 85,-

Tamar Bermann, Harriet Holter, Bjørg
Aase Sørensen, Gro Hanne Aas: *På
kvinnens vis – med kvinnens råd. Nye
perspektiver på forskningspolitikken.*
1988. Kr. 85,-

*Enslige svaler i norsk forskning? Kvinner
i medisinsk, naturvitenskapelig og
teknologisk forskning i universitets- og
høgskolesektoren 1974–1987.* NAVF,
NTNF, 1990.

*Aasta Hansteen, Tyve aars kamp.
Tilbakeblikk og fremsyn.* Red. Elisabeth
Aasen.

Informasjonsbrosjyren *Kvinner og
forskning – naturvitenskap og teknologi.*

Informasjonsbrosjyren *Kvinner og
forskning – medisin.*

Samtlige publikasjoner kan fås ved
henvendelse til NAVFs sekretariat for
kvinneforskning.

FORSKNINGSSTIPEND

for 1992/93

Helga og Aasta Stenes forskningsfond

Helga og Aasta Stenes forskningsfond yter økonomisk støtte til personer som driver kvinneforskning eller formidling av kvinneforskning. Forskningsprosjekter om kvinner i utviklingsland prioriteres.

Ved valg av prosjekt som skal få midler, blir det lagt vekt på:

- forskningsprosjekter som kan ha anvendt betydning,
- forskningsprosjekter som vanskelig kan finansieres fra andre kilder,
- at tildelingen kan tjene som startkapital for forskningsprosjekter som senere kan få støtte fra andre kilder.

Midlene fra forskningsfondet kan tildeles samme prosjekt inntil to ganger når dette anses nødvendig for å belyse et emne. Rapport må sendes fondets styre når prosjektet er avsluttet.

Stønadsbeløpet fra fondet utgjør kr 40 000 og kan eventuelt deles på flere prosjekter. Det er åpent for alle å søke. Tildelingen foretas ca. 15. september.

Opplysninger fås ved henvendelse til NAVFs sekretariat for kvinneforskning v/Toril Enger, tlf. 02 - 15 70 12.

Skriftlig søknad sendes innen 1. juni 1992 til:

Styret for Helga og Aasta Stenes forskningsfond
NAVFs sekretariat for kvinneforskning
Sandakerveien 99, 0483 OSLO

NORA

Nordic Journal of Women's Studies

NORA er et tverrfaglig, vitenskapelig, nordisk tidskrift som presenterer kvinneforskning på engelsk.

NORA skal være et fagtidsskrift for de nordiske kvinneforskningmiljøer og samtidig virke som en kanal mellom nordisk og internasjonal kvinneforskning.

NORA skal gjøre nordisk kvinneforskning kjent for interesserte lesere utenfor Nordens grenser.

Initiativet til **NORA** er tatt av utgiveren, *Scandinavian University Press*, i samarbeid med den nordiske koordinatoren for kvinneforskning, Solveig Bergman.

NORA får en nordisk redaksjon. Hovedredaktører blir Harriet Bjerrum Nielsen og Torill Steinfeld.

Deadline for artikler til første årgang er 1. august 1992. Artiklene skal være på max. 15 sider (1,5 linjeavstand) og være forsynt med et kort abstract. Alle artikler blir sendt til referee-behandling.

Redaksjonens adresse er: Torill Steinfeld, NAUFs sekretariat for kvinneforskning, Sandakerveien 99, 0483 Oslo.

-----klipp eller kopier-----

Jeg kunne tenke meg å levere en artikkel til **NORA** innen 1.8. 92.
Tema eller foreløpig tittel.....

.....

Jeg er interessert i et abonnement på **NORA** fra nr 1/1993

Privatabonnement ca. kr. 160,-

Institusjonsabonnement ca. kr. 295,-

2 hefter i året. Porto inkludert. Vi sender regning.

Navn/adresse/tlf:.....

..... 3N1c

Bidragstere

Agnes Andenæs, forsker, Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo, Postboks 1096 Blindern, 0317 Oslo. Tlf. (02) 85 52 64.

Ida Blom, professor, Historisk institutt, Universitetet i Bergen, Sydneplass 9, 5007 Bergen. Tlf. (05) 21 23 02.

Rannveig Dahle, førsteamanuensis, Institutt for sosialt arbeid, Universitetet i Trondheim, 7055 Dragvoll. Tlf. (07) 59 19 29.

Drude Dahlerup, førsteamanuensis, Center for kvindeforskning i Aarhus, Aarhus Universitet, Finlands-gade 26, DK-8200 Århus N. Tlf. 095 45 98 15 85 22.

Trygve Gulbrandsen, forsker, Institutt for samfunnsforskning, Munthesgt. 31, 0260 Oslo. Tlf. (02) 55 45 10.

Beatrice Halsaa, førsteamanuensis, Oppland distriktshøgskole, Postboks 1004 Skurva, 2601 Lillehammer. Tlf. (062) 88 000.

Helga Hernes, statssekretær, Utenriksdepartementet, Postboks 8114 Dep. 0032 Oslo 1. Tlf (02) 34 30 02.

Harriet Holter, professor, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo, Postboks 1094 Blindern, 0317 Oslo. Tlf. (02) 85 52 27.

Siri Gerrard, førsteamanuensis, Norges Fiskerihøgskole, 9000 Tromsø. Tlf. (083) 84 862.

Øystein Gullvåg Holter, forsker, Arbeidsforskningsinstituttet, Postboks 8171 Dep. 0034 Oslo. Tlf. (02) 46 16 70.

Hanne Haavind, førsteamanuensis, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo, Postboks 1094 Blindern, 0317 Oslo. Tlf. (02) 85 51 06.

Birte F. Johannessen, forsker, Norsk senter for forskning i ledelse, organisasjon og styring (LOS), Rosenbergsgt. 39, 5015 Bergen. Tlf. (05) 32 90 30.

Arnlaug Leira, forskningsleder, Institutt for samfunnsforskning, Munthesgt. 31, 0260 Oslo. Tlf. (02) 55 45 10.

Gerd Lindgren, sociolog, Sociologiske institutionen, Umeå universitet, S-901 87 Umeå. Tlf. 095 46 90 13 55 90.

Annick Prieur, universitetsstipendiat, Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo, Postboks 1096 Blindern, 0317 Oslo. Tlf: (02) 85 52 67.

Bjørge Aase Sørensen, professor II/forskningsleder ved Arbeidsforskningsinstituttet. Privat adr. Staudeveien 5, 0875 Oslo. Tlf. (02) 23 61 70.

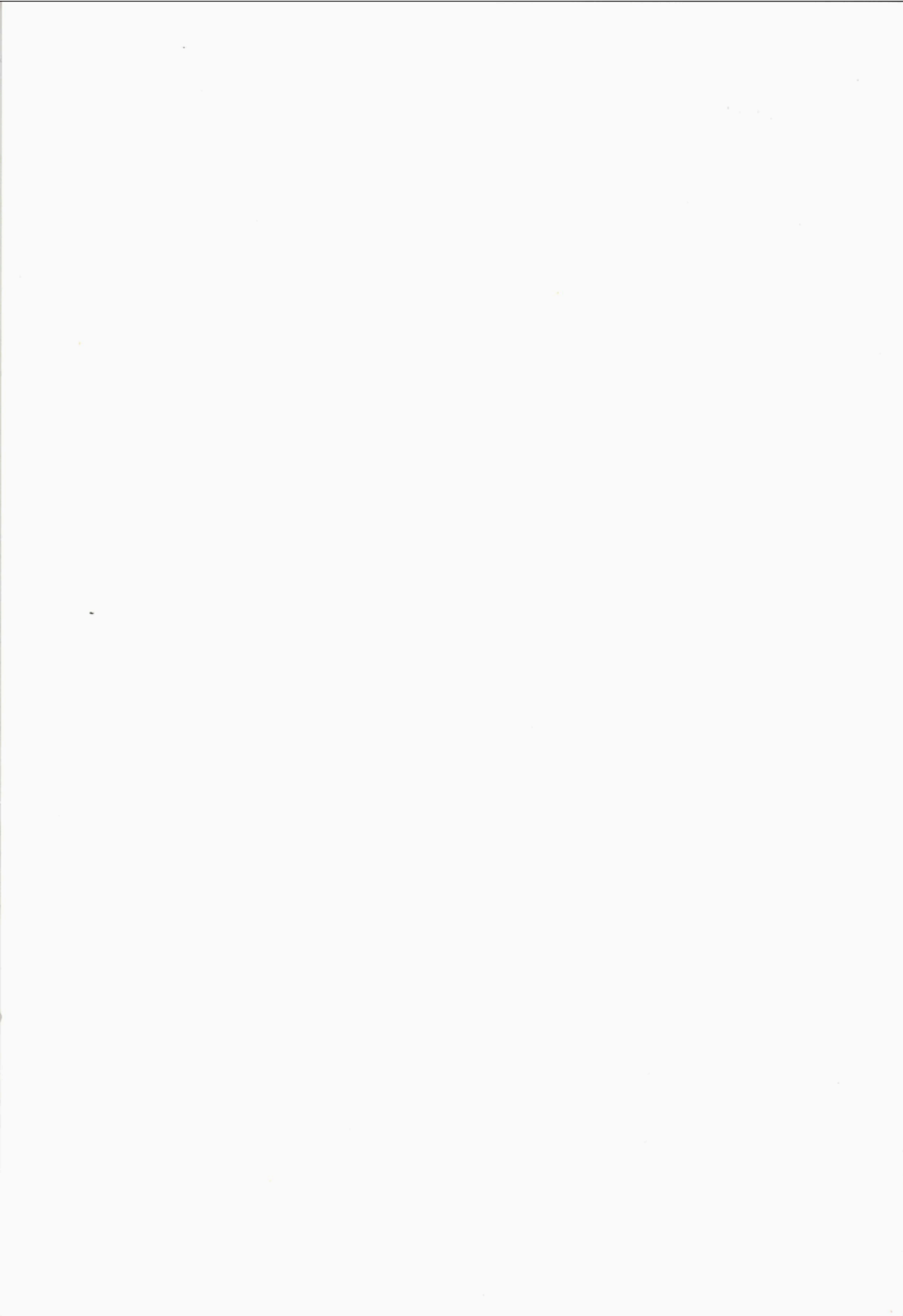
Karin Widerberg, professor, Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo, Postboks 1096 Blindern, 0317 Oslo. Tlf. (02) 85 52 47.

Kari Wærness, professor, Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen, Hans Holmboesgt. 22/24, 5007 Bergen. Tlf. (05) 21 21 96.

Hildur Vø, professor, Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen, Hans Holmboesgt. 22/24, 5007 Bergen. Tlf. (05) 21 21 95

Tone Ødegård, spesialpsykolog, Hallingdal sjukestue, psykiatrisk senter, 3570 Ål. Tlf (067) 81 300.

Berit Ås, professor, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo, Postboks 1094 Blindern, 0317 Oslo. Tlf. (02) 85 52 35.

*
SOGN OG FJORDANE SJUKEPLEIEHØGSKOLE
BIBLIOTEKET
6800 FØRDE

Returadresse:
NAVFs sekretariat
for kvinneforskning
Sandakerveien 99
0483 OSLO 4

BIBLIOTEKET
FØRDE

Nytt om kvinneforskning nr. 2/92